

PATVIRTINTA

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato
2005 m. birželio 23 d. nutarimu Nr. 54

Lietuvos Respublikos teismų praktikos taikant įstatymus,
reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo
vaikus, apibendrinimo apžvalga

Užtikrinant Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje įtvirtintą tėvų teisę ir pareigą auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti bei šio straipsnio 2 dalyje valstybės konstitucinę pareigą saugoti ir globoti vaikystę, apsaugant 1989 m. lapkričio 20 d. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 27 straipsnyje nustatytą kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, atsižvelgiant į tai, kad pagrindinės teisės ir pareigos, susijusios su vaiko teisių įgyvendinimu, tenka vaiko tėvams, įvertinant, kad vaiko teisės į išlaikymą užtikrinimas sudaro sąlygas kitoms vaiko teisėms (teisei į būstą, mokslą, tinkamas gyvenimo sąlygas ir kt.), būtina garantuoti tėvų pareigos materialiai išlaikyti savo vaikus vykdymą. Kai vaiko tėvai neįstengia visiškai įvykdyti savo pareigos išlaikyti vaikus, konstitucinės vaiko teisių garantijos įpareigoja valstybę užtikrinti greitą būtinos finansinės paramos gavimą iš kitų šaltinių. Civilinis kodeksas ir Civilinio proceso kodeksas įtvirtina teisės normas, nustatančias aktyvų teismo vaidmenį užtikrinant vaiko teisės į išlaikymą įgyvendinimą. Bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu mano, jog tai yra būtina teisingam bylos išsprendimui, turi teisę viršyti pareikštus reikalavimus, t. y. gali patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu, visas abejones dėl išlaikymo dydžio ar kitų reikšmingų aplinkybių turi vertinti vaiko interesų naudai. Tokią civilinių bylų nagrinėjimo specifiką lemia Lietuvos teisės sistemoje įtvirtintas prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas, įpareigojantis atsižvelgti į vaiko interesus imantis dėl vaiko bet kokių veiksmų. Ypač didelė civilinių bylų kategorijų apimtis, kuriose sprendžiamas klausimas dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo (civilinėse bylose dėl santuokos nutraukimo, tėvų valdžios apribojimo, tėvystės nustatymo ir kt.), bylų kiekis, nevienoda teismų praktika šiose

bylose lemia būtinumą apibendrinti įstatymų, reglamentuojančių tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, taikymą teismų praktikoje.

Apibendrinimo tikslas - išsiaiškinti, ar teismai teisingai taiko materialinės ir procesinės teisės normas, nagrinėdami civilines bylas ir taikydami įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus, kokių pažeidimų ir klaidų daroma, atskleisti jų priežastis ir pateikti rekomendacijas dėl įstatymų taikymo ir aiškinimo.

Apibendrinimo apimtis ir statistika. Lietuvos Respublikos teismuose 2002 m. buvo užvestos 4742 bylos, 2003 m. - 3113 bylos, 2004 m. - 3959 bylos, kuriose buvo sprendžiamas išlaikymo vaikams priteisimo klausimas. Dėl didelio bylų kiekio apibendrinti pasirinkta tik dalis išnagrinėtų 2003-2004 metais bylų, peržiūrėtų apeliacine tvarka. Iš viso apibendrintos 302 bylos.

Bendrosios pastabos. Susipažinus su gautomis bylomis nustatyta, kad teismų praktika taikant materialinės teisės normas ginčo santykiams reglamentuoti ir procesinės teisės normas, nustatančias šių ginčų nagrinėjimo tvarką, yra nevienoda. Teismų praktikoje kyla neaiškumų nustatant vaikų poreikių turinį, tėvų turtinę padėtį, proporcingumą tarp vaikų poreikių ir tėvų turtinės padėties, išlaikymo dydį, keičiant išlaikymo formą ir dydį, renkant įrodymus, būtinus bylai teisingai išspręsti.

1. Teisės normų taikymas

Ginčo materialiniai teisiniai santykiai reglamentuojami Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, kitų įstatymų, taip pat tarptautinių sutarčių ir Europos Sąjungos teisės aktų, todėl teismai nagrinėdami apibendrinamos kategorijos bylas turi taikyti šiuos teisės aktus:

- 1) Lietuvos Respublikos Konstituciją (Žin., 1992, Nr. 33-1014);
- 2) konstitucinį aktą "Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje", priimtą 2004 m. liepos 13 d. įstatymu Nr. IX-2343 (Žin., 2004, Nr. 111-4123), kuris yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamoji dalis;
- 3) Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, iš dalies pakeistą protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 (Žin., 2000, Nr. 96-3016);
- 4) Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją (toliau - Vaiko teisių konvencija); Lietuvos Respublikoje įsigaliojo 1992 m. kovo 1 d., ratifikuota 1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos įstatymu Nr. I-983 (Žin., 1995, Nr. 60-1501);

5) Europos konvenciją dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso (Žin., 1997, Nr. 60-1404), ratifikuota 1996 m. rugsėjo 17 d. įstatymu Nr. I-1519 (Žin., 1996, Nr. 92-2145);

6) Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą (Žin., 2000, Nr. 74-2262); Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio pakeitimo įstatymą (Žin., 2004, Nr. 171-6319); kitus kodekso pakeitimus ir papildymus;

7) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymą (Žin., 2000, Nr. 74-2262);

8) Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą Nr. I-1234 (Žin., 1996, Nr. 33-807);

9) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą (Žin., 2002, Nr. 36-1340);

10) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymą (Žin., 2002, Nr. 36-1340);

11) Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymą (2004 m. gegužės 18 d. įstatymo Nr. IX-2237 (nuo 2004 m. liepos 1 d.) redakcija (Žin., 2004, Nr. 88-3208);

12) Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą (toliau - Švietimo įstatymas) (Žin., 1991, Nr. 23-593; Žin., 2003, Nr. 63-2853);

13) Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymą (toliau - Specialiojo ugdymo įstatymas) (Žin., 1998, Nr. 115-3228);

14) Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymą (toliau - Invalidų socialinės integracijos įstatymas) (Žin., 1998, Nr. 98-2706);

15) Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymo pakeitimo įstatymą (Žin., 2004, Nr. 83-2983);

17) Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymą (Žin., 1990, Nr. 30-711);

18) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 28 d. nutarimu Nr. 801 patvirtintus Išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatus (Žin., 2004, Nr. 100-3724);

19) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimu Nr. 1983 patvirtintus Bendruosius vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatus (Žin., 2002, Nr. 120-5415);

20) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. gruodžio 27 d. nutarimą Nr. 1506 "Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo" (Žin., 2000, Nr. 113-3631);

21) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 19 d. įsakymą Nr. 362 "Dėl civilinėse bylose dėl teismo įsakymo išdavimo naudojamų procesinių dokumentų formų patvirtinimo" (Žin., 2002, Nr. 125-5689);

22) Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2004 m. sausio 22 d. įsakymą Nr. V-17 "Dėl Lietuvos higienos normos HN 124:2004 "Vaikų globos įstaigos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai" patvirtinimo" (Žin., 2004, Nr. 45-1492);

23) Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. vasario 22 d. įsakymą Nr. ISAK-255 "Dėl maitinimo normų" (Žin., 2005, Nr. 28-886).

Nagrinėdami aptariamą kategoriją bylas, teismai turi taikyti tarptautinės privatinės teisės aktus (kai viena iš bylos šalių gyvena užsienio valstybėje ir būtina spręsti klausimus dėl teismo priklausomumo, taikytinos teisės, įrodymų rinkimo, pranešimų įteikimo, sprendimų vykdymo ir kita). Šiuos tarptautinės privatinės teisės klausimus reglamentuoja dvišalės ar daugiašalės tarptautinės sutartys (konvencijos) ir Europos Sąjungos teisės aktai.

Lietuvos Respublika yra sudariusi šias dvišales (daugiašales) tarptautines sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose:

1) Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (įsigaliojo 1993 m. liepos 11 d.; Žin., 1994, Nr. 43-779);

2) Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių (įsigaliojo 1994 m. balandžio 3 d.; Žin., 1994, Nr. 28-492);

3) Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (įsigaliojo 1999 m. balandžio 8 d.; Žin., 1998, Nr. 51-1399);

4) Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose (įsigaliojo 1993 m. spalio 18 d.; Žin., 1994, Nr. 14-234);

5) Lietuvos Respublikos ir Moldovos Respublikos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (įsigaliojo 1995 m. vasario 18 d.; Žin., 1995, Nr. 19-440);

6) Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (įsigaliojo 1995 m. sausio 21 d.; Žin., 1995, Nr. 13-296);

7) Lietuvos Respublikos ir Turkijos Respublikos sutartį dėl teismo ir teismo bendradarbiavimo komercinėse ir civilinėse bylose (ratifikuota 1996 m. vasario 6 d.; Žin., 1996, Nr. 18-

464);

8) Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (įsigaliojo 1994 m. lapkričio 20 d.; Žin., 1994, Nr. 91-1767);

9) Lietuvos Respublikos ir Uzbekistano Respublikos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (įsigaliojo 1998 m. liepos 10 d.; Žin., 1997, Nr. 101-2552);

10) Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos sutartį dėl teisinės pagalbos civilinėse ir baudžiamosiose bylose (įsigaliojo 2002 m. sausio 29 d.; Žin., 2001, Nr. 75-2642);

11) Lietuvos Respublikos ir Azerbaidžano Respublikos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose (įsigaliojo 2002 m. lapkričio 22 d.; Žin., 2002, Nr. 75-3217).

Teismai turi taikyti daugiašales tarptautines sutartis (konvencijas):

1) 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvenciją dėl išlaikymo prievolės taikytinos teisės (įsigaliojo 2001 m. rugsėjo 1 d.; Žin., 2001, Nr. 38-1291);

2) 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvenciją dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo (Seimo ratifikuota 2002 m. balandžio 2 d. įstatymu Nr. IX-83; Žin., 2002, Nr. 51-1930);

3) 1961 m. Hagos konvenciją dėl užsienio valstybėse išduotų dokumentų legalizavimo panaikinimo (įsigaliojo 1997 m. liepos 19 d.; Žin., 1997, Nr. 68-1699);

4) 1965 m. lapkričio 15 d. Hagos konvenciją dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo užsienyje (Žin., 2000, Nr. 44-1252);

5) 1968 m. Europos konvenciją dėl informacijos apie užsienio teisę (įsigaliojo 1996 m. lapkričio 17 d.; Žin., 1996, Nr. 16-414);

6) 1970 m. kovo 18 d. Hagos konvenciją dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje (įsigaliojo 2000 m. spalio 1 d. (galioja tik dėl šalių, pritarusių Lietuvos Respublikos prisijungimui); Žin., 2000, Nr. 44-1250);

7) 1977 m. Europos sutartį dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo (įsigaliojo 1996 m. lapkričio 17 d.; Žin., 1996, Nr. 18);

8) 1961 m. spalio 5 d. Konvenciją dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje (įsigaliojo 2002 m. sausio 22 d.; Žin., 2001, Nr. 75-2640).

Teismai turi taikyti šiuos Europos Sąjungos teisės aktus:

1) 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo (Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius; T. 4, p. 42).

2002 m. rugpjūčio 21 d. Komisijos reglamentą (EB) Nr. 1496/2002, iš dalies pakeičiantį Tarybos reglamento (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo I priedą (3 straipsnio 2 dalyje ir 4 straipsnio 2 dalyje nurodytos jurisdikcijos taisyklės) ir II priedą (kompetentingų teismų ir institucijų sąrašas) (Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius; T. 6, p. 60);

2) 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose (Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius; T. 4, p. 121);

3) 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1348/2000 dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo valstybėse narėse (Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius; T. 1, p. 227).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos III skirsnio Visuomenė ir valstybė 38 straipsnio 6 dalyje numatyta, kad tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti. Tėvų teisės ir pareigos išlaikyti vaikus konstitucinis įtvirtinimas parodo jų svarbą valstybės visuomeninėje sanklodoje ir reglamentuojamuose visuomeniniuose santykiuose šeimos teisės srityje. Šios teisės ir pareigos tiesiogiai susijusios su kitu Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu principu, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Tuo atveju, jei tėvai neįstengia ar dėl kitų priežasčių neišlaiko savo nepilnamečių vaikų, vaikų išlaikymo pareiga pereina valstybei. Be nurodytų konstitucinių nuostatų, teismams, sprendžiant vaikų išlaikymo klausimus ir taikant juos reglamentuojančius teisės aktus, taip pat svarbu atsižvelgti ir į kitas konstitucines nuostatas, numatančias, kad: sutuoktinių teisės šeimoje lygios (38 straipsnio 5 dalis), nepilnamečius vaikus gina įstatymas (39 straipsnio 3 dalis), įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir

šeimyninį gyvenimą (22 straipsnio 4 dalis), nuosavybė neliečiama, nuosavybės teisės saugo įstatymas (23 straipsnio 1, 2 dalys), įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (28 straipsnis), asmenims iki 16 metų mokslas privalomas (41 straipsnio 1 dalis), priverčiamasis darbas draudžiamas (48 straipsnio 3 dalis).

Konstitucinio akto "Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje" 2 punkte nustatyta, kad Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos aktualios nuostatos yra tos, kurios nustato teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą ir nurodo, kad kiekvienas turi teisę į tai, jog būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas; valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti (Konvencijos 8 straipsnis). Sutuoktiniai turi lygias civilinės teisės pobūdžio teises ir atsakomybę tarpusavio santykiuose bei savo vaikų atžvilgiu tiek santuoką sudarius ir jai tęsiantis, tiek ją nutraukus. Valstybė turi imtis tokių priemonių, kokios yra būtinos vaikų interesams ginti (Konvencijos protokolo Nr. 7 5 straipsnis). Be to, būtina atkreipti dėmesį į Konvencijos 6 straipsnį, numatantį teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. Konvencijos 14 straipsnyje, įtvirtinančiame diskriminacijos uždraudimą, numatyta, kad naudojimasis šioje Konvencijoje pripažintomis teisėmis ir laisvėmis yra užtikrinamas be jokios diskriminacijos dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitais pagrindais.

Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintas vienas iš pagrindinių šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų - prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, nustatant, kad imantis dėl vaiko bet kokių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios

socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia - vaiko interesai (1 dalis), valstybės dalyvės įsipareigoja teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgdamos į jo tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakančių už jį pagal įstatymą, teises ir pareigas, ir tam tikslui imasi atitinkamų teisinių ir administracinių priemonių (2 dalis). Konvencijoje numatyta, kad valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi. Tėvams arba kitiems vaiką auklėjantiems asmenims tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes. Valstybės dalyvės, atsižvelgdamos į nacionalines sąlygas ir savo galimybes, imasi reikiamų priemonių ir padeda tėvams bei kitiems vaiką auklėjantiems asmenims šią teisę įgyvendinti, o prireikus teikia materialinę paramą ir remia įvairias programas, ypač aprūpinimo maistu, drabužiais, būstu. Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas gautų geresnį išlaikymą iš tėvų ar kitų finansiškai už jį atsakančių asmenų tiek valstybės viduje, tiek iš užsienio. Jei finansiškai už vaiką atsakantis asmuo ir vaikas gyvena skirtingose valstybėse, valstybės dalyvės raginamos pripažinti tarptautinius susitarimus arba sudaryti kitus atitinkamus susitarimus (Konvencijos 27 straipsnis). Taip pat būtina atsižvelgti į kitas Konvencijoje įtvirtintas nuostatas dėl vaikų turtinių teisių garantijų: ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms įgyvendinti valstybės dalyvės panaudoja kiek įmanoma daugiau savo turimų išteklių, o prireikus pasitelkia ir tarptautinį bendradarbiavimą (Konvencijos 4 straipsnis). Valstybės dalyvės gerbia tėvų arba tam tikrais atvejais išplėstinės šeimos arba bendruomenės narių, jei to reikalauja vietiniai papročiai, globėjų ar kitų pagal įstatymą už vaiką atsakingų asmenų atsakomybę, teises ir pareigas tinkamai, pagal didėjančius sugebėjimus, vaiką pakreipti ir, jam naudojantis šia Konvencija pripažintomis teisėmis, vadovauti (Konvencijos 5 straipsnis). Valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio. Vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų nustatyta tvarka (Konvencijos 12 straipsnis). Valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko teisę naudotis socialiniu aprūpinimu, įskaitant

socialinį draudimą, ir imasi reikiamų priemonių šiai teisei įgyvendinti pagal savo įstatymus. Socialinis aprūpinimas pagal reikalingumą teikiamas atsižvelgiant į vaiko ir asmenų, atsakančių už vaiko išlaikymą, turimus išteklius ir galimybes, taip pat kitas aplinkybes (Konvencijos 26 straipsnis).

Europos konvencijos dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso 6 straipsnyje numatyta, kad nesantuokinio vaiko tėvas ir motina turi tokias pačias pareigas išlaikyti vaiką, kaip ir jei jis būtų gimęs santuokoje. Kai pareiga išlaikyti santuokinį vaiką priklauso tam tikriems tėvo arba motinos šeimos nariams, ši pareiga taip pat taikoma ir dėl nesantuokinio vaiko.

Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 19 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad, esant šeimos santykiams, atsiradusiems iki CK įsigaliojimo (2001 m. liepos 1 d.), šis kodeksas taikomas toms teisėms ir pareigoms, kurios atsirastų jam įsigaliojus bei iš šių teisių ir pareigų atsirandančioms pasekmėms. Vaikų išlaikymo santykiai yra tęstinio pobūdžio, išlaikymo pareigos dydis gali kisti priklausomai nuo vaikų poreikių, atsiradusių nepaprastų aplinkybių, tėvų materialinės padėties. Be to, 2000 m. CK nuostatose numatytos naujos vaikų išlaikymo formos. Dėl to sprendžiant klausimą dėl vaikų išlaikymo po 2000 m. CK įsigaliojimo (2001 m. liepos 1 d.) turi būti taikomos šio kodekso nuostatos.

Civilinio kodekso trečiosios knygos Šeimos teisė 3.3 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti šeimos santykių teisinio reglamentavimo principai: monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos. Šio straipsnio 2 dalyje numatyta, kad šeimos įstatymai ir jų taikymas turi užtikrinti šeimos ir jos reikšmės visuomenėje stiprinimą, šeimos narių tarpusavio atsakomybę už šeimos išsaugojimą ir vaikų auklėjimą, galimybę visiems šeimos nariams tinkamai įgyvendinti savo teises ir apsaugoti nepilnamečius vaikus nuo netinkamos kitų šeimos narių bei kitų asmenų ir kitokių veiksnių įtakos. Šeimos teisių įgyvendinimo ir gynimo principai įtvirtinti CK 3.5 straipsnyje, sutuoktinių pareigos vaikams - CK 3.30 straipsnyje, sutuoktinių ginčų dėl pareigų vykdymo ir teisių įgyvendinimo bendrosios nuostatos - CK 3.33 straipsnyje, laikinas sutuoktinio turtinių teisių apribojimas, kuris gali būti naudojamas vaiko teisei į išlaikymą užtikrinti, - CK 3.34 straipsnyje, tėvų valdžios turinys, tėvų valdžios lygybė, privalomas tėvų valdžios vykdymas, tėvų valdžios pabaiga - atitinkamai CK 3.155, 3.156, 3.159, 3.160 straipsniuose. Vaikų išlaikymą tiesiogiai reglamentuojančios

CK normos įtvirtintos XII skyriaus antrajame skirsnyje Vaikų ir tėvų tarpusavio išlaikymo pareigos: tėvų pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus (3.192 straipsnis), tėvų susitarimas dėl savo nepilnamečių vaikų išlaikymo (3.193 straipsnis), išlaikymo priteisimas (3.194 straipsnis), išlaikymo pareiga atskyrus vaikus nuo tėvų (3.195 straipsnis), išlaikymo forma ir dydis (3.196 straipsnis), priverstinis įkeitimas (hipoteka) išlaikymo išieškojimui užtikrinti (3.197 straipsnis), išlaikymo priteisimas, kai išlaikymas turi būti mokamas dviem ar daugiau vaikų (3.198 straipsnis), pajamų, iš kurių išskaitomas priteistas išlaikymas, rūšys (3.199 straipsnis), išlaikymo priteisimo momentas (3.200 straipsnis), išlaikymo dydžio ir formos pakeitimas (3.201 straipsnis), išlaikymo išieškojimas, kai vaikui nustatyta globa (rūpyba) (3.202 straipsnis), išlaikymo naudojimas (3.203 straipsnis), valstybės išlaikomi vaikai (3.204 straipsnis), pilnamečių vaikų pareiga išlaikyti savo tėvus (3.205 straipsnis), atsisakymas priteisti išlaikymą tėvams (3.206 straipsnis), išlaikymo indeksavimas (3.208 straipsnis). Vaiko, kuriam nustatyta globa (rūpyba), išlaikymą reglamentuoja CK 3.274-3.276 straipsniai. Taip pat taikytinos ir kitos, reikšmingos sprendžiant vaikų išlaikymo klausimus, kodekso nuostatos, reglamentuojančios: sutuoktinių atskyrimą ir išlaikymo priteisimą (3.43 straipsnio 2 dalis), santuokos nutraukimo sąlygas (3.51 straipsnio 1 dalies 1 punktas), prašymą nutraukti santuoką (3.51 straipsnio 2 dalis), santuokos nutraukimo tvarką (3.53 straipsnio 3, 4 dalys), klausimus, kuriuos teismas sprendžia nutraukdamas santuoką (3.59 straipsnis), laikinąsias apsaugos priemones (CK 3.65 straipsnis), teisės naudotis gyvenamąja patalpa išlikimą (CK 3.71 straipsnis), prašymą dėl gyvenimo skyrium (CK 3.73 straipsnio 2 dalis), klausimus, išsprendžiamus priimant sprendimą dėl gyvenimo skyrium (3.76 straipsnio 1 dalis), šeimos turtą ir jo teisinį režimą (CK 3.84, 3.85 straipsniai), vaiko kilmę (CK 3.137 straipsnis) ir kita.

Taikydami Civilinio proceso kodekso (toliau - CPK) nuostatas civilinėse bylose, kuriose sprendžiamas vaikų išlaikymo klausimas, teismai turi ypač atsižvelgti į civilinio proceso principus ir nuostatas, garantuojančias tinkamą teismo procesą, šiose bylose, taip pat, kad padidintas viešasis interesas šiose bylose lemia CPK 7 straipsnyje įtvirtinto proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principo įgyvendinimo specifiką, pagal kurią kuo greitesnio proceso užtikrinimo našta perkeliama pačiam teismui, jau pasirengimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijoje išreikalaujant visus reikalingus įrodymus. Nors teismas ir turi siekti, kad civilinė byla būtų išnagrinėta iš esmės jau per

pirmąjį posėdį, tačiau viešojo intereso vyravimas lemia kaip galima išsamesnio ir teisingesnio bylos aplinkybių išnagrinėjimo būtinybę. Teismas turi atsižvelgti į XIX skyriuje numatytus Šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus, vadovautis CPK 376 straipsnio nuostatomis, kad bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą, privalo imtis priemonių šalims sutaukinti, taip pat siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai, atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, turi teisę viršyti pareikštus reikalavimus, t. y. gali patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu, jeigu byloje pareikštas vienas iš įstatymuose numatytų alternatyvių reikalavimų, teismas, nustatęs, jog tenkinti pareikštą reikalavimą nėra pagrindo, gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti įstatymuose numatytą alternatyvų asmens (ar vaiko) teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą. Teismas turi aktyviai naudotis vaiko teisių apsaugos instrumentais pačios civilinės bylos nagrinėjimo metu, kai yra pagrindas taikyti laikinąsias apsaugos priemones - laikiną materialinio išlaikymo priteisimą (CPK 145 straipsnio 1 dalies 11 punktą). Ieškinys dėl išlaikymo gali būti pareikštas ne tik pagal atsakovo gyvenamąją vietą (CPK 29 straipsnis), bet ir pagal ieškovo gyvenamąją vietą (CPK 30 straipsnio 4 dalis), teisė pasirinkti vieną iš kelių teismų, kuriems byla teisinga, priklauso ieškovui (CPK 30 straipsnio 12 dalis). Ieškovai nuo žyminio mokesčio civilinėse bylose dėl išlaikymo išieškojimo atleidžiami pagal CPK 83 straipsnio 1 dalies 2 punktą, tuo tarpu kiti asmenys apskaičiuojant žyminį mokestį turi vadovautis CPK 85 straipsnio 1 dalies 3 punktu ieškinio sumą bylose dėl išlaikymo priteisimo periodinėmis išmokomis išieškojimo apskaičiuoti pagal bendrą išmokų už vienerius metus sumą. Ieškinyje dėl santuokos nutraukimo ar pripažinimo negaliojančia ar gyvenimo skyrium (separacijos) patvirtinimo, jeigu sutuoktiniai turi vaikų, turi būti nurodyti duomenys apie vaikus, reikalavimas dėl jų gyvenamosios vietos nustatymo bei išlaikymo priteisimo, jei jų gyvenamoji vieta ir išlaikymas nėra nustatytas tėvų susitarimu (CPK 382 straipsnis). CPK 385 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad teismas, priimdamas sprendimą nutraukti santuoką, privalo išspręsti pareikštų reikalavimų dėl vaikų išlaikymo klausimus. Bylose dėl tėvystės nustatymo ieškovai gali pareikšti reikalavimus dėl vaikų išlaikymo (CPK 387 straipsnio 5 dalis).

Nustatęs tėvystę, teismas taip pat išsprendžia klausimą dėl reikalavimo priteisti vaikui išlaikymą, jeigu toks reikalavimas byloje buvo pareikštas, arba šį klausimą išsprendžia savo iniciatyva (CPK 392 straipsnis). CPK nustatyti apeliacijos ir kasacijos apribojimai priklausomai nuo ginčijamos sumos bylose dėl išlaikymo netaikomi (CPK 303, 341 straipsniai). Atkreiptinas teismų dėmesys į tai, kad vaikų išlaikymo klausimas (reikalavimas) taip pat gali būti sprendžiamas ir pagal CPK XXII skyriuje įtvirtintas dokumentinio proceso nuostatas bei CPK XXIII skyriuje nustatytus bylų dėl teismo įsakymo išdavimo nagrinėjimo ypatumus. CPK 433 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad pareškime dėl teismo įsakymo išdavimo dėl išlaikymo priteisimo, be bendrųjų reikalavimų, keliamų procesinių dokumentų turiniui ir formai, turi būti nurodyta skolininko gimimo data ir vieta, išlaikytinio gimimo data, išlaikytinio gyvenamoji vieta, jeigu pareškimą paduoda ne pats išlaikytinas asmuo, priteistino išlaikymo dydis kiekvieną mėnesį ir priteistino išlaikymo terminas. Prie pareškimo dėl išlaikymo priteisimo turi būti pridėti atitinkamų civilinės būklės aktų įrašų nuorašai ir duomenys apie visas skolininko gaunamas pajamas. Teismo įsakyme, išduodamame pagal reikalavimus dėl išlaikymo priteisimo, be CPK 436 straipsnio 2 dalyje nurodytų reikalavimų, nurodoma skolininko gimimo data ir vieta, išlaikytinio gimimo data, priteisiamo išlaikymo dydis kiekvieną mėnesį ir priteisiamo išlaikymo terminas (CPK 346 straipsnio 3 dalis). CPK 541 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad, priimdamas sprendimą nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu, teismas taip pat turi išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir jų išlaikymo ir kitus klausimus, išskyrus atvejus, kai turtas padalytas bendru sutuoktinių susitarimu, patvirtintu notaro, arba yra įsiteisėjęs teismo sprendimas dėl bendro turto padalijimo. Pagal CPK 282 straipsnio 2 dalį teismo sprendimai ir nutartys dėl išlaikymo yra skubiai vykdytini, tačiau teismo įsakymo dėl išlaikymo priteisimo skubiai vykdyti negalima (CPK 436 straipsnio 7 dalis). Išlaikymo, mokamo vaikams periodinėmis išmokomis, išieškojimas nustatytas CPK 742 straipsnyje. CPK taip pat nustatyti bylose dėl vaiko išlaikymo išieškojimo skolininko paieškos ypatumai (CPK 620 straipsnis), vykdomojo dokumento dėl išlaikymo įsiskolinimo išdavimas (CPK 646 straipsnio 1 dalis), priešpriešinių išieškotinių sumų tarpusavio įskaitymo išieškant išlaikymą draudimas (CPK 687 straipsnio 4 dalis), jeigu skolininko banko sąskaitoje visiems pareikštiems reikalavimams patenkinti lėšų nepakanka, pirmąja eile nurašomos lėšos išieškoti išlaikymui (CPK 689 straipsnio 5 dalies 1 punktas). Išlaikymo išieškojimo iš skolininko darbo

užmokesčio ar kitų pajamų tvarka nustatyta CPK 733 straipsnių 4 ir 5 dalyse, išlaikymo išieškojimo iš skolininko darbo užmokesčio ir kitų jo pajamų dydis - 736 straipsnio 1 dalies 1 punkte. Reikalavimai išieškoti išlaikymą patenkinami pirmąja eile (CPK 754 straipsnio 2 dalis). Sprendimo dėl išlaikymo atgręžimo apribojimas įtvirtintas CPK 762 straipsnio 3 dalyje.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatomos bendrosios vaiko teisių apsaugos nuostatos ir principai (4 straipsnis), pagrindinės vaiko teisės ir laisvės (II skyrius) ir kt. Šio įstatymo 15 straipsnio 1 dalyje numatyta vaiko teisė į valstybės paramą ir išlaikymą, 21 straipsnyje - tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų pareiga auklėti, prižiūrėti ir išlaikyti vaiką, IV skyriuje - negalios vaiko teisės. Šio įstatymo X skyriuje įtvirtinta vaiko teisių apsaugos institucijų sistema, 58 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad vaiko teisių apsaugą Lietuvos Respublikoje užtikrina: 1) valstybė ir jos institucijos; 2) vietos savivaldos institucijos; 3) visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga. Vaikų teisės yra įtvirtintos ir kituose specialių visuomeninių santykių sritį reglamentuojančiuose įstatymuose.

Švietimo įstatyme nustatytos tėvų, globėjų (rūpintojų) teisės ir pareigos švietimo srityje, moksleivių teisės ir pareigos (46, 47 straipsniai), reglamentuota materialinė parama (71 straipsnis) ir mokestis už švietimą (72 straipsnis), nustatytas vežiojimo, apgyvendinimo ir maitinimo išlaidų paskirstymas (36 straipsnis), formalus švietimo (pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo, profesionalaus mokymo ir kt.), neformalaus švietimo (ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo ir kt.) tikslai (7-15 straipsniai) ir kita.

Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatyme nustatyta specialiųjų poreikių asmenų ankstyvojo ir ikimokyklinio ugdymo, bendrojo lavinimo, papildomo ugdymo, profesinio ir aukštesniojo mokymo, aukštojo mokslo ir suaugusiųjų švietimo organizavimo pagrindai, aprūpinimas ugdymui skirta kompensacine technika ir mokymo priemonėmis (25 straipsnis), specialiųjų poreikių vaikų ir jų tėvų, globėjų (rūpintojų) teisės ir pareigos (32, 33 straipsniai).

Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatyme (nuo 2005 m. liepos 1 d. - Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas) nustatytos neįgaliųjų lygios teisės ir galimybės visuomenėje, neįgaliųjų socialinės integracijos principai, apibrėžta socialinės integracijos sistema ir jos prielaidos bei sąlygos ir kt. Šio įstatymo nuostatomis teismas turi vadovautis nustatydamas neįgalaus vaiko poreikių turinį.

Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatyme nustatyti gyventojų pajamų rėmimo principai atsižvelgiant į minimalų gyvenimo lygį ir kainų dinamiką, apibrėžta minimalaus gyvenimo lygio sąvoka - šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius (1 straipsnis).

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2000 m. gruodžio 27 d. nutarimu Nr. 1506 patvirtino Lietuvos Respublikos civilinio kodekso įgyvendinimo priemonių planą, kuriuo, atsižvelgiant į CK 3.204 straipsnio nuostatas, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir kitoms institucijoms pavedė parengti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo projektą, kuriuo būtų patvirtinti valstybės teikiamo išlaikymo nepilnamečiams vaikams dydis, tvarka ir sąlygos.

1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencija dėl išlaikymo prievolės taikytinos teisės reglamentuotos išlaikymo prievolės taikomų teisės normų kolizijos, kai teismui civilinėje byloje su užsienio elementu reikia spręsti klausimą, kurios valstybės teisę taikyti. Ši Konvencija yra taikoma išlaikymo prievolės, atsirandančioms iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar giminytės pagal santuoką, įskaitant išlaikymo prievolės nesantuokiniam vaikui (1 straipsnis). Konvencijos 4 straipsnio 1 dalyje numatyta bendroji nuostata, kad išlaikymo pareigas reglamentuoja asmens, turinčio teisę į išlaikymą, įprastinės gyvenamosios vietos valstybės vidaus teisė.

1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencijos dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo 1 straipsnyje numatyta, kad ši Konvencija yra taikoma susitariančiojoje valstybėje teismo arba administravimo institucijos priimtam sprendimui dėl išlaikymo pareigos, atsirandančios iš šeimos santykių, tėvystės ar motinystės, santuokos ar svainystės, įskaitant išlaikymo pareigą nesantuokiniam vaikui, ir siejančios: 1) asmenį, turintį teisę į išlaikymą, ir asmenį, turintį išlaikymo pareigą; arba 2) asmenį, turintį išlaikymo pareigą, ir viešąją įstaigą, siekiančią susigrąžinti asmeniui, turinčiam teisę į išlaikymą, suteiktas išmokas. Ji taip pat yra taikoma sprendimui ar susitarimui, keičiančiam ankstesnį sprendimą ar susitarimą, net ir tuo atveju, jei jis yra ne susitariančiosios valstybės kilmės. Ji yra taikoma nepaisant to, išlaikymo reikalavimas yra tarptautinio ar vidaus

pobūdžio, ir neatsižvelgiant į šalių nacionalinę priklausomybę ar įprastinę gyvenamąją vietą. Jei sprendimas ar susitarimas yra susijęs ne tik su išlaikymo pareiga, Konvencija galioja tik toms sprendimo ar susitarimo dalims, kurios yra susijusios su išlaikymo pareigomis (2, 3 straipsniai).

2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo (galioja nuo 2002 m. kovo 1 d.) nustato Europos Sąjungos valstybės narės jurisdikcijos ir jos teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo klausimus. Reglamento 5 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta specialioji jurisdikcija išlaikymo byloms: valstybėje narėje nuolat gyvenančiam asmeniui kitoje valstybėje narėje byla dėl išlaikymo gali būti iškelta kreditoriaus nuolatinės gyvenamosios arba gyvenamosios vietos teismuose arba, jeigu tokia byla yra susijusi su byla dėl asmens statuso, teisme, kuris pagal jam taikomą įstatymą turi jurisdikciją nagrinėti minėtas bylas, jeigu tokia jurisdikcija nėra pagrįsta vien tik vienos iš šalių pilietybe.

2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose taikomas civilinėms ar komercinėms byloms, tarp jų ir išlaikymo priteisimo byloms, kai valstybės narės teismas pagal tos valstybės teisės nuostatas prašo kitos valstybės narės kompetentingo teismo surinkti įrodymus arba tiesiogiai surinkti įrodymus kitoje valstybėje narėje (1 straipsnis). Šie prašymai perduodami tiesiogiai kitos valstybės prašomajam teismui (2 straipsnis).

2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1348/2000 dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo valstybėse narėse taikomas civilinėms ir komercinėms byloms, kuriose teisminiai ar neteisminiai dokumentai turi būti perduodami iš vienos valstybės narės į kitą, kad būtų joje įteikti.

2. Teisės principai taikant įstatymus, reglamentuojančius tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo vaikus

Aiškinant ir taikant materialines teisės normas svarbu atsižvelgti tiek į bendruosius, tiek į specialiuosius teisės principus ir jų įtaką reglamentuojamų teisinių santykių sričiai. Tėvų teisė ir pareiga materialiai išlaikyti savo vaikus yra civilinės teisės dalies šeimos teisės institutas, todėl, be

bendrųjų civilinių santykių teisinio reglamentavimo principų (CK 1.2 straipsnis), taikytini šeimos santykių teisinio reglamentavimo (CK 3.3 straipsnis) ir kiti principai, kurie įstatyme atskirai neišskirti, tačiau įtvirtinti atskirose teisės normose.

Prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas (CK 3.3 straipsnio 1 dalis, Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalis), reiškiantis, kad tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokį kitą veiksma vaikų interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti. Sprendimą dėl sutuoktinių ginčo teismas privalo priimti atsižvelgdamas į sutuoktinių nepilnamečių vaikų ir visos šeimos interesus (CK 3.3 straipsnio 3 dalis). Šis principas aptariamų teisinių santykių srityje yra pagrindinis ir lemia tai, kad teismai, sprenddami vaikų išlaikymo klausimus, privalo atsižvelgti į jo interesus ir poreikius (CK 3.192-3.208 straipsniai), visas abejones dėl išlaikymo priteisimo, jo dydžio, formos nustatymo ir pan. turi vertinti vaikų interesų naudai, vaikams priklausantis turtas, taip pat ir išlaikymas privalo būti tvarkomas ir naudojamas išimtinai vaikų interesais (CK 3.186 straipsnio 1 dalis, 3.203 straipsnio 1 dalis), teismas gali atsisakyti tvirtinti sutuoktinių sudarytą sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, jei ji pažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.53 straipsnio 4 dalis), gali atsisakyti nutraukti santuoką, jeigu santuokos nutraukimas padarytų esminės turbinės ar neturbinės žalos nepilnamečiams vaikams (CK 3.57 straipsnio 3 dalis), sprenddamas civilines bylas gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones, tarp jų ir laikino išlaikymo vaikams priteisimą (CK 3.65 straipsnis), gali nukrypti nuo bendro sutuoktinių turto lygių dalių principo atsižvelgdamas į jų nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.123 straipsnio 1 dalis) ir kita.

Teismų praktikoje nurodytas principas taikomas labai plačiai, t. y. ir sprendžiant klausimą dėl išlaikymo dydžio ir formos nustatymo, nagrinėjant įrodymų pakankamumą ir sprendžiant kitus su vaikų teisėmis ir interesais susijusius klausimus.

Pavyzdžiui, Druskininkų miesto apylinkės teismas civilinėje byloje D. Načajus v. M. R. Načajienė, bylos Nr. 2-134-03/2004, sprenddamas pareikštą reikalavimą dėl išlaikymo dydžio pakeitimo, 2004 m. balandžio 19 d. sprendime nurodė, kad aiškinant ir taikant CK 3.201 straipsnio nuostatas dėl išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo taip pat turi būti atsižvelgiama į CK 3.3 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą prioritetinės vaikų teisių ir

interesų apsaugos ir gynimo principą. Šį principą įvairiais aspektais dažnai taikė ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija civilinėje byloje A. Garipovaitė v. S. Kaulinis, bylos Nr. 3K-3-504/2004, išnagrinėjusi atsakovo kasacinį skundą dėl tėvystės nustatymo ir išlaikymo priteisimo, kuriuo atsakovas prašė panaikinti teismų sprendimus dėl tėvystės nustatymo ir išlaikymo priteisimo, ne tik atmetė kasatoriaus reikalavimus, bet vadovaudamasi aptariamu principu bylos neperduoti nagrinėti iš naujo žemesnės instancijos teismui, išreikalavo duomenis apie atsakovo turimą nekilnojamąjį turtą ir 2004 m. spalio 4 d. nutartimi pakeitė teismo sprendimo dalį dėl išlaikymo, padidindama iš atsakovo priteistą išlaikymo dydį.

Tėvų lygiateisiškumo principas (Konstitucijos 38 straipsnio 5 dalis, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolo Nr. 7, iš dalies pakeisto protokolu Nr. 11, 5 straipsnis, CK 3.3 straipsnio 1 dalis, 3.26 straipsnis) reiškiantis, kad tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios nepriklausomai nuo to, ar jie yra susituokę, ar nesusituokę, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, todėl jie turi lygias teises ir pareigas savo vaikams ir konstitucinės išlaikymo teisės ir pareigos atžvilgiu (Europos konvencijos dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso 6 straipsnis, CK 3.156 straipsnis, 3.192 straipsnio 3 dalis, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 21 straipsnio 2 dalis). Tėvų valdžios lygybės principas nereiškia, kad tėvas ir motina turi visiškai vienodas konkrečias teises ir pareigas savo vaikams, nes konkrečios tėvų teisės ir pareigos vaikams priklauso nuo faktinių bylos aplinkybių, pavyzdžiui, nuo to, su kuriuo iš tėvų nustatyta nepilnamečio vaiko gyvenamoji vieta, kokia yra kiekvieno iš tėvų turtinė padėtis ir pan. Tačiau šis principas reiškia, kad, esant vienodoms faktinėms aplinkybėms, tėvų teisės ir pareigos vaikams turi būti lygios. Šio principo turi būti laikomasi paskirstant išlaikymo pareigą tarp vaiko tėvų proporcingai jų turtinei padėčiai (CK 3.192 straipsnio 3 dalis).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija civilinėje byloje I. Mankuvienė v. A. Mankus, bylos Nr. 3K-3-173/2004, pažymėjo, kad tėvai turi lygias teises ir pareigas savo vaikams (CK 3.156 straipsnis), jų pareiga išlaikyti vaikus taip pat yra lygi. Kartu kolegija pažymėjo, kad tėvų turtinės galimybės išlaikyti vaikus gali būti nevienodos, pagal įstatymą tėvai išlaikymą vaikams turi teikti proporcingai savo turtinei padėčiai.

Nesikišimo į privačius santykius principas (Konstitucijos 22 straipsnis, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis, CK 1.2 straipsnis) nėra absoliutus, galimi šio principo teisiniai ribojimai, kai būtina apginti vaiko teises ir viešąjį interesą. Tai pagrįsta ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio 2 dalies nuostatomis, numatančiomis, kad valdžios pareigūnai turi teisę kištis į privatų asmens gyvenimą, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti. Šeimos teisės į privatų gyvenimą apsauga negali sudaryti sąlygų šeimoje augančių vaikų teisių pažeidimams, todėl įstatymų numatytos įvairios priemonės ginti vaiko teises šeimoje, tarp kurių - ir vaikų teisių apsaugos institucijos ir prokuroro teisė reikšti ieškinį dėl išlaikymo priteisimo (CK 3.194 straipsnio 1 dalis, 3.201 straipsnis).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad vaikų teisių apsaugos institucijos ir prokurorai, gindami vaikų teises, dažniausiai į teismą kreipiasi pateikdami ieškinius dėl tėvų valdžios apribojimo, tarp jų ir dėl reikalavimo iš tėvų priteisti vaikams išlaikymą.

Pavyzdžiui, Varėnos rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos tarnyba 2003 m. spalio 6 d. kreipėsi į Varėnos rajono apylinkės teismą dėl neterminuoto tėvų valdžios V. Žukauskienei ir V. Žukauskui dėl trijų vaikų apribojimo. Kartu su šiuo reikalavimu bei reikalavimu nustatyti nuolatinę globą ir paskirti globėjus reikalaujant priteisti iš nepilnamečių vaikų tėvų išlaikymą periodinėmis išmokomis (Varėnos rajono apylinkės teismo civilinė byla Nr. N2-562-03/2003).

Kitoje Kauno rajono apylinkės teismo civilinėje byloje Nr. N-2-63-04/03 Kauno rajono apylinkės prokuratūros prokurorė kreipėsi į teismą taip pat dėl tėvų valdžios apribojimo ir išlaikymo iš nepilnamečių vaikų tėvo priteisimo.

Nuosavybės neliečiamumo principas (Konstitucijos 23 straipsnis, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolo Nr. 1, iš dalies pakeisto protokolu Nr. 11, 1 straipsnis, CK 1.2 straipsnis) nėra absoliutus, vaikų teisių ir interesų apsaugai, vykdant konstitucinę pareigą išlaikyti vaikus, įstatymo numatytas tėvų nuosavybės teisių apribojimas priteisiant išlaikymą, nustatant priverstinį įkeitimą (hipoteką), paliekant teise naudotis gyvenamąją patalpą uzufrukto teise, taikant šeimos turto teisinį režimą.

Vaikų teisių (tarp jų ir išlaikymo) užtikrinimas yra prioritetinė tėvų pareiga. Šis principas grindžiamas nurodytomis

konstitucinėmis socialinės sanklodos nuostatomis, kuriose įtvirtintos būtent tėvų teisės ir pareigos auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalis). Šis principas įtvirtintas ir Vaiko teisių konvencijos 27 straipsnio 2 dalyje, numatančioje, kad tėvams arba kitiems vaiką auklėjantiems asmenims tenka pagrindinė atsakomybė (the primary responsibility) už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes. Šis principas taip pat įtvirtintas ir CK 3.163 straipsnio 1 dalyje, kurioje numatyta, kad nepilnamečių vaikų teisių įgyvendinimą užtikrina tėvai, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 7 punkte - vaiko teisės pirmiausiai privalo užtikrinti tėvai ir kiti teisėti jo atstovai.

Tėvų teisių ir pareigų išlaikyti vaikus imperatyvumo principas reiškia, kad šios tėvų teisės ir pareigos yra asmeninio pobūdžio ir jų įgyvendinimas negali būti perleistas kitiems asmenims, tėvai negali susitarti dėl šios teisės atsisakymo, toks atsisakymas negalioja (CK 3.5 straipsnio 1 dalis, 3.159 straipsnio 1 dalis), tačiau tėvai gali susitarti dėl išlaikymo tvarkos ir formos (CK 3.192 straipsnio 1 dalis), t. y. kaip vaiko išlaikymas bus įgyvendintas, koku būdu kiekvienas iš tėvų prisidės prie vaiko išlaikymo.

Nurodyto principo aktualumas taip pat atsiskleidžia ir tais atvejais, kai dar prieš gimstant vaikui vaiko motina pareiškia vaiko tėvui, kad išlaikymo nereikalaus.

Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo civilinėje byloje L. Zagorskienė v. G. Puronas dėl tėvystės ir vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. N-2-2075-19/2004, atsakovas atsiliepime į ieškinį nurodė, kad ieškovė dar prieš gimstant kūdikiui pažadėjo, jog materialinio išlaikymo iš atsakovo nereikalaus.

Pažymėtina, kad toks vaiko motinos pareiškimas ar vaiko tėvų susitarimas iki vaiko gimimo ar po jo nesukelia jokių teisinių pasekmių.

Vaikų turtinių teisių (tarp jų ir teisės į išlaikymą) savarankiškumo principas reiškia, kad vaiko turtas ir turtinės teisės yra atskirtos nuo tėvų ir kitų asmenų turto ir turtinių teisių. Vaikas yra savarankiškas teisės subjektas, jo teisė į išlaikymą yra jo prigimtinė konstitucinė asmeninė turtinė teisė (Konstitucijos 18 straipsnis, 38 straipsnio 5 dalis, CK 3.161 straipsnis, 3.185 straipsnis). Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, statusas yra pabrėžiamas ir CK trečiosios knygos Šeimos teisė XI skyriuje įtvirtinant atskirą antrąjį skirsnį Vaikų

teisės ir pareigos. CK 3.161 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad vaikai neturi nuosavybės teisės į tėvų turtą, o tėvai - į vaikų turtą. Vaikui priteistas išlaikymas yra nepilnamečio vaiko nuosavybė, kurią tvarko vaiko tėvas (motina) užufrukto teisėmis išimtinai vaiko interesais (CK 3.185 straipsnis, 3.186 straipsnio 1 dalis, 3.203 straipsnio 1 dalis). Kai vaikui yra nustatyta globa (rūpyba), išlaikymas priteisiamas vaikui, išieškomų lėšų ir (ar) turto tvarkytoju skiriamas globėjas (rūpintojas), kuris gaunamą išlaikymą tvarko CK ketvirtosios knygos normų, reglamentuojančių turto administravimą, nustatyta tvarka (CK 3.275 straipsnis, 4.236-4.252 straipsniai).

Teismas, aiškindamas ir taikydamas teisės normas dėl vaikų išlaikymo, taip pat turi vadovautis sisteminiu teisės aiškinimo metodu, įtvirtintu CK 1.9 straipsnio 1 dalyje ir reikalaujančiu aiškintis taikomos teisės normos sisteminius ryšius su Konstitucija, bendraisiais teisės principais, tarptautine teise, kitomis to paties įstatymo teisės normomis ir panašiai. Civilinio kodekso trečiosios knygos XII skyriaus antrojo skirsnio normas, nustatančias tėvų pareigą išlaikyti savo vaikus (CK 3.192-3.208 straipsniai), būtina aiškinti ir taikyti ne izoliuotai, o kaip sudedamąją viso Civilinio kodekso ir teisės sistemos dalį vaikų teisių apsaugos srityje, atsižvelgiant į aiškinamos normos tikslus. Šeimos įstatymų tikslai yra apibrėžti CK 3.3 straipsnio 2 dalyje, Konstitucijos 38, 39 straipsniuose, Vaiko teisių konvencijos 3, 27 straipsniuose ir kt. Dėl to, taikant ir aiškinant šios srities įstatymus, kiekvienai normai būtina suteikti tokią reikšmę, kuri atitiktų joje numatytus šeimos santykių teisinio reglamentavimo tikslus (CK 1.9 straipsnio 3 dalis).

Nurodytu teisės aiškinimo principu buvo vadovaujama atskleidžiant CK 3.201 straipsnio 3 dalies turinį Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 17 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje J. Jakimavičienė v. P. Jakimavičius, bylos Nr. 3K-7-96/2003, ir 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje A. Malino v. M. Malino, bylos Nr. 3K-3-434/2004, konstatuojant, kad išlaikymo būdo pakeitimo sąlygos yra numatytos Civilinio kodekso 3.201 straipsnio 3 dalyje. Šioje teisės normoje nėra nurodyta, kokioms sąlygoms esant galimas išlaikymo būdo pakeitimas. Tikroji normos prasmė gali būti nustatyta sistemiškai analizuojant visą straipsnio turinį, atsižvelgiant į išlaikymo instituto tikslą (Civilinio kodekso 1.9 straipsnis) ir vadovaujantis prioritetinės vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu (Civilinio kodekso 3.3 straipsnis).

Rungtyniškumo ir dispozityvumo principai (CPK 12, 13 straipsniai) aptariamose kategorijose bylose yra ribojami viešojo intereso - vaiko teisių ir interesų labui. Bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, nustatyti įrodinėjimo dalyką, išeiti už ieškinio reikalavimo ribų, taikyti kitą nei reikalauja šalys vaiko teisių ir interesų gynimo būdą (CPK 376 straipsnis).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, kasacine tvarka išnagrinėjusi civilinę bylą D. Korsakovas v. T. Korsakienė dėl išlaikymo nepilnamečiam vaikui dydžio ir formos pakeitimo, bylos Nr. 3K-3-286/2004, pažymėjo, kad šeimos teisinių santykių specifika ir šeimos teisės normomis ginamos vertybės lemia šeimos bylų nagrinėjimo civilinio proceso ypatumus (CK XIX skyrius). Pagal CPK 376 straipsnio 1 dalį bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą. Teismo aktyvus vaidmuo civiliniame procese yra itin reikšmingas bylose, susijusiose su vaikų teisėmis ir interesais. Šie civilinio proceso ypatumai lemia ir kai kurių kitų civilinio proceso principų taikymą: rungimosi (CPK 12 straipsnis), dispozityvumo (CPK 13 straipsnis), įrodinėjimo pareigos (CPK 178 straipsnis). Skirtingai nei taikant šiuos principus bylose, kuriose nėra viešojo intereso, šeimos bylose teismas pats sprendžia, kiek ir kokių įrodymų reikia byloje priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, ne tik tiria ir vertina šalių nurodomus faktus ir pateiktus įrodymus, bet ir sprendžia dėl byloje teisiškai reikšmingų faktų bei rinktinų įrodymų, be to, gali priimti tokį sprendimą, kokio nėra viena iš šalių neprašo, pakeisti reikalavimo pagrindą. Nors šalims išlieka pareiga įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus (CPK 178 straipsnis), tačiau kai objektyviai nėra galimybių įrodyti tam tikrų teisiškai reikšmingų aplinkybių, teismas visas abejones turi vertinti vaiko interesų naudai ir priimti vaiko teises ir interesus apsaugantį teismo sprendimą. CPK 17 straipsnyje įtvirtintas šalių procesinis lygiateisiškumas šiose kategorijose bylose labiausiai reiškiasi lygiomis galimybėmis naudotis procesinėmis teisėmis (pateikti įrodymus, reikšti prašymus ir kt.).

3. Vaiko teisės į išlaikymą apsaugos priemonės

Teismas bylose dėl išlaikymo vaikui priteisimo gali taikyti šias vaiko teisių į išlaikymą apsaugos priemones: laikino išlaikymo nepilnamečiams vaikams priteisimas (CK 3.65 straipsnio

2 dalies 4 punktas, CK 3.196 straipsnio 2 dalis); priverstinis konkretaus skolininko turto įkeitimas (hipoteka) (CK 3.197 straipsnis). Prireikus teismas gali taikyti ir kitas CK 3.65 straipsnyje ir CPK 145 straipsnio 1 dalyje numatytas laikinasias apsaugos priemones: 1) įpareigoti vieną sutuoktinį netrukdyti kitam sutuoktiniui naudotis tam tikru turtu; 2) areštuoti turtą, kol bus išspręstas jo priklausomybės nuosavybės teise vienam sutuoktiniui klausimas, taip pat siekiant užtikrinti išlaikymo mokėjimą; 3) areštuoti vieno sutuoktinio turtą, kurio verte būtų galima užtikrinti teismo išlaidų atlyginimą kitam sutuoktiniui ir kt. Teismas esant ieškovo ar pareiškėjo prašymui ar savo iniciatyva gali taikyti vieną ar kelias CK 3.65 straipsnyje ir CPK 145 straipsnyje nustatytas laikinasias apsaugos priemones. Laikinas išlaikymo priteisimas vaikui yra laikinoji apsaugos priemonė (CK 3.65 straipsnio 2 dalies 4 punktas, 3.196 straipsnio 2 dalis, CPK 145 straipsnio 1 dalies 11 punktas), skirta apsaugoti vaiko interesus civilinės bylos nagrinėjimo metu, nes vaiko išlaikymas iš esmės skirtas vaiko kasdieniams poreikiams tenkinti, tuo tarpu civilinės bylos nagrinėjimas, kurioje sprendžiamas išlaikymo vaikui priteisimo klausimas (santuokos nutraukimo, tėvystės nustatymo ir kt.), gali trukti tam tikrą laiką, kurio metu vaiko interesai turi būti apsaugoti. Teismo sprendimu priteisiant išlaikymą vaikui atsižvelgiama į priteistą laikiną išlaikymą.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai taiko laikinąją apsaugos priemonę - laikino išlaikymo priteisimą, pavyzdžiui:

Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas civilinėje byloje R. Ragauskaitė v. N. Sakalauskas, bylos Nr. 2-3574-22/2004, dėl išlaikymo nepilnamečiam sūnui priteisimo išnagrinėjo ieškovės prašymą taikyti laikinasias apsaugos priemones priteisiant laikiną išlaikymą, ir, atsižvelgęs į tai, kad atsakovas visiškai neteikia išlaikymo vaikui, o ieškovė pajamų neturi, priteisė laikiną išlaikymą po 150 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų iki bylos išnagrinėjimo teisme.

Tokios laikinosios apsaugos priemonės taikymas atsižvelgiant į minėtus teismo argumentus ir tai, kad ieškovė nurodė daug byloje rinktinų įrodymų apie atsakovo turtinę padėtį, kas lemia ilgesnį bylos nagrinėjimą, yra visiškai pagrįstas. Šiai laikinajai apsaugos priemonei taikyti pakanka pagrįstų abejonių, kad gali būti pažeista vaiko išlaikymo teisė civilinės bylos nagrinėjimo metu. Reikalavimo priteisti išlaikymą pateikimo teismui faktas patvirtina galimą vaiko išlaikymo teisės pažeidimą, todėl esant šalies prašymui teismas turi ją taikyti.

Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas, civilinėje byloje A. Zlotovskaja v. N. Agejevas 2004 m. kovo 1 d. nutartimi priteisdamas iš atsakovo laikiną išlaikymą sūnui po 500 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų, pagrįstai atsižvelgė į ieškovės gaunamas mažas pajamas ir jos argumentus, kad atsakovas neteikia išlaikymo vaikui. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2004 m. gegužės 3 d. nutartimi palikdama nepakeistą šią pirmosios instancijos teismo nutartį pagrįstai motyvavo, kad vaikui išlaikymas reikalingas nuolat, nežiūrint šalių ginčų, tuo tarpu tarp šalių ginčas yra kilęs, todėl yra teisinis pagrindas taikyti šią laikinąją apsaugos priemonę.

Teismui nustačius, kad vaiko išlaikymo prievolės realiam įvykdymui užtikrinti tikslinga taikyti priverstinį įkeitimą (hipoteką), teismas, vadovaudamasis CK 3.197 straipsniu, gali tiek šalies, tiek savo iniciatyva nustatyti priverstinį konkretaus skolininko turto įkeitimą (hipoteką). Priverstinis įkeitimas (hipoteka) gali būti teismo nustatytas tiek prieš teismui priimant sprendimą dėl išlaikymo vaikui priteisimo iš esmės, tiek priimant tokį sprendimą ar jį priėmus. Jeigu teismo sprendimo dėl išlaikymo išieškojimo nevykdoma, tai išieškoma iš įkeisto turto įstatymų nustatyta tvarka (CPK XXXVI skyrius).

Teismui nustatant priverstinę hipoteką turi būti vadovaujamasi CK ketvirtosios knygos Daiktinė teisė XI skyriaus nuostatomis. Hipotekos objektu gali būti atskiri viešame registre registruojami, iš civilinės apyvartos neišimti nekilnojamieji daiktai, kurie gali būti pateikti parduoti viešose varžytynėse, norint įkeisti tam pačiam savininkui priklausančio daikto dalį, toji dalis turi būti tiksliai apibrėžta ir įregistruota viešame registre kaip atskiras objektas (CK 4.171 straipsnio 1, 6 dalys). Priverstinės hipotekos objektu turi būti parenkamas toks daiktas, kurį pardavus būtų visiškai patenkinti kreditoriaus reikalavimai, o skolininkas nukentėtų kuo mažiau (CK 4.171 straipsnio 11 dalis). Hipoteka registruojama hipotekos registre hipotekos teisėjo sprendimu (CK 4.185 straipsnio 1-3 dalys), todėl teismui priėmus sprendimą, kuriuo įsteigiama priverstinė hipoteka, šio sprendimo nuorašai išsiunčiami bylos šalims, tretiesiems asmenims, viešo registro tvarkytojui, kuriame įregistruotas daiktas ir daiktinės teisės į jį, hipotekos teisėjui (CPK 275 straipsnis). Priverstiniam įkeitimui (kai įkeitimas atsiranda įstatymo ar teismo sprendimo pagrindu) mutatis mutandis taikomos CK ketvirtosios knygos normos, reglamentuojančios priverstinę hipoteką (CK 4.199 straipsnio 2 dalis).

Iš pateiktų apibendrinti bylų galima daryti išvadą, kad

teismų praktikoje priverstinė hipoteka, kaip vaiko išlaikymo teisės realaus įvykdymo užtikrinimas, nėra dažnai taikoma.

Vilniaus miesto 2-asis apylinkės teismas civilinėje byloje S. Petrikienė v. G. Petrikas dėl santuokos nutraukimo dėl atsakovo kaltės, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. 2-1090-13/2004, 2004 m. kovo 31 d. sprendimu, be kitų klausimų, priteisęs išlaikymą šalių neįgaliam sūnui ir jį prižiūrinčiai ieškovei, šių atsakovo prievolių įvykdymui užtikrinti nustatė atsakovui priklausančiam butui priverstinę hipoteką. Teismas, nustatydamas priverstinę hipoteką, pagrįstai atsižvelgė į tai, kad atsakovas vengė mokėti ankstesniu teismo sprendimu priteistą išlaikymą.

Siekiant užtikrinti vaiko teises į išlaikymą gali būti reiškiamas Pauliano ieškinys (CK 6.66, 6.67 straipsniai) ar (ir) netiesioginis ieškinys (CK 6.68 straipsnis).

Pauliano ieškiniu siekiama apginti vaiką nuo nesąžiningų tėvo (motinos) veiksmų, kuriais šis, siekdamas išvengti prievolės dėl išlaikymo vykdymo, pablogina savo turtinę padėtį, perleisdamas turtą kitiems asmenims. Tokio ieškinio tikslas - taikant restituciją sugrąžinti tėvo (motinos) turtą, kurį šis nesąžiningai perleido tretiesiems asmenims, ir sugrąžinto turto sąskaita patenkinti reikalavimą dėl vaiko išlaikymo. Pauliano ieškinį, ginčydamas išlaikymą privalančio teikti tėvo sudarytą sandorį, ir netiesioginį ieškinį, reikalaujant iš trečiojo asmens - išlaikymą privalančio teikti tėvo skolininko įvykdyti savo prievolę, teisme turi teisę pareikšti kitas iš tėvų, vaiko globėjas (rūpintojas), valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras, taip pat pats nepilnametis, sulaukęs 14 metų amžiaus (CPK 38 straipsnio 3 dalis, 49 straipsnis, CK 3.194 straipsnio 1 dalis). Pauliano ieškinio faktinis pagrindas - vaiko turtinių teisių į išlaikymą pažeidimas, kai tėvas, privalantis teikti išlaikymą savo vaikui, sudaro sandorį su trečiuoju asmeniu, ir taip sumažina savo mokumą, ir dėl to atsiranda realus pavojus vaiko išlaikymo teisės visapusiškam įgyvendinimui.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad Pauliano ieškinys, kaip vaiko teisių apsaugos priemonė, praktikoje kartais taikoma.

Jonavos rajono apylinkės teismo civilinėje byloje V. Timofejeva v. L. Timofejevas, tretieji asmenys S. Motiejūnienė, J. Motiejūnas dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu ir išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo, bylos Nr. N-2-0073-02/2004, ieškovė reikalaudama pripažinti atsakovo ir trečiųjų asmenų sudarytą buto pirkimo-pardavimo sutartį nurodė, kad ši sudaryta siekiant išvengti teismo priteisto išlaikymo dviem nepilnametėms dukterims

mokėjimo, atsakovas ketina išvykti dirbti į užsienio valstybę, vienerius metus išlaikymo neteikia, o gautus pinigus už parduotą butą panaudojo ne išlaikymo įsiskolinimui padengti, o savo asmeniniams interesams tenkinti. Jonavos rajono apylinkės teismas 2004 m. vasario 24 d. sprendimu ieškinį atmetė nenustatęs Pauliano ieškinio taikymo sąlygų, nes skundžiamu sandoriu atsakovas nepažeidė nepilnamečių vaikų interesų, nesiekė išvengti išlaikymo prievolės įvykdymo. Atsakovas turi kito turto, iš kurio gali būti nukreiptas išlaikymo įsiskolinimo išieškojimas.

Netiesioginio ieškinio faktinis pagrindas - tėvo, privalančio teikti išlaikymą vaikui, savo vykdytino reikalavimo teisės neįgyvendinimas skolininkui, dėl to atsiranda realus pavojus vaiko išlaikymo teisės visapusiškam įgyvendinimui.

Teismas, sprenddamas dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo, taip pat gali taikyti ir kitas įstatyme numatytas priemones vaiko materialiosioms teisėms užtikrinti: teisės naudotis gyvenamąja patalpa palikimą užufrukto teise (CK 3.71 straipsnio 1, 2 dalys, 3.234 straipsnio 5 dalis), laikiną sutuoktinių turtinių teisių apribojimą (CK 3.34, 3.35 straipsniai), šeimos turto teisinį režimą (CK 3.185 straipsnis) ir kita.

Kai gyvenamoji patalpa (namas, butas) nuosavybės teise priklauso tik vienam sutuoktiniui ir vaiko gyvenamoji vieta nustatoma su tuo iš tėvų, kuris nėra gyvenamosios patalpos savininkas, užtikrinant vaiko teisę į būstą, teismui suteikiama teisė nustatyti užufruktą į gyvenamąją patalpą nepilnamečiams vaikams ir sutuoktiniui, kuris nėra gyvenamosios patalpos savininkas (CK 3.71 straipsnis).

Gyvenamasis namas ar butas, priklausęs nuosavybės teise vienam sugyventiniui prieš pradedant jų bendrą gyvenimą, esant CK 3.234 straipsnyje 5 dalyje nustatytiems pagrindams, gali būti paliktas užufrukto teise kitam, jeigu sugyventiniai turi bendrų nepilnamečių vaikų.

Palikimas teisės naudotis gyvenamąja patalpa užufrukto teise gali būti taikomas ir tėvo (motinos) gyvenamajam būstui, kai vaikas yra gimęs nesusituokusiems tėvams (Europos konvencijos dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso 6 straipsnio 1 dalis, CK 3.4 straipsnis, 3.71 straipsnis, 3.156 straipsnio 2 dalis). Uzufrukto nustatymas tėvo (motinos) būstui neatleidžia tėvo (motinos) nuo pareigos teikti išlaikymą vaikui pagal CK 3.192 straipsnio 2, 3 dalyse įtvirtintus principus, tačiau į tai atsižvelgiama paskirstant konkrečią išlaikymo pareigą. Uzufruktas gali būti nustatytas suinteresuoto asmens prašymu ar teismo iniciatyva (CK 3.71 straipsnio 1 dalis, CPK 376 straipsnis). Uzufruktas, atsižvelgiant į gyvenamosios patalpos dydį, vaikų

skaičių, jų amžių ir lytį, gali būti nustatytas tiek į visą gyvenamąją patalpą, tiek į jos dalį. Užufruktas nustatomas apibrėžtam terminui: iki vaikas (vaikai) sulauks pilnametystės; gyvenimo trukmei, jeigu vaikas yra neįgalus (CK 3.71 straipsnis).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai jau pradeda taikyti nurodytas vaiko teisių apsaugos priemones.

Daikto sulaikymo teisę, kol bus patenkintas reikalavimas, gali taikyti vaiko tėvas (motina), globėjas (rūpintojas) teisėtai valdantis skolininkui priklausantį daiktą ir turintis reikalavimo teisę į daikto savininką. Daikto sulaikymo teisė negali būti įgyvendinama, jeigu nėra suėjęs reikalavimo įvykdymo terminas. Tuo atveju, kai vaiko tėvas (motina) yra įsiskolinęs vaikui dėl išlaikymo neteikimo, esant įstatyme nustatytoms sąlygoms (CK 4.229 straipsnis), kreditorius gali pasinaudoti daikto sulaikymo teise iki bus padengta vaiko išlaikymo įsiskolinimo suma (CK 4.229-4.235, 6.69 straipsniai).

Teismas, priteisdamas išlaikymą nepilnamečiams vaikams, gali pripažinti šeimos turtu gyvenamąją patalpą, kurioje gyvena nepilnamečiai vaikai, ir priteisti išlaikymą (CK 3.84, 3.85 straipsniai).

Klaipėdos miesto apylinkės teismas 2002 m. kovo 26 d. sprendimu civilinėje byloje D. Butkevičienė v. P. Butkevičius dėl santuokos nutraukimo, vaikų gyvenamosios vietos nustatymo bei išlaikymo nepilnamečiams vaikams priteisimo, atsižvelgęs į tai, kad atsakovas niekur nedirba, jo gaunamos pajamos nenuolatinės, ieškovė su vaikais gyvena savo tėvų bute, laikė, kad nepilnamečių vaikų interesus labiausiai atitiks išlaikymo priteisimas turtu, ir priteisė iš atsakovo P. Butkevičiaus dviem nepilnamečiams vaikams išlaikyti butą Klaipėdoje. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2002 m. gegužės 29 d. nutartimi pirmosios instancijos teismo sprendimą paliko nepakeistą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2002 m. gruodžio 18 d. nutartimi (civilinėje byloje Nr. 3K-3-1579/2002) panaikindama teismų sprendimo ir nutarties dalis dėl išlaikymo ir perduodama šią bylos dalį nagrinėti iš naujo apylinkės teismui, nurodė, kad šeimos teisinių santykių bylose teismas turi būti aktyvesnis, todėl turėtų išsiaiškinti, ar atsakovui asmeninės nuosavybės teise priklausantis butas Klaipėdos mieste nepripažintinas šeimos turtu. Remiantis CK 3.84 straipsnio 2 dalimi, šeimos turtu gali būti pripažintas turtas, nuosavybės teise priklausantis vienam arba abiem sutuoktiniams, pagal šio straipsnio 2 dalies 1 punktą - tai gali būti šeimos gyvenamoji patalpa. Bylos duomenimis, šalys ginčo bute gyvena, ieškovė dirba ir gyvena Klaipėdos

mieste, su ja liko gyventi šalių mažamečiai vaikai, todėl, teisėjų kolegijos nuomone, ginčo butas galėtų būti pripažintas šeimos turtu, o išlaikymas priteistas periodinėmis išmokomis, nustačius tėvo gaunamas pajamas iš žemės ūkio produkcijos. Teisėjų kolegija nurodė, kad santuokos pasibaigimas panaikina šeimos turto teisinį režimą tik dėl buvusių sutuoktinių, tačiau šis režimas lieka galioti dėl kitų įstatymo saugomų subjektų – nepilnamečių vaikų. Vaikui šeimos turto teisinis režimas pasibaigia jam sulaukus pilnametystės.

Teismas turi atkreipti proceso dalyvių dėmesį į galimybę taikyti laikiną sutuoktinio turtinių teisių, teisių ir pareigų namų ūkyje ribojimą, kai sutuoktinio veiksmai kelia grėsmę turtiniams šeimos interesams (CK 3.34, 3.35 straipsniai). Kai vienas iš vaiko tėvų gyvenant santuokoje iš esmės pažeidžia savo santuokines pareigas, ir savo veiksmais kelia grėsmę turtiniams šeimos interesams, bendras šeimos pajamas išleidžia tik savo asmeniniams poreikiams ir nesirūpina bendrais šeimos reikalais, naudoja šeimos lėšas lošimams, be kito sutuoktinio sutikimo neprotingai investuoja bendras lėšas, nesirūpina nepilnamečių vaikų išlaikymu, įstatymas kitam sutuoktiniui suteikia teisę kreiptis į teismą ir reikalauti, kad būtų uždrausta kitam sutuoktiniui be jo sutikimo disponuoti bendru turtu (CK 3.34 straipsnis). Šis draudimas taikomas tiems veiksams ir sandoriams, kuriems įstatymo nenustatyta privalomo rašytinio kito sutuoktinio sutikimo. Tokį draudimą teismas gali nustatyti ne ilgiau kaip dvejiems metams, reikalavimas nagrinėjamas CPK 579-582 straipsnių nustatyta tvarka.

4. Vaikų išlaikymo dydis

Išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtoinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192 straipsnio 2 dalis). Vaikų išlaikymo dydis nulemtas išlaikymo instituto paskirties – sudaryti vaikams tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jų visapusiškam ir harmoningam vystymuisi. Įstatyme įtvirtintas vaiko poreikių ir tėvų turinės padėties balanso principas įgalina tiek vaiko tėvus išlaikant vaiką bendru susitarimu, tiek klausimą dėl išlaikymo dydžio sprendžiant teisme, atrasti vaiko ir tėvų interesų pusiausvyrą, prioritetą teikiant vaiko interesams. Teismas, sprenddamas klausimą dėl vaikų išlaikymo dydžio, turi nustatyti šiuos teisiškai reikšmingus faktus: 1) konkretaus vaiko poreikius; 2) abiejų tėvų turinę padėtį.

4.1. Vaiko poreikiai

Vaikų išlaikymo tiesioginis tikslas - maksimaliai patenkinti vaiko poreikius ir interesus. Vaikų poreikiai ir interesai yra pagrindiniai kriterijai, nulemiantys išlaikymo dydį ir formą. Bendrine prasme žodis "poreikis" reiškia "tai, ko reikia, ko nors reikmė", "interesas" yra "svarbus, rūpimas dalykas; reikalas, nauda" (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 577, 215.).

Analizuodami konkretaus vaiko poreikio turinį ir apimtį teismai turi atsižvelgti į teisės aktuose įtvirtintas vaiko teises, į poreikius būtinoms vaiko vystymosi sąlygoms sudaryti. Būtinoms vaiko vystymosi sąlygoms sudaryti turi būti patenkinti vaiko poreikiai maistui, aprangai, būstui, sveikatai, mokslui, poilsiui, laisvalaikiui, kultūriniam ir kitokiam ugdymui.

Iš bylose pateiktų duomenų matyti, kad šalys vaiko poreikius įrodinėja pateikdamos vaiko poreikių detalius apskaičiavimus, iš kurių teismas gali spręsti, kiek konkrečiai išleidžiama lėšų vaiko atskiriems poreikiams tenkinti per mėnesį.

Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo civilinėje byloje R. Ragauskaitė v. N. Sakalauskas, bylos Nr. 2-3574-22/2004, dėl išlaikymo nepilnamečiam sūnui priteisimo, ieškovė sūnaus poreikius įrodinėjo pateikdama detalų vaiko poreikių maistui, aprangai, lavinimui, higienos reikmenims, kitoms išlaidoms (vaistams, gydytojo paslaugoms, komunaliniams patarnavimams ir kt.) apskaičiavimą. Pateiktas detalus apskaičiavimas buvo suskirstytas į dvi dalis: nepilnamečio vaiko poreikiams iki trejų metų ir po trejų metų amžiaus. Vaiko iki trejų metų poreikiams patenkinti ieškovė apskaičiavo iš viso 722 Lt per mėnesį, nuo trejų metų - 1026 Lt. Atsakovas atsiliepiame į ieškinį nurodė, kad ieškovės nurodyta vaiko išlaikymo suma yra per didelė, jam turėtų būti skiriama apie 600-700 Lt per mėnesį. Teismas, atsižvelgęs į šalių turtinę padėtį, laikė, kad vaiko poreikiams patenkinti reikia skirti 900 Lt per mėnesį, atsakovas pagal savo turtinę padėtį turi tenkinti 2/3 dalis (600 Lt) šio išlaikymo, ieškovė - 1/3 dalį.

Atkreiptinas teismų dėmesys į tai, kad daugeliu atvejų vaikų poreikių šalys neįrodinėja bylose, kuriose reikalavimas dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo nėra vienintelis, ypač tėvystės nustatymo ir išlaikymo priteisimo bylose nurodomos tik tos faktinės aplinkybės ir jas pagrindžiantys įrodymai, kurie patvirtina tėvystę, tačiau nepagrindžia išlaikymo dydžio.

J. Janulaitytei kreipusis į Vilkaviškio rajono apylinkės teismą dėl tėvystės nustatymo ir išlaikymo nepilnamečiam vaikui

priteisimo, bylos Nr. 2A-261/2004, ieškinio pareiškime šalia faktinių aplinkybių dėl tėvystės nustatymo tik nurodė, kad ji viena išlaiko vaiką, yra bedarbė, tačiau visiškai nenurodė ir byloje neįrodinėjo faktinių aplinkybių, patvirtinančių konkrečius vaiko poreikius. Vilkaviškio rajono apylinkės teismas 2003 m. gruodžio 5 d. sprendimu priteisęs iš atsakovo sūnui išlaikyti po 250 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų išlaikymo dydį nustatė daugiausia atsižvelgęs į valstybės skiriamos pašalpos vaikams, netekusiems tėvų globos, dydį (500 Lt).

Analogiška situacija buvo ir Raseinių rajono apylinkės teismo civilinėje byloje J. Šimėnaitė v. K. Linkevičius, bylos Nr. 2-9-35/2004, kurioje teismas 2004 m. kovo 29 d. sprendimu iš atsakovo priteisdamas išlaikymą dviem nepilnamečiams vaikams po 150 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų apsiribojo tik teiginiu, kad ieškovės prašoma patenkinti išlaikymo suma gali patenkinti nepilnamečių vaikų poreikius.

Atkreiptinas teismų dėmesys į tai, kad nustatatydamas vaiko poreikius, teismas turi apskaičiuoti tik tokias išlaidas vaiko poreikiams tenkinti, kurios yra pagrįstos ir racionalios, patenkintų kiekvieną iš aptariamų vaiko poreikių.

Vaiko poreikiai maistui nustatomi atsižvelgiant į įstatyme nustatytą vaiko teisę būti pakankamai aprūpintam maistu, kad vaikas turėtų tiek ir tokios kokybės maisto, kuris patenkintų jo visapusišką fiziologinį vystymąsi (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 8 straipsnio 1 dalies 4 punktą, 11 straipsnis). Negalima užtikrinti deramo vaikų fizinio, protinio, dvasinio, moralinio ir socialinio vystymosi, jei jie nepakankamai maitinami. Vaiko maisto poreikiai priklauso nuo vaiko amžiaus, individualių vaiko augimo ir kitų aplinkybių. Teismui nustatant minimalius vaiko poreikius maistui atsižvelgtina į vaikus ir mokiniams nustatytas vienos dienos maitinimo normas. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. ISAK-255 nustatytos ministerijai pavaldžių įstaigų vaikams ir mokiniams vienos dienos maitinimo normos (ikimokyklinio amžiaus vaikams - 7 Lt; bendrabutyje gyvenantiems mokyklinio amžiaus - 8,2 Lt; mokyklinio amžiaus, kurie mokosi įstaigose, bet negyvena bendrabučiuose, - 5,2 Lt; Sanatorinių internatinių mokyklų - 8,9 Lt ir kt.). Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2004 m. sausio 22 d. įsakymu Nr. V-17 patvirtintos Lietuvos higienos normos HN 124:2004 "Vaikų globos įstaigos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai" 2 priede nustatyta maisto produktų paros norma vaikui.

Teismų praktikoje įrodinėjant vaiko poreikius maistui dažnai yra pateikiamas apskaičiavimas, iš kurio matyti, kiek lėšų

išleidžiama vaiko maistui per dieną, atitinkamai apskaičiuojant vaiko poreikius per mėnesį.

Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo civilinėje byloje R. Ragauskaitė v. N. Sakalauskas, bylos Nr. 2-3574-22/2004, ieškovės pateiktame detaliame apskaičiavime nurodyta, kad sūnaus iki trejų metų maisto poreikiams patenkinti per dieną reikia išleisti 8 Lt, nuo trejų metų - 14 Lt.

Panevėžio miesto apylinkės teismo civilinėje byloje T. Bagdonienė v. J. Pipa, bylos Nr. 2-205-07/2003, ieškovė pateikdama vaiko poreikių apskaičiavimą nurodė, kad vaiko poreikiams maistui per mėnesį išleidžiama 390 Lt. Atsakovas šioje byloje nurodė, kad dukters maistui per mėnesį vidutiniškai yra reikalinga 320 Lt suma. Atsakovas pažymėjo, kad dukteriai bendraujant su atsakovu savaitgaliais ir atostogų metu jis apmokės už šios išlaikymą, o ieškovė tuo metu išlaidų neturės. Tačiau Panevėžio miesto apylinkės teismas 2003 m. sausio 14 d. sprendimu nustatydamas išlaikymo dydį nelaikė, kad ieškovės nurodytos išlaidos vaiko poreikiams maistui tenkinti gali būti mažinamos.

Vaiko poreikis turėti gyvenamąjį būstą užtikrinamas teisės aktuose įtvirtinant vaiko teisę į gyvenamąjį būstą (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 13 straipsnis). Šią teisę turi įgyvendinti abu vaiko tėvai. Vaiko būstas turi užtikrinti kitų vaiko teisių, t. y. teisės į sveiką ir saugią aplinką (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 8 straipsnio 1 punktą), teisės į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę, garbę ir orumą (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 10 straipsnis), teisės į mokslą (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 14, 35 straipsniai), teisės į poilsį ir laisvalaikį (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 16 straipsnis) ir kt., įgyvendinimą. Tuo atveju, kai tėvų turtinė padėtis leidžia, vaiko teisei į būstą užtikrinti turi būti skiriama tiek lėšų, kad vaikui būtų sudaryta galimybė turėti atskirą kambarį, būstas turėtų patogumus, kurie galimi vaiko ir tėvo (motinos) gyvenamojoje vietovėje. Išlaidas, susijusias su vaiko teisės į gyvenamąjį būstą tenkinimu, sudaro: tinkamo būsto nuomos išlaidos, išlaidos būsto priežiūrai, remontui, šildymui, komunalinių patarnavimų išlaidos ir kitos, tenkančios vaiko daliai.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad kai kuriose bylose aiškinamasi, kiek išlaidų tenka šiam vaiko poreikiui patenkinti, pavyzdžiui:

Panevėžio miesto apylinkės teismo civilinėje byloje T. Bagdonienė v. J. Pipa, bylos Nr. 2-205-07/2003, ieškovė pateikdama vaiko poreikių apskaičiavimą nurodė, kad vaiko daliai

apmokant už komunalines paslaugas, buto nuomą, telefoną ir internetą išleidžiama 588 Lt per mėnesį. Atsakovas atsiliepime su tokia išlaidų suma nesutiko, nurodė, kad ji yra per didelė, ieškovė nepagrįstai reikalauja priteisti pusę išlaidų, patiriamų gyvenamajam būstui išlaikyti, ieškovei nebūtina nuomoti didelį trijų kambarių butą, o dukteriai išlaikyti šiam poreikiui patenkinti pakanka 60 Lt kas mėnesį. Teismas su tokiais atsakovo argumentais iš dalies sutiko ir priteisė iš atsakovo dukteriai išlaikyti iš viso po 450 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų.

Vaiko poreikiai aprangai nustatomi atsižvelgiant į tai, kad vaikas turi turėti tokią aprangą, kuri užtikrintų jo sveikatos saugumą ir nepažeistų vaiko orumo. Išlaidos vaiko aprangos poreikiams tenkinti nustatomos tokio dydžio, kad vaikas turėtų aprangos ir apavo komplektus metų (žiemos, pavasario, vasaros, rudens) sezonams, sportinę, laisvalaikio aprangą, atitinkančią vaiko ūgį ir dydį. Nustatant šiuos vaiko poreikius atsižvelgtina į vaiko aprūpinimo aprangą minimalias normas. Orientaciniais kriterijais nustatant šias normas gali būti Lietuvos higienos normos HN 124:2004 "Vaikų globos įstaigos. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai" 1 priede nustatytos vaikų globos įstaigų, specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų vaikų aprūpinimo apranga ir minkštuosiu inventoriumi minimalios normos, kuriose nustatyta, kad, pavyzdžiui, žieminis paltas - 1 vienetas 3 metams, demisezoninis paltas (puspaltis, striukė) - 1 vienetas 3 metams, žieminis galvos apdangalas - 1 vienetas 3 metams, medvilniniai viršutiniai marškiniai (džemperiai) - 3 vienetai 3 metams ir kt.

Teismų praktikoje išlaidos vaiko poreikiams aprangai patenkinti įrodinėjamos pateikiant metinę išlaidų vaiko aprangai suvestinę, jos pagrindu apskaičiuojant mėnesiui tenkančią išlaidų dalį, pavyzdžiui:

Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo civilinėje byloje R. Ragauskaitė v. N. Sakalauskas apskaičiuota, kad sūnaus iki trejų metų aprangos poreikiams patenkinti per metus reikia 1179 Lt, nuo trejų metų - 1694 Lt.

Teismas, nustatydamas išlaikymo dydį, nurodė, kad tokia išlaidų šiems poreikiams tenkinti suma yra per didelė.

Vaiko poreikiai mokslui nustatomi atsižvelgiant į tėvų pareigą sudaryti materialines sąlygas vaikams mokytis iki įstatymuose nustatyto amžiaus, užtikrinti vaiko parengimą mokyklai, mokymąsi pagal ugdymo programą, vystyti vaiko gebėjimus (Konstitucijos 41 straipsnis, Švietimo įstatymo 7-16, 46 straipsniai, 47 straipsnio 2 dalis). Teismas, spręsdamas klausimą dėl vaiko išlaikymo dydžio, turi nustatyti, kokios išlaidos yra

būtiną konkretaus vaiko mokymo ir neformalaus ugdymo, ikimokyklinio ir specialaus ugdymo išlaidoms padengti. Šias išlaidas sudaro išlaidos mokymosi priemonėms įsigyti, mokėtis už mokslą, popamokinę priežiūrą ir veiklą, apmokėjimas repetitoriams, transporto ir kitos būtiną išlaidas (Švietimo įstatymo 72 straipsnis, Transporto lengvatų įstatymo 5 straipsnis ir kt.).

Teismų praktikoje išlaidos šiems poreikiams patenkinti įrodinėjamos pateikiant suvestines išlaidų, skirtų mokymosi priemonėms (knygoms, sąsiuviniams, rašymo priemonėms, pratyboms ir kt.) įsigyti, papildomiems užklasinio ugdymo būreliams apmokėti, transporto išlaidas ir kitus įrodymus.

Druskininkų miesto apylinkės teismo civilinėje byloje D. Načajus v. M. R. Načajienė, bylos Nr. 2-134-03/2004, buvo pateiktas pradinės mokyklos direktorės raštas, kuriame nurodyta, kad šalių sūnus lanko įvairius būrelius ir prailgintą dienos grupę, už kurią reikia mokėti. Teismas, nustatydamas išlaikymo dydį, pagrįstai atsižvelgė į šiuos vaiko poreikius.

Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo civilinėje byloje R. Ragauskaitė v. N. Sakalauskas šalių sūnui iki trejų metų ieškovės apskaičiuota 54 Lt išlaidų suma lavinimo poreikiams per mėnesį, nuo trejų metų - 77 Lt.

Panevėžio miesto apylinkės teismo civilinėje byloje T. Bagdonienė v. J. Pipa, bylos Nr. 2-205-07/2003, ieškovė įrodinėdama išlaidas vaiko poreikiams mokslui teismui pateikė papildomo vaiko mokymo sutartį, pagal kurią ji kas mėnesį už šias paslaugas moka 200 Lt.

Vaiko poreikiai sveikatai nustatomi atsižvelgiant į tai, kad tėvų pareiga auginant vaiką įgyvendinama sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jis augtų sveikas, o jei vaikui kyla sveikatos problemų, pasirūpinti, kad jam būtų suteiktos valstybės laiduojamos (nemokamos), o reikiamais atvejais ir mokamos sveikatos priežiūros paslaugos (Vaiko teisių konvencijos 24 straipsnis, CK 3.155 straipsnio 2 dalis, Sveikatos sistemos įstatymo 85 straipsnio 2 dalis). Materialiniai vaiko poreikiai sveikatai priklauso nuo vaiko sveikatos būklės. Tuo atveju, kai vaikas turi sveikatos problemų ir yra būtiną išlaidą vaiko gydymui (vaistams, procedūroms ir kt.), teismas, atsižvelgdamas į gydytojų išvadą, turi nustatyti, kokios išlaidos yra būtiną vaiko sveikatai užtikrinti ir (ar) vaiką gydyti. Tai gali būti rašytiniai įrodymai iš sveikatos priežiūros institucijų apie vaiko sveikatos būklę, gydyti taikomus medikamentus, fizioterapijos priemones ir kita.

Iš pateiktų apibendrinti bylą matyti, kad teismai aiškinasi

vaiko poreikius sveikatai, kurie bylose įrodinėjami įvairiomis įrodinėjimo priemonėmis.

Alytaus rajono apylinkės teismo civilinėje byloje A. Venčienė v. A. Venčius, bylos Nr. N-2-2116-09/2003, ieškovė apskųsdama pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo šalių dukterims iš atsakovo buvo priteistas išlaikymas po 125 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų, dukterų poreikius sveikatai įrodinėjo išrašais iš medicininių dokumentų ir vaistinės pažymomis apie vaistų kainas. Nors šie įrodymai buvo pateikti tik apeliacinės instancijos teisme, tačiau Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija pagrįstai juos priėmė ir vadovavosi nustatydamas vaikų poreikių turinį, 2003 m. lapkričio 24 d. nutartimi padidindama priteisto išlaikymo dydį po 200 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų kiekvienai dukteriai.

Marijampolės rajono apylinkės teismas 2004 m. balandžio 22 d. sprendimu civilinėje byloje A. Naujalis v. A. Naujalienė dėl santuokos nutraukimo pasekmių sutarties sąlygos dėl išlaikymo nepilnamečiam vaikui pakeitimo, nustatydamas vaiko poreikius sveikatai, pagrįstai atsižvelgė į šalių dukteriai reikalingą specialią priežiūrą, nes jai diagnozuota pėdučių deformacija ir stuburo iškreipimas, todėl būtinos papildomos išlaidos perkant ortopedinę avalynę, stuburo įtvarą, reikalingi masažai, užsiėmimai baseine, maisto papildai kaulams stiprinti.

Nustatydamas neįgalaus vaiko poreikius teismas turi atsižvelgti į tai, kad negalios vaikas turi lygias teises su sveikais vaikais aktyviai gyventi, vystytis, įgyti išsimokslinimą, atitinkantį jo fizines, protines galias ir pageidavimus, dirbti jam tinkamą darbą, dalyvauti kūrybinėje bei visuomeninėje veikloje (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 28 straipsnis, Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 3, 7-15 straipsniai). Teismas, sprenddamas dėl neįgalaus vaiko išlaikymo dydžio, turi atsižvelgti į neįgalumo pobūdį ir lygį, į neįgalaus vaiko sveikatos priežiūros paslaugų, medicininės ir socialinės reabilitacijos bei aplinkos pritaikymo būtiną išlaidas. Specialiųjų poreikių vaikas mokykloje ir namuose aprūpinamas specialiomis mokymo priemonėmis ir ugdymui skirta kompensacine technika (Švietimo įstatymo 72 straipsnio 6 dalis). Kai valstybės teikiamos paramos išlaidoms specialiesiems poreikiams padengti nepakanka, jas padengia vaiko tėvai (CK 3.192 straipsnio 1 dalis).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismuose buvo spręstos bylos, kuriose buvo pareikšti ieškinio reikalavimai dėl išlaikymo priteisimo neįgaliam vaikui.

Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo civilinėje byloje S.

Petrikienė v. G. Petrikas dėl santuokos nutraukimo dėl atsakovo kaltės, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo neįgaliam vaikui ir jo motinai (ieškovei) priteisimo, bylos Nr. 2-1090-13/2004, Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi šalių apeliacinius skundus ir palikdama pirmosios instancijos teismo 2004 m. liepos 7 d. sprendimą, kuriuo iš atsakovo priteistas išlaikymas po 250 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų neįgaliam sūnui ir 150 Lt jį prižiūrinčiai motinai (ieškovei), pagrįstai atsižvelgė į vaiko neįgalumo lygį, kad vaikas yra visiškai neįgalus, būdamas septynerių metų savarankiškai nestovi, nesėdi, jam reikalinga nuolatinė priežiūra, negali būti paliekamas vienas, kasdien turi būti nuvežamas į vaikų invalidų ugdymo centrą, gydomas stacionare ir kt.

Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo civilinėje byloje S. Povlavskienė v. A. Povlavskis dėl santuokos nutraukimo, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, turto padalijimo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. N2-1624-12/04, ieškovė įrodinėdama neįgalios dukters poreikius nurodė, kad nepilnametei dukteriai dėl jos neįgalumo reikalingos papildomos išlaidos, reikia pirkti klausos aparatą, jį prižiūrėti, skirti lėšų papildomam lavinimui, sporto ir meno užsiėmimams. Tiek pirmosios instancijos, tiek apeliacinės instancijos teismas sprendami išlaikymo dydžio nustatymo klausimą į šiuos ieškovės argumentus pagrįstai atsižvelgė.

Vaiko materialiniai poreikiai taip pat yra būtini užtikrinant vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį (Vaiko teisių konvencijos 31 straipsnis, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 16 straipsnis). Pareiga rūpintis vaiko laisvalaikiu reiškia tai, kad būtina sudaryti vaikui materialines sąlygas visapusiškai dalyvauti kultūriniame gyvenime, atsižvelgiant į jo amžių, raidos lygį, leisti laisvalaikį taip, kiek reikia vaiko psichologinei, fizinei ir dorovinei raidai. Vaikui, atsižvelgiant į jo gebėjimus ir norus, taip pat turi būti sudarytos materialinės sąlygos dalyvauti įvairiuose papildomuose užsiėmimuose, sporto, kultūros renginiuose, lankyti teatrus, koncertus, vaikų atostogų stovyklas, įgyti vaikui reikiamų priemonių žaidimams ir panašiai. Mažamečiams vaikams ypač svarbi teisė žaisti. Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad šalys, apskaičiuodamos išlaikymo dydį, retai kada atsižvelgia į šiuos vaiko poreikius, todėl teismas, nepriklausomai nuo šalies reikalavimų, turi įvertinti protingas išlaidas šiems vaiko poreikiams patenkinti ir įtraukti jas į apskaičiuojamą bendrą išlaikymo sumą.

Pažymėtina, kad gali būti apskaičiuojami ir vaiko poreikiai,

kurie nepatenka į pirmiau nurodytas vaiko poreikių grupes, tačiau yra būtini vaikui.

4.2. Tėvų turtinė padėtis

Tėvų turtinė padėtis yra faktinė aplinkybė, turinti reikšmės priteistinam išlaikymo dydžiui (CPK 3.192 straipsnio 2 dalis), todėl visapusiškas jos nustatymas yra būtina sąlyga tinkamai įgyvendinant tėvų išlaikymo pareigą. Teismas, nustatydamas tėvų turtinę padėtį, turi išsiaiškinti kiekvieno iš tėvų gaunamas pajamas ir turimą turtą, kitus pagal įstatymą išlaikomus vaikus.

Nustatydamas tėvų turtinę padėtį teismas turi įvertinti kiekvieno iš tėvų: 1) visų rūšių gaunamas pajamas, tarp jų - darbo užmokestį ir kitas su darbo santykiais susijusias pajamas (maistpinigius, butpinigius, priedus, premijas ir kt.), autorinius atlyginimus, pensijas, stipendijas, socialines pašalpas, pajamas iš komercinės ir ūkinės veiklos, turto nuomos, dividendus, gaunamus iš akcijų ir pajų; 2) pinigines lėšas bankuose ir kitose kredito įstaigose; 3) kilnojamąjį (automobilius, laivus, kitas transporto priemones, vertingus kilnojamuosius daiktus, brangakmenius ir kt.) ir nekilnojamąjį (gyvenamuosius namus, butus, kitus pastatus, žemę, mišką ir kt.) turtą; 4) vertybinius popierius (akcijas, pajus); 5) juridinius asmenis (individualias įmones ir kt.) bei jų turtą; 6) finansinius įsipareigojimus, kitus išlaikytinius. Vertindamas tėvų turtinę padėtį priteisiant išlaikymą nepilnamečiam vaikui bei išlaikymo įsiskolinimą, teismas turi vertinti bylos nagrinėjimo metu esančią tėvų turtinę padėtį.

Įrodymus dėl tėvų turtinės padėties pateikia šalys (CPK 178 straipsnis) ir prireikus teismas juos išsireikalauja savo iniciatyva (CPK 376 straipsnio 1 dalis). Rinkdamas įrodymus savo iniciatyva teismas atsižvelgia į ieškovo nurodytą informaciją dėl tėvo (motinos) turimo turto. Tėvų vaiko išlaikymo prievolė yra abipusė, todėl abu tėvai turi procesinę pareigą pateikti įrodymus, patvirtinančius jų galimybes teikti išlaikymą. Kadangi išlaikymas skiriamas tik vaikui ir jo interesų patenkinimui, tai teismas savo iniciatyva gali ir turi rinkti įrodymus, nustatydamas svarbias aplinkybes, įrodančias pagrindą keisti išlaikymo dydį ar formą (CPK 178, 179 straipsniai, CK 3.3 straipsnis) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje L. Baranauskienė v. V. Baranauskas, bylos Nr. 3K-3-369/2003). Teismas negali priteisti vaiko išlaikymui daugiau, negu tai objektyviai leidžia jo tėvų turtinė padėtis (Lietuvos

Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. vasario 19 d. nutartis civilinėje byloje A. Arlauskas v. G. Arlauskienė, bylos Nr. 3K-3-251/2003).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai teisingai taiko šias įrodinėjimo taisykles, pavyzdžiui:

Jonavos rajono apylinkės teismo civilinėje byloje V. Jefimovas v. D. Jefimovienė dėl santuokos nutraukimo, bylos Nr. 2-1191-03/2003, ieškovui pateikus apeliacinį skundą ir nurodžius, kad apylinkės teismas nepagrįstai nepasinaudojo savo teisėmis ir galimybėmis pareikalauti duomenis apie ieškovo darbo užmokestį tiesiogiai iš darbovietės, atsakovė atsiliepime pagrįstai nurodė, kad pats ieškovas nevykdo savo pareigos pateikti įrodymus, o apeliacinės instancijos teismas tokį ieškovo argumentą pagrįstai atmetė.

Teismas, kai yra pagrindas, užklausia tėvo (motinos) darbovietes apie gaunamą darbo užmokestį ir kitas su darbo užmokesčiu susijusias pajamas, valstybės įmonės Registrų centro teritorinį skyrių ar centrinę įmonės būstinę apie tėvo (motinos) nuosavybės teise turimą nekilnojamąjį turtą ir daiktines teises bei jo vardu įregistruotus juridinius asmenis; kitus registruojamų daiktų ir daiktinių teisių į juos registrus apie nuosavybės teise tėvo (motinos) turimus daiktus ir daiktines teises; bankus apie turimas pinigines lėšas (tiek atsiskaitomosiose sąskaitose, tiek indėlių ar kita forma), valstybinės mokesčių inspekcijos apie deklaruotą turtą (prašant pateikti deklaracijas), valstybės įmonę "Regitra" (Liepkalnio g. 97, 02121 Vilnius) ar jos filialus apie tėvo (motinos) vardu įregistruotas transporto priemones (žr.: Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymą, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2001 m. gegužės 25 d. įsakymu Nr. 260 patvirtintas Kelių transporto priemonių registravimo taisyklės). Taip pat teismas gali užklausti ir kitus asmenis, kurie gali turėti informacijos apie tėvo (motinos) turtą, pavyzdžiui, užklausti atitinkamas įmones apie asmeniui priklausančias jų akcijas, AB "Lietuvos Centrinis Vertybinių Popierių Depozitoriumas" (Konstitucijos pr. 23, 08105 Vilnius) dėl turimos informacijos apie asmens akcijas.

Vertindamas tėvų turtinę padėtį teismas turi atsižvelgti į prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą (CK 3.3 straipsnio 1 dalis), lemiantį, kad visos abejonės dėl išlaikymo priteisimo, jo dydžio, formos nustatymo ir pan. turi būti vertinamos vaiko interesų naudai. Dėl to jei yra pagrįstų abejonių dėl tikrosios tėvų turtinės padėties, jų gaunamų pajamų ir pan., teismas ją turi vertinti vaiko interesų

naudai, t. y. laikyti, kad padėtis leidžia priteisti vaiko poreikius atitinkantį išlaikymo dydį.

Teismų praktika rodo, kad teismai vertindami įrodymus dėl tėvų turatinės padėties šio principo laikosi.

Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, apeliacine tvarka išnagrinėjusi civilinę bylą L. Sirtautaitė v. E. Juozapavičius (Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo civilinė byla Nr. N-2-2355-31/2003) ir 2004 m. vasario 25 d. nutartimi palikdama nepakeistą pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo iš atsakovo sūnui išlaikyti priteista po 300 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų ir 5400 Lt išlaikymo įsiskolinimas, atmetė atsakovo argumentus ir įrodymus dėl to, kad jis neturi pajamų, nurodė, kad atsakovas Vilniaus darbo biržoje užsiregistravo tik po teismo sprendimo priėmimo, tai atliko siekdamas gauti įrodymus dėl pajamų neturėjimo, pažymėjo, kad sąžiningo ir rūpestingo asmens, kuris turi pareigą išlaikyti savo nepilnametį vaiką, elgesio standartai reikalauja imtis visų jam prieinamų priemonių, kad gautų pajamas, pakankamas vaikui išlaikyti, tuo tarpu atsakovas savo įmonėje jokios veiklos nevykdo, darbo iki teismo sprendimo neieškojo, nesiėmė jokių realių veiksmų savo turatinei padėčiai pagerinti.

Tačiau iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad kartais teismai tėvų turatinei padėčiai išsiaiškinti skiria mažai dėmesio tada, kai byloje yra sprendžiama keletas reikalavimų (santuokos nutraukimo, vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, tėvų valdžios apribojimo, tėvystės nustatymo ir kt.).

Rokiškio rajono apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą O. Tičkienė v. R. Tička ir atsakovo priešieškinį ieškovei, bylos Nr. N2-475-03/2004, dėl santuokos nutraukimo dėl sutuoktinio kaltės, vaikų gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo vaikams priteisimo, 2004 m. birželio 15 d. sprendimu išsamiai išanalizavo santuokos nutraukimo priežastis ir vaikų gyvenamosios vietos nustatymo klausimą, tačiau neviseiškai ištyrė atsakovo turatinę padėtį ir nepilnamečiams vaikams išlaikyti priteisė tik po 100 Lt periodinių išmokų kas mėnesį.

5. Vaiko poreikių ir tėvų turatinės padėties bei tėvų turatinės padėties

tarpusavio proporcingumas ir konkretaus išlaikymo dydžio nustatymas

Nustatant vaiko poreikių ir tėvų turatinės padėties proporcingumą turi būti nurodyta, kokia dalimi tėvų gaunamos pajamos ir turimas turtas, t. y. tėvų turatinė padėtis, gali

užtikrinti vaikų poreikių tenkinimą. Jei tėvų turtinė padėtis leidžia, turi būti nustatytas maksimaliai patenkinantis vaikų poreikius išlaikymo dydis (CK 3.192 straipsnio 2 dalis), jei ne - tai išlaikymo dydis turi patenkinti būtinus vaiko poreikius.

Priteisiant vaikui išlaikymą būtiniems poreikiams patenkinti pripažintinas būtinu minimalios mėnesinės algos dydžio išlaikymas. Toks orientacinis kriterijus dėl priteistino išlaikymo dydžio nustatytinas atsižvelgiant į CK 6.461 straipsnio 2 dalies nuostatas, kad vieno mėnesio išlaikymo vertė negali būti mažesnė už vieną minimalią mėnesio algą (MMA) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje V. Sinkevič v. M. Sinkevič, bylos Nr. 3K-3-259/2004; Teismų praktika 22, p. 13-22).

Tuo atveju, kai vaiko tėvo (motinos) turtinė padėtis yra sunki ir ji pagrįsta byloje surinktais įrodymais, teismas gali nustatyti ir mažesnę nei minimali mėnesinė alga išlaikymą, tačiau išlaikymo dydis, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, neturėtų būti mažesnis už minimalų gyvenimo lygį (Gyventojų pajamų garantijų įstatymo 1 straipsnis).

Išlaikymas turi būti priteisiamas ir iš tėvo (motinos), gaunančio tik minimalią mėnesio algą, senatvės pensiją ar kitokias minimalias pajamas. Sunki tėvų turtinė padėtis turi reikšmės išlaikymo dydžiui, tačiau negali būti pagrindas atleisti tėvą (motiną) nuo pareigos išlaikyti vaikus. Teismai dažniausiai tinkamai taiko šias teisės normas, išlaikymą priteisia ir iš tėvų, kurių turtinė padėtis yra sunki.

Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija civilinėje byloje N. Bagdonienė v. A. Bagdonas, bylos Nr. 2-1213-02/2003, sumažindama iš atsakovo sūnui priteisto išlaikymo dydį nuo 150 Lt iki 125 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų ir išlaikymo įsiskolinimą nuo 4500 Lt iki 663 Lt, konstatavo, kad atsakovas šiuo metu yra bedarbis, realiai neturi lėšų teikti materialinio išlaikymo nepilnamečiam sūnui, tačiau dėl sunkios materialinės padėties negali būti atleistas nuo pareigos išlaikyti savo nepilnamečius vaikus, nes tėvų teikiamas išlaikymas yra nepilnamečių vaikų pragyvenimo šaltinis.

Teismas, nustatydamas vaiko išlaikymo dydį, kai tėvo (motinos) materialinė padėtis yra sunki, turi išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių ji yra sunki. Tuo atveju, kai tėvo (motinos) sunki padėtis atsirado dėl jų netinkamo elgesio (girtavimo, narkotikų vartojimo, pinigų švaistymo azartiniais lošimams ir pan.), išlaikymo dydis negali būti mažinamas remiantis šiomis aplinkybėmis. Jei tėvai turi atitinkamų pajamų ar turto, vaikui

turi būti priteisiamas atitinkantis jų poreikius išlaikymas. Tėvų neatsakingumas vaikų atžvilgiu, nederamas žalingą įtaką darantis tėvų elgesys, dėl ko buvo nuolatinau apribotos tėvystės teisės, taip pat pripažintinos tomis priežastimis, kurios nepateisina išlaikymo dydžio mažinimo. Netinkamas tėvų pareigų vykdymas ar visiškas jų nevykdymas yra pateisinami tik išimtiniais, nepriklausančiais nuo tėvų valios atvejais, visais kitais atvejais tėvams, objektyviai esant pajėgiems teikti išlaikymą, privalu teikti tokio dydžio išlaikymą, kuris leistų užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas (CK 3.192 straipsnio 2 dalis).

Tai reiškia, kad tėvai privalo iš anksto įvertinti turtinę padėtį, savo pasirengimą reikiamai pasirūpinti vaiku. Priešingu atveju, tėvams neįvertinus savo pasirengimo užauginti vaiką, ugdyti jo asmenybę, sudarant būtinas sąlygas vaikui vystytis, atsakomybė už sąmoningai prisiimtą pernelyg didelę socialinę riziką ir pasekmes tenka patiems tėvams (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje V. Sinkevič v. M. Sinkevič, bylos Nr. 3K-3-259/2004; Teismų praktika 22, p. 13-22).

Kaip matyti iš pateiktų apibendrinti bylų, teismas atsižvelgia į aptartus tėvų prievolės išlaikyti savo nepilnamečius vaikus bruožus.

Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi civilinę bylą Č. Kolojanskas v. L. Kolojanskienė dėl santuokos nutraukimo, tėvystės nuginkijimo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. 2A-1103/2004, 2004 m. rugsėjo 22 d. nutartimi paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo iš ieškovo priteistas nepilnametei dukteriai išlaikymas po 200 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų, atmetė ieškovo argumentus dėl sunkios jo turtinės padėties, nurodė aptartus išlaikymo pareigos bruožus, pažymėdama, kad ieškovas yra darbingo amžiaus, sveikas žmogus, nuosavybės teise valdo 7,40 ha žemės sklypą, verčiasi žemės ūkio produktų prekyba, todėl gali teikti priteisto išlaikymo dydį.

Visos abejonės dėl išlaikymo dydžio nustatymo turi būti vertinamos vaiko interesų naudai. Dėl to kai yra pakankamai duomenų, rodančių, kad tėvo (motinos) turtinė padėtis ar gaunamos pajamos yra didesnės nei teismo surinktuose įrodymuose, teismas gali įpareigoti tėvą (motiną) pateikti jo tikrąją turtinę padėtį pagrindžiančius įrodymus (duomenis apie visas gaunamas pajamas ir pan.), o jų nepateikus, visas abejones vertinti vaiko interesų naudai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje d. Korsakovas v. T. Korsakienė, bylos Nr. 3K-3-286/2004).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai ne visada tinkamai taiko proporcingumą tarp vaiko poreikių ir tėvų turtinės padėties, nesuteikia prioriteto vaiko interesams patenkinti.

Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija civilinėje byloje pagal ieškovės S. Stulgytės ieškinį atsakovui D. Jonaičiui 2004 m. spalio 21 d. nutartimi pakeitė Panevėžio miesto apylinkės teismo 2004 m. gegužės 14 d. sprendimo dalį, kuria iš atsakovo priteista po 250 Lt periodinių išmokų kas mėnesį, išlaikymo dydį sumažino iki 150 Lt. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 28 d. nutartimi (bylos Nr. 3K-3-134/2005) panaikindama šią apeliacinės instancijos teismo sprendimo dalį konstatavo netinkamą CK 3.192 straipsnio 2 dalies normos taikymą, nurodė, kad kolegija, sumažindama pirmosios instancijos teismo nustatytą kas mėnesį vaikui išlaikyti mokėtinų periodinių išmokų sumą nuo 250 Lt iki 150 Lt, atsižvelgė į byloje esančius rašytinius įrodymus apie atsakovo gaunamas pajamas ir pelną iš antstolio veiklos, taip pat į tai, kad atsakovui nuosavybės teise priklauso 45/100 dalys dviejų kambarių buto Vilniuje, kad atsakovas moka kas mėnesį po 150 Lt nepilnamečiam sūnui iš pirmosios santuokos išlaikyti. Tačiau teisėjų kolegija pažymėjo, kad byloje esant surinktiems įrodymams, patvirtinantiems, kad atsakovas nuosavybės teise turi žemės sklypą ir gyvenamąjį namą Vilniuje, taip pat dideles piniginių lėšų sumas, nebuvo pagrindo mažinti išlaikymo dydžio.

Nustatant tėvų turtinės padėties proporcingumą ir paskirstant išlaikymo pareigą, turi būti nustatyta kiekvieno iš tėvų dalis išlaikymo prievolėje (CK 3.192 straipsnio 3 dalis). Nustačius kiekvieno iš tėvų dalį išlaikymo prievolėje, apskaičiuojamas kiekvieno jų teiktinas konkretus išlaikymo dydis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 13 straipsnis nustato vaiko teisę į gyvenamąjį būstą, kurios įgyvendinimą privalo užtikrinti abu vaiko tėvai (Įstatymo 4 straipsnio 7 punktą, CK 3.156 straipsnio 2 dalis). Tuo atveju, kai vaikui gyvenamąjį būstą užtikrina vienas iš skyrium gyvenančių tėvų, į šią aplinkybę atsižvelgiama priteisiant išlaikymą vaikams iš kito tėvo ir nustatant jo dydį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje D. Korsakovas v. T. Korsakienė, bylos Nr. 3K-3-286/2004).

Nustatydamas tėvų turtinės padėties proporcingumą, kai išlaikymas yra priteisiamas vaikams skirtingų tėvų, turi būti įvertinta visų nepilnamečių vaikų tėvų turtinė padėtis ir

surastas protingas proporcingumas.

Teismų praktika rodo, kad teismai ne visada aiškinasi visų nepilnamečių vaikų tėvų turtinę padėtį.

Alytaus rajono apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą Nr. N-2-2486-09/2003 dėl išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo, kurioje ieškovas D. Sinkevičius prašė pakeisti teismo priteistą išlaikymą dukteriai, gimusiai pirmojoje santuokoje su atsakove R. Sinkevičiene, priteisiant išlaikymą po 400 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų. Ieškovas savo reikalavimo pagrindiniu motyvu nurodė tai, kad yra sukūręs naują šeimą su E. Sinkevičiene, su kuria augina sūnų ir su sutuoktine yra sudaręs jo išlaikymo susitarimą, kuriuo įsipareigojo teikti sūnui išlaikymą po 400 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų. Teismas, spręsdamas šią bylą, turėjo išsiaiškinti visų vaikų tėvų turtinę padėtį, jų gaunamas pajamas, tarp jų - ir atsakovo išlaikomo sūnaus motinos E. Sinkevičienės, ir, atsižvelgdamas į jos turtinę padėtį, nustatyti ieškovo prievolės sūnui dydį. Pateiktas susitarimas, kuriuo ieškovas įsipareigojo teikti savo sūnui išlaikymą, šiuo atveju teismui nėra privalomas.

Kito iš tėvų turtinės padėties tiek apylinkės, tiek apeliacinės instancijos teismas nesiaiškino ir Panevėžio miesto apylinkės teismo civilinėje byloje V. Žekonytė v. J. Pilis, bylos Nr. 2-1692-05/2003. Spręsdamas iš atsakovo priteistino išlaikymo dydžio šalių sūnui klausimą, teismas atsižvelgė į tai, kad atsakovas turi kitą išlaikytinį sūnų, kurio motina yra V. Pilienė ir kurios naudai pagal Panevėžio miesto apylinkės teismo 2000 m. gegužės 29 d. vykdomąjį raštą iš atsakovo darbo užmokesčio ir jam prilygintų išmokų išieškomi 25 proc. išlaikymo.

Priteisdamas išlaikymą dviem ar daugiau vaikų teismas turi vadovautis CK 3.198 straipsnyje įtvirtintu vaikų lygybės principu, reiškiančiu, kad nepriklausomai nuo to, vaikai gimę santuokoje ar ne, iš vienos ar iš skirtingų santuokų, tų pačių ar skirtingų tėvų, turi vienodą teisę į išlaikymą. Vienodos teisės į išlaikymą turėjimas nereiškia, kad dviem ir daugiau vaikams turi būti priteistos visiškai vienodos išlaikymas iš to paties išlaikyti privalančio tėvo. Konkretus išlaikymo dydis kiekvienam vaikui priklauso nuo individualių vaiko poreikių ir nuo kito vaiko tėvo turtinės padėties (CK 3.192 straipsnio 2 dalis). Tais atvejais, kai priteisiamas išlaikymas dviem ir daugiau vaikų visų pirma turi būti užtikrintas protingas visų vaikų interesų balansas. Teismas, priteisdamas išlaikymą dviem ar daugiau vaikų, turi nustatyti tokį išlaikymo dydį, kuris būtų pakankamas tenkinti bent minimalius visų vaikų poreikius (CK 3.198 straipsnio 1 dalis).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai priteisdami išlaikymą, kai skolininkas turi du ir daugiau vaikų, ne visada laikosi šių principų.

Skuodo rajono apylinkės teismas civilinėje byloje R. Vaškytė v. R. Sirputis dėl tėvystės nustatymo ir materialinio išlaikymo priteisimo, bylos Nr. 2-31/2004, priteisdamas išlaikymą iš atsakovo nesantuokiniam sūnui po 125 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų, iš esmės nevertino nurodytų kriterijų, atsižvelgė tik į atsakovo galimybes teikti išlaikymą pagal jo gaunamas pajamas. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi šią bylą apeliacine tvarka, 2004 m. balandžio 15 d. nutartimi pirmosios instancijos teismo sprendimo dalį dėl išlaikymo nepilnamečiam vaikui priteisimo pakeitė, išlaikymo sumą padidino iki 170 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų. Teisėjų kolegija pagrįstai atsižvelgė į tai, kad atsakovas santuokos nutraukimo pasekmių sutartimi įsipareigojo dviem dukterims, gimusioms santuokoje, mokėti po 170 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų išlaikymą, todėl turi teikti vienodo dydžio išlaikymą ir savo nesantuokiniam sūnui. Tačiau tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismas netyrė visų nepilnamečių vaikų tėvų turinės padėties siekiant surasti protingą proporcingumą.

6. Vaikų išlaikymo forma

Teismas gali priteisti išlaikymą nepilnamečiams vaikams iš jų tėvo (motinos) ar abiejų tėvų, kurie nevykdo pareigos išlaikyti savo vaikus, šiomis formomis: 1) kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis; 2) konkrečia pinigų suma; 3) priteisiant vaikui tam tikrą turtą (CK 3.196 straipsnio 1 dalis). Įstatyme įtvirtintos išlaikymo formos suteikia teismui galimybę užtikrinti vaiko išlaikymo teisės įgyvendinimą jam naudingiausiu būdu. Teismas nėra saistomas šalių pateiktais reikalavimais dėl išlaikymo formos ir savo iniciatyva gali priteisti išlaikymą tokia forma, kurios nėra nurodyta ieškinio reikalavime. Teismas esant būtinybei gali priteisti išlaikymą keliomis CK 3.196 straipsnio 1 dalyje įtvirtintomis formomis, pavyzdžiui, priteisdamas vaikui periodines išmokas ir perduodamas tam tikrą turtą ar priteisdamas vienkartinę pinigų sumą.

Parinkdamas išlaikymo formą teismas turi atsižvelgti į tai, kad išlaikymas savo prigimtimi skirtas nepilnamečių vaikų kasdieniams poreikiams tenkinti: maistui, aprangai, gyvenamajam būstui, sveikatai, mokslui, poilsiui, laisvalaikiui ir kt. Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad ieškovai bylose prašo

nustatyti išlaikymą periodinėmis išmokomis ir teismai išlaikymą dažniausiai priteisia šia forma.

Parinkdamas išlaikymo formą teismas taip pat turi atsižvelgti į vaiko tėvų turtinę padėtį, jų turto ir pajamų struktūrą, gaunamų pajamų dydį, periodiškumą, garantijas dėl pajamų pastovumo, kito tėvo gebėjimą tvarkyti vaiko išlaikymui skirtas lėšas ir turtą išimtinai jo interesams ir kitas aplinkybes. Teismas turi nustatyti, kuo parinkta išlaikymo forma yra geriau atitinkanti vaiko teises ir interesus ir atsižvelgdamas į bylos aplinkybes vaiko interesais nustatyti kitą formą nei prašė ieškovas (CPK 376 straipsnio 3 dalis).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai dažnai parenka išlaikymo formą nepriklausomai nuo šalies reikalavimų, atsižvelgia į išlaikymo prigimtį ir tikslus.

Šiaulių rajono apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą F. Ivanauskienė v. J. Ivanauskas, bylos Nr. N2-370-04/2003, kurioje ieškovė prašė priteisti iš atsakovo išlaikymą sūnui, priteisiant iš atsakovo sūnui jam tenkančią bendrosios jungtinės nuosavybės dalį, 2003 m. lapkričio 26 d. sprendimu priteisė iš atsakovo sūnui išlaikyti po 200 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų. Teismas motyvavo, kad išlaikymą priteisus turto dalimi nebus gauta pajamų vaikui išlaikyti. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi bylą apeliacine tvarka ir 2004 m. vasario 24 d. nutartimi palikdama nepakeistą pirmosios instancijos teismo sprendimo dalį dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo, pažymėjo, kad atsakovas gauna iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto periodines išmokas, kurių dalį gali skirti nepilnamečiam vaikui išlaikyti, be to, turi įregistravęs ir verčiasi individualia veikla, iš kurios pajamų taip pat gali būti mokamos periodinės išmokos. Teisėjų kolegija taip pat pagrįstai atsižvelgė į atsakovo interesus, kad priteisus jam tenkančią turto dalį nepilnamečiam vaikui išlaikyti, jis, būdamas invalidas, netektų vienintelės gyvenamosios vietos.

Išlaikymas konkrečia pinigų suma gali būti nustatytas tuo atveju, kai tai leidžia išlaikymą privalančio mokėti vaiko tėvo (motinos) turtinę padėtis, kai tai tikslinga siekiant apsaugoti vaiko išlaikymo teisės įgyvendinimą nuo galimo tėvo (motinos) nemokumo, priteisiant įsiskolinimą ir kita. Visas išlaikymo dydis konkrečia pinigų suma nustatomas padauginus vieno mėnesio išlaikymo dydį iš mėnesių skaičiaus iki vaiko pilnametystės. Išlaikymas konkrečia pinigų suma gali būti priteisiamas ir tais atvejais, kai atsiranda papildomų vaiko priežiūros išlaidų (vaiko liga, sužalojimas, slaugymas ar nuolatinė priežiūra), taip pat

vaiko būsimos gydymo išlaidos (CK 3.201 straipsnio 2 dalis). Tokiu atveju teismas gali priteisti ir vienkartinę pinigų sumą, kuri padengtų papildomas vaiko priežiūros išlaidas, kartu paliekamas ir išlaikymas kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis. Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai išlaikymą konkrečia pinigų suma dažniausiai priteisia tais atvejais, kai atsiranda vienkartinių papildomų vaiko priežiūros išlaidų ar priteisiamas išlaikymo įsiskolinimas.

Išlaikymas priteisiant vaikui nuosavybės teise tam tikrą tėvo (motinos) turtą galimas tada, kai tėvas (motina) turi turto, kurį naudojant ar realizavus būtų gaunama pajamų vaikui išlaikyti bei kitaip tenkinti vaiko poreikius. Teismas, sprenddamas klausimą dėl išlaikymo priteisimo šia forma, turi atsižvelgti į galimo priteisti turto rūšį, tėvo (motinos) gebėjimus tvarkyti vaikui priteistiną turtą, būsimas turto išlaikymo išlaidas, turto likvidumą ir kita. Turto vertė nustatoma remiantis verte, nustatyta pagal rinkos kainas, esančias sprendimo priėmimo metu (CK 3.4, 3.119 straipsniai). Rinkos vertė gali būti nustatoma remiantis inventorizaciniais duomenimis, turto vertintojų pateiktais duomenimis ir kitais įrodymais. Priteisdamas vaikui išlaikymą turto dalimi, pavyzdžiui, buto dalimi, teismas sprendime nustato priteistinos dalies dydį ir prireikus nustato naudojimosi turtu tvarką.

Konkreči pinigų suma ar turtas natūra paprastai priteistinas tais atvejais, kai teikti išlaikymą privalantis vaiko tėvas neturi nuolatinių pajamų, o iš bylos aplinkybių negalima spręsti, kad išlaikymą periodinėmis išmokomis tėvas laiku ir visiškai teiks iš turimų santaupų ar kito turto gaunamų pajamų, ar kai teismas vaikui priteisia išlaikymo įsiskolinimą ir kt. Priteisiant išlaikymo įsiskolinimą ir sprendžiant klausimą, kuria forma - vienkartinė pinigų suma ar turtu - jį priteisti, be to, kad reikia atsižvelgti į vaiko poreikių turinį, taip pat būtina atsižvelgti į galimo priteisti turto rūšį, tėvo (motinos) gebėjimą tinkamai tvarkyti turtą ir kita.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad šalys reikalauja, o teismai išlaikymo įsiskolinimą dažniausiai priteisia konkrečia pinigų suma.

Vilniaus miesto 2-asis apylinkės teismas civilinėje byloje V. Šumelienė v. E. Charkovas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. 2-4626-13/2004, priteisė iš atsakovo nepilnametei dukteriai išlaikyti po 250 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų ir 9000 Lt išlaikymo įsiskolinimą už trejus metus.

Toks išlaikymo įsiskolinimo ir paties išlaikymo formos

nustatymas yra dažniausias teismų praktikoje, ir tai atitinka vaiko interesus, nes išlaikymo įsiskolinimą priteisus šia forma operatyviausiai kompensuojami vaiko turėti poreikių tenkinimo trūkumai.

Teismas, parinkdamas išlaikymo formą ir konkretų išlaikymui priteistiną turtą, turi surasti vaiko interesų ir tėvo (motinos) bei jo visos šeimos interesų pusiausvyrą, remtis CK 1.5 straipsnio 4 dalyje įtvirtintais teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad jei turto perdavimu vaikams galima likviduoti įsiskolinimą ir užtikrinti būsimų periodinių išmokų įvykdymą, o jo atidavimas natūra vaikams yra naudingas, tai nebūtų protinga vien formaliais sumetimais versti naudotis priverstine išieškojimo tvarka (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 17 d. nutartis, civilinėje byloje J. Jakimavičienė v. P. Jakimavičius, bylos Nr. 3K-7-96/2003).

7. Vaikų išlaikymo dydžio ir formos pakeitimas

CK 3.201 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teismas gali pagal vaiko, jo tėvo (motinos) arba valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos ar prokuroro ieškinį sumažinti arba padidinti priteisto išlaikymo dydį, jeigu po teismo sprendimo, kuriuo buvo priteistas išlaikymas, priėmimo iš esmės pasikeitė šalių turtinė padėtis. Teismas turi teisę pakeisti išlaikymo dydį ne visais atvejais, kai pasikeičia faktinės aplinkybės, sudarančios pagrindą peržiūrėti išlaikymo dydžio klausimą, o tik tais atvejais, kai tos aplinkybės pasikeitė iš esmės ir yra tikslinga peržiūrėti išlaikymo dydį. Nuostatą, kad išlaikymas gali būti peržiūrimas tik tada, kai iš esmės pasikeitė šalių turtinė padėtis, sistemiškai aiškinant su CK 3.192 straipsnio 2 dalimi, darytina išvada, kad išlaikymo dydžio peržiūrėjimas galimas ir iš esmės pasikeitus nepilnamečių vaikų poreikiams. Aplinkybės, lemiančios šalių turtinės padėties pasikeitimą iš esmės, yra labai įvairios: tai ir šalių gaunamų pajamų žymus sumažėjimas, papildomų išlaikymo prievolių atsiradimas ar išlaikymo prievolės kitiems asmenims padidėjimas, sveikatos žymus pablogėjimas, dėl ko padidėja tėvo (motinos) būtinos išlaidos ir kt. Paprastai nepilnamečių vaikų poreikiai didėja augant vaikams. Teismas kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia, ar vaiko poreikiai pasikeitė tiek, kad yra pagrindas pakeisti išlaikymo dydį. Pažymėtina, kad teismas turi siekti vaikų išlaikymo teisinių santykių stabilumo, todėl pakeisti vaikų išlaikymo dydį ir formą

gali tik aiškiai nustatęs įstatyme įtvirtintus išlaikymo dydžio ir formos pakeitimo pagrindus.

Kauno miesto apylinkės teismas 2004 m. sausio 28 d. sprendimu civilinėje byloje pagal ieškovo V. Astrausko ieškinį atsakovei G. Goštautienei, trečiajam asmeniui Kauno miesto savivaldybės administracijos vaikų teisių apsaugos tarnybai, sumažino iš ieškovo dukteriai priteisto išlaikymo dydį nuo 350 Lt iki 225 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų, atsižvelgė į dukters poreikių dydį ir abiejų tėvų turtinę padėtį. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija sumažintą išlaikymo dydį padidino iki 250 Lt, atsižvelgė į abiejų bylos šalių pajamų ir išlaidų padidėjimą, nedidelį jų dukters poreikių pasikeitimą, siekė išsaugoti protingą vaiko interesų, jo poreikių tenkinimo ir tėvų galimybių pusiausvyrą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, palikdama šią apeliacinės instancijos teismo sprendimo dalį nepakeistą, nurodė, kad CK 3.192 straipsnio 2 dalies paskirtis - užtikrinti vaiko poreikius atitinkantį išlaikymą, nepažeidžiant jį teikiančių vaiko tėvų teisėtų interesų, proporcingumo principo, reikalaujančio nustatyti vaikų ir tėvų turtinių interesų pusiausvyrą. Teismas pažymėjo, kad tokia pati ir CK 3.201 straipsnio 1 dalies paskirtis. Ši dalis įgyvendina CK 3.192 straipsnio 2 dalies principines nuostatas tais atvejais, kai paaiškėja, kad teismo sprendimu nustatytas išlaikymas neatitinka proporcingumo reikalavimo. Kolegija nurodė, kad po teismo sprendimo, kuriuo neginčo tvarka priteistas išlaikymas vaikui, nustačius, jog sprendime nustatytas išlaikymas neatitinka įstatymo nuostatų dėl jo proporcingumo, t. y. privalančiojo jį teikti galimybių ar vaiko poreikių, yra pagrindas kreiptis į teismą su ieškiniu dėl priteisto išlaikymo dydžio pakeitimo, nors šalių turtinė padėtis realiai nepasikeitė.

Išlaikymo dydis gali būti sumažintas, jeigu tėvas (motina), mokantis išlaikymą vaikui, turi kitų nepilnamečių vaikų, kurie yra mažiau materialiai aprūpinti nei išlaikymą gaunantis vaikas. Nustatydamas šią aplinkybę, teismas atsižvelgia į vaikų skaičių, kuriuos išlaiko tėvas (motina), mokantis išlaikymą, į šių vaikų kito iš tėvų turtinę padėtį ir gaunamas pajamas, taip pat į kitus išlaikytinius, kuriuos jis privalo išlaikyti pagal įstatymą. Neatsižvelgiama į išlaikytinius, kurių mokantis išlaikymą asmuo neprivalo išlaikyti (pavyzdžiui, išlaiko darbingą sutuoktinį). Išlaikymo dydis taip pat gali būti sumažintas, kai tėvas (motina), mokantis išlaikymą, tapo neįgalus ir dėl neįgalumo padidėjo jo išlaidos, pablogėjo jo turtinė padėtis, tapo nedarbingas ir kita. Jeigu dėl neįgalumo asmens turtinė padėtis

žymiai nepablogėjo, nėra pagrindo mažinti išlaikymą. Tačiau tuo atveju, kai tėvo (motinos) turtinė padėtis pablogėja dėl jo paties netinkamo elgesio (girtavimo, narkotikų vartojimo, pinigų švaistymo azartiniais lošimais ir pan.), išlaikymo dydis neturėtų būti mažinamas.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai, sprenddami išlaikymo dydžio sumažinimo klausimą, protingai vertina tėvo (motinos) turtinės padėties pasikeitimą, atsižvelgia į būtinus vaikų poreikius.

Kauno miesto apylinkės teismas civilinėje byloje R. Rimkus v. S. Rimkienė, bylos Nr. 2-13022/2003, dėl išlaikymo sumažinimo 2003 m. gruodžio 8 d. sprendimu sumažino Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2002 m. rugsėjo 30 d. sprendimu patvirtintos santuokos nutraukimo pasekmių sutarties 3 punkte nustatytą 1000 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų dviem vaikams išlaikymą, priteisė iš ieškovo po 300 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų kiekvienam vaikui. Teismas pagrįstai atsižvelgė į tai, kad tvirtinant santuokos nutraukimo pasekmių sutartį ieškovo darbo užmokestis buvo 660 Lt, tačiau jis įsipareigojo abiem vaikams mokėti 1000 Lt išlaikymo kas mėnesį. Teismas konstatavo, kad toks skirtumas patvirtina, kad ieškovas turėjo papildomų lėšų, kurias jis įvardijo kaip santaupas ne kredito įstaigoje, nustatė, kad ieškovas šiuo metu dirba savo paties įsteigtoje 10 000 Lt įstatinį kapitalą turinčioje bendrovėje direktoriumi, darbo užmokesčio dydis - 383,70 Lt kas mėnesį, jo prašomo priteisti išlaikymo dydis - 150 Lt kas mėnesį kiekvienam vaikui ir gaunamas darbo užmokestis nepaneigia ieškovo papildomų pajamų ir santaupų turėjimo. Teismas taip pat pagrįstai atsižvelgė į tai, kad ieškovas po mėnesio veiklos bendrovės įstatinį kapitalą padidino dvigubai ir atmetė ieškovo argumentą, kad jis negali sau mokėti didesnio darbo užmokesčio, nes nori, kad bendrovė veiktų pelningai.

Be aptartų atvejų, kada gali būti pakeistas išlaikymo dydis, įstatymas (CK 3.201 straipsnio 2 dalis) numato specialų išlaikymo dydžio pakeitimo (jį padidinant) pagrindą - kai atsiranda papildomų vaiko priežiūros išlaidų (vaiko liga, sužalojimas, slaugymas ar nuolatinė priežiūra). Priteisus išlaikymą kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis ar tam tikru turtu ir nustačius CK 3.201 straipsnio 2 dalyje įtvirtintus pagrindus, išlaikymas gali būti padidintas priteisiant papildomas vaiko priežiūros išlaidas vienkartinę pinigų suma ar periodinėmis išmokomis tam tikrą laiką. Prireikus teismas gali priteisti atlyginti ir būsimas vaiko gydymo išlaidas. Aptartų papildomų vaiko priežiūros išlaidų priteisimas neturi įtakos priteistam pagrindiniam

išlaikymui.

Teismų praktikoje yra atvejų, kai buvo nagrinėtas išlaikymo priteisimas papildomoms išlaidoms, nepatenkančioms į vaiko priežiūros išlaidas, padengti.

Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2004 m. lapkričio 16 d. nutartimi civilinėje byloje A. Zlotovskaja v. N. Agejevas priteisė ieškovei jos turėtų 3300 Lt papildomų vaiko kambario įrengimo išlaidų.

CK 3.201 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad teismas pagal šio straipsnio 1 dalyje nurodytų asmenų prašymą gali pakeisti priteisto išlaikymo formą. Išlaikymo formos pakeitimo pagrindų įstatyme tiesiogiai nenustatyta, todėl teismas, sprenddamas išlaikymo formos pakeitimo klausimą, turi vadovautis bendraisiais šeimos teisinius santykius reglamentuojančiais principais, atsižvelgti į vaikų išlaikymo instituto paskirtį. Kaip ir kitose šeimos bylose teismas, sprenddamas išlaikymo formos pakeitimo klausimą, visų pirma turi atsižvelgti į vieną iš pagrindinių šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų, numatytų CK 3.3 straipsnio 1 dalyje, t. y. į prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principą, reiškiantį, kad teismas, priimdamas sprendimą, visų pirma turi tai įvertinti vaiko teisių ir interesų atžvilgiu, t. y. prioritetiškai atsižvelgti, užtikrinti jų apsaugą. Teismui nustatius, kad pakeitus išlaikymo formą bus tvirčiau apsaugoti vaiko interesai, ieškinys dėl išlaikymo formos pakeitimo turėtų būti tenkintinas. Minėtoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 17 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje J. Jakimavičienė v. P. Jakimavičius, bylos Nr. 3K-7-96/2003, nurodyta, kad Civilinio kodekso 3.201 straipsnio 1 ir 2 dalių pagrindas pakeisti priteisto išlaikymo dydį yra iš esmės pasikeitusi šalių turtinė padėtis arba atsiradę papildomi vaiko poreikiai. Sistemaiškai aiškinant straipsnio nuostatas, šios aplinkybės taikytinos ir 3 dalyje numatytu atveju, kai sprendžiama dėl išlaikymo formos pakeitimo. Jeigu nevykdoma pareiga periodinėmis išmokomis teikti vaikui išlaikymą ir dėl to susidaro skolininko įsiskolinimas, tai įsiskolinimo susidarymas gali būti traktuojamas kaip skolininko turtinės padėties pasikeitimas, kuris yra pagrindas peržiūrėti teikiamo išlaikymo formą, nes kyla grėsmė vaiko interesams. Išlaikymo periodinėmis išmokomis didelis įsiskolinimas gali būti vertinamas kaip pagrindas persvarstyti vaiko išlaikymo teikimo formą pagal CK 3.201 straipsnio 3 dalį, jeigu kitokios formos taikymas yra įmanomas ir naudingas vaiko interesų požiūriu. Jei nuolatinio lėšų šaltinio nėra nei įmokoms, nei skolai padengti, tai gali

būti svarstoma dėl susidariusio įsiskolinimo ir būsimą išlaikymo formos pakeitimo. Teisėjų kolegija šioje byloje atsižvelgė į tai, kad vienas iš vaikų jau tapo pilnametis, kitam iki pilnametystės nedaug liko, jiems reikalingos atskiros patalpos gyventi, todėl gyvenamosios patalpos gavimas nuosavybės teise užtikrina vaikų realias reikmes, jų interesų neatitinka tolesnis įsiskolinimo palikimas, jei nėra realių galimybių jį padengti.

Tai, kad išlaikymo formos pakeitimas galimas tik vadovaujantis vaiko teisėmis ir interesais, konstatuota ir kitoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacine tvarka išnagrinėtoje civilinėje byloje A. Malinas v. M. Malina, bylos Nr. 3K-3-434/2004, kurioje ieškovas kreipėsi į teismą prašydamas pakeisti teismo sprendimu iš jo priteistą išlaikymą nepilnamečiam sūnui turtu (1/2 dalis buto) į atitinkamos vertės konkrečią pinigų sumą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartimi palikdama nepakeistą apeliacinės instancijos teismo sprendimą, kuriuo ieškinys buvo atmestas, nurodė, kad šalių nepilnamečiam sūnui priteistas turtas gali būti naudojamas vaiko interesais įvairiais būdais, byloje nėra duomenų, kad atsakovė sūnui priteistą turtą administruoja neatsižvelgdama į jo interesus. Vaikui priteistas išlaikymas turtu yra vaiko nuosavybė ir šia forma priteistas išlaikymas gali būti keičiamas tik vaiko interesais. Teisėjų kolegija taip pat nurodė, kad gyvenime galimos įvairios situacijos, pavyzdžiui, vaikui priteistas turtas sunaikinamas arba dėl kitos priežasties negali būti naudojamas vaiko poreikiams tenkinti, ir tokio pobūdžio aplinkybės gali sudaryti prielaidas teismui spręsti vaikui nustatyto išlaikymo formos pakeitimo klausimą. Teisėjų kolegija kartu pabrėžė, kad CK 3.201 straipsnio 3 dalyje nenustatyta apribojimų vieną išlaikymo formą pakeisti bet kuria kita CK 3.196 straipsnyje numatyta išlaikymo forma, ir kad CK 3.201 straipsnyje numatyta teismo diskrecijos teisė, bet ne pareiga tenkinti prašymą dėl išlaikymo dydžio ar formos pakeitimo reiškia, jog toks prašymas gali būti tenkinamas tik teismui nustatčius kiekvienu konkrečiu atveju reikšmingas aplinkybes.

Teismų praktika rodo, kad teismai išlaikymo formos pakeitimo klausimą sprendžia atsižvelgdami į nurodytus išlaikymo formos pakeitimo kriterijus, vadovaujasi prioritetingą vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu.

Šalčininkų rajono apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinėje byloje R. Sadrejevas v. J. Sadrejeva ir atsakovės priešieškinį ieškovui, bylos Nr. N2-715-05/2004, 2004 m. liepos 30 d. sprendimu pakeitė teismo priteistą išlaikymą po 1/4 dalį darbo

užmokesčio, bet ne mažiau kaip 1 MGL, priteisė iš ieškovo sūnui išlaikyti 370 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų. Teismas pakeisdamas išlaikymo formą laikė, kad išlaikymas periodinėmis išmokomis užtikrins vaiko išlaikymo stabilumą, ir nustatydamas periodinių išmokų dydį atsižvelgė į faktiškai vaiko gaunamo išlaikymo dydį pagal keičiamą teismo sprendimą, siekdamas, jog priteistas išlaikymas nebūtų mažesnis už gaunamą.

Tokia teismų praktika atitinka CK įtvirtintus principus ir nuostatas dėl išlaikymo formos pakeitimo. Tačiau tam tikrais atvejais yra sudėtinga nustatyti, kokia išlaikymo forma labiau atitinka vaiko interesus, nes tai priklauso nuo įvairių priežasčių, kurios tęstiniuose santykiuose keičiasi, todėl teismas turi nustatyti tokią išlaikymo formą, kuri labiausiai apsaugotų vaiko išlaikymo teisės įgyvendinimą nepriklausomai nuo besikeičiančių faktinių aplinkybių.

Trakų rajono apylinkės teismui 2003 m. spalio 3 d. sprendimu civilinėje byloje V. Vilkancienė v. T. Vilkancas, bylos Nr. 2-1134-02/2003, dėl išlaikymo formos vaikams pakeitimo ir santuokoje įgyto turto padalijimo pakeitus Trakų rajono apylinkės teismo 1999 m. kovo 18 d. nutarimu priteistą išlaikymą keturiems nepilnamečiams vaikams periodinėmis išmokomis ir priteisus iš atsakovo jam priklausančią 1/3 dalį gyvenamojo namo kiekvienam vaikui po 1/12 jo dalies, nurodė, kad tokia išlaikymo forma pasirinkta atsižvelgiant į susidariusį išlaikymo įsiskolinimą, kad skirtingų lyčių vaikams reikia atskirų gyvenamųjų patalpų, šalys, gyvendamos viename name, nuolat konfliktuoja, dėl to kenčia vaikai, taip pat į tai, jog atsakovas jokiais veiksmais nesiekė padengti atsiradusio įsiskolinimo, tuo tarpu perdavus turtą vaikams atsakovas neteks pareigos mokėti periodines išmokas. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2003 m. gruodžio 29 d. nutartimi šį teismo sprendimą pakeitė ir panaikino jo dalį dėl išlaikymo formos vaikams pakeitimo ir nuosavybės teisės į gyvenamojo namo dalį priteisimo, šią ieškinio dalį atmetė. Teisėjų kolegija atsižvelgė į išlaikymo instituto tikslą nuolat teikti lėšas vaikų pragyvenimui, į tai, kad atsakovas turi žemės sklypą, į kurį galima nukreipti išlaikymo įsiskolinimo išieškojimą, kad namo dalys tarp šalių gali būti atidalytos, o priteistina namo dalies vertė vaikams du kartus mažesnė už išlaikymo įsiskolinimą ir būsimas išlaikymo periodines išmokas, ir į tai, kad priteisus vaikams turtą atsiras naujų turto savininkų prievolių (mokėti mokesčius, išlaikyti turtą). Įvertinusi visas bylos faktines aplinkybes, teisėjų kolegija padarė išvadą, kad išlaikymo formos pakeitimas šioje konkrečioje byloje neatitinka nepilnamečių vaikų

interesų.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai tenkindami ieškinius dėl išlaikymo formos pakeitimo laikėsi nurodytų išlaikymo formos pakeitimo sąlygų.

Pavyzdžiui, Kauno miesto apylinkės teismas civilinėje byloje J. Jurkšaitienė v. V. Jurkšaitis, bylos Nr. 2-7008/2003, 2003 m. birželio 16 d. sprendimu pakeitė Kauno miesto apylinkės teismo 1999 m. birželio 2 d. sprendimu iš atsakovo dviem nepilnamtėms dukterims priteisto išlaikymo periodinėmis išmokomis formą ir iš atsakovo priteisė dukterims išlaikymą jam priklausančia buto dalimi (po 1/4 dalį buto kiekvienai dukteriai). Teismas, pakeisdamas išlaikymo formą, pagrįstai įvertino atsakovo išlaikymo įsiskolinimą, kas mėnesį atsakovo teiktų periodinių išmokų vaikų išlaikymui dydį - mažiau nei po 10 Lt, atsakovo visiškai mažas pajamas, vaikų poreikius gyvenamajam būstui ir pagrįstai konstatavo, kad tokios išlaikymo formos pakeitimas labiau atitiks nepilnamečių vaikų interesus (CK 3.3 straipsnio 1 dalis).

8. Išlaikymo priteisimas

CK numatytas privalomas išlaikymo vaikams priteisimas tokiais atvejais: kai santuoka yra pripažįstama negaliojančia (CK 3.43 straipsnio 2 dalis), kai santuoka yra nutraukiama (CK 3.53 straipsnio 3, 4 dalys, 3.59 straipsnis, 3.62 straipsnio 3 dalis), kai teismas priima sprendimą dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium (CK 3.76 straipsnio 1 dalis), nustato tėvystę (CPK 392 straipsnis).

Išlaikymo priteisimas galimas ir tada, kai tėvai nėra nutraukę santuokos, nepatvirtintas jų gyvenimas skyrium ar vaiko tėvai nėra susituokę ir vienas iš tėvų (ar abu tėvai) nevykdo savo pareigos išlaikyti vaikus. Išlaikymas taip pat priteisiamas, jeigu santuoka nutraukta pagal įstatymo nuostatas, galiojusias iki 2000 m. CK įsigaliojimo 2001 m. liepos 1 d., ir išlaikymas vaikui nėra priteistas.

Įstatymo imperatyviai numatyta, kad teismas, nutraukdamas santuoką vieno sutuoktinio prašymu ar dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės, turi išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų išlaikymo klausimus (CK 3.59 straipsnis, 3.62 straipsnio 3 dalis, CPK 541 straipsnio 2 dalis). Šalims pareiškus reikalavimą nutraukti santuoką taip pat turi būti pareikštas reikalavimas ir dėl išlaikymo vaikams priteisimo arba pateiktas tėvų susitarimas dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo (CPK 382 straipsnio 3 punktas). Prašyme nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu pareiškėjas turi nurodyti, kaip jis vykdys

savo pareigas, tarp jų - ir išlaikymo pareigą nepilnamečiams vaikams, bei nurodyti reikalavimą ir jo pagrindą priteisti išlaikymą nepilnamečiams vaikams iš kito sutuoktinio (CPK 539 straipsnio 3 dalies 3 punktas). Ieškovas, kreipdamasis į teismą dėl santuokos nutraukimo dėl sutuoktinio kaltės, privalo nurodyti vaiko (vaikų) individualius poreikius ir pateikti įrodymus dėl jo turinės padėties, esant galimybei, pateikti įrodymus dėl kito sutuoktinio turinės padėties arba tik nurodyti turimus duomenis apie kito sutuoktinio turinę padėtį. Ieškiniui neatitinkant jo turiniui keliamų reikalavimų, teismas nustato terminą trūkumams pašalinti (CPK 115 straipsnio 2 dalis), laiku šių nepašalinus - pareiškimą palieka nenagrinėtą (CPK 296 straipsnio 1 dalies 11 punktas).

Tėvų pareiga išlaikyti savo nepilnamečius vaikus išlieka ir atskyrus vaikus nuo tėvų arba apribojus tėvų valdžią, išskyrus atvejus, kai vaikas įvaikinamas (CK 3.195 straipsnis). Nors įstatyme imperatyviai nėra nurodyta, kad tokiais atvejais teismas privalo spręsti nepilnamečių vaikų išlaikymo klausimus, tačiau pagal CPK 376 straipsnio 1 dalį teismas privalo imtis priemonių, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai. Dėl to iš turimų duomenų matydamas, kad išlaikymo vaiko tėvai arba vienas iš jų neteikia, teismas privalo išspręsti išlaikymo klausimą savo iniciatyva nepriklausomai nuo to, ar toks reikalavimas buvo pareikštas, taip pat įpareigoti valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją pasirūpinti vaiko gyvenimo ir išlaikymo sąlygomis (CPK 376 straipsnio 1 dalis, 406 straipsnio 3 dalis).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai apribojus tėvų valdžią ne visada savo iniciatyva imasi spręsti nepilnamečių vaikų išlaikymo klausimą.

Vilniaus miesto 1-ajam apylinkės teismui 2003 m. balandžio 20 d. sprendimu civilinėje byloje pagal ieškovo Vilniaus miesto savivaldybės Sveikatos ir socialinės apsaugos departamento Vaikų teisių apsaugos tarnybos ieškinį atsakovams R. Faizulinui ir I. Radevičienei dėl neterminuotos tėvų valdžios apribojimo, nepilnamečių globos ir gyvenamosios vietos nustatymo, bylos Nr. N-2-3122-10/2003, apribojus atsakovų tėvų valdžią dukters atžvilgiu ir įsteigus jai nuolatinę rūpybą nesiėmė priemonių spręsti išlaikymo iš tėvų priteisimo klausimą, nors iš bylos duomenų matyti, kad atsakovai nevykdė savo pareigos išlaikyti vaikus.

8.1. Išlaikymo vaikui priteisimas, vaiko tėvams nutraukiant santuoką abiejų sutuoktinių bendru sutikimu arba patvirtinant sutuoktinių gyvenimą skyrium

Pagal CK 3.193 straipsnį tais atvejais, kai tėvai keičia tarpusavio civilinį teisinį statusą - nutraukia santuoką bendru sutikimu (CK 3.51 straipsnis) arba pradeda gyventi skyrium (CK 3.73 straipsnis), sudaro sutartį, kurioje numato tarpusavio pareigas materialiai išlaikant savo nepilnamečius vaikus, taip pat tokio išlaikymo tvarką, dydį ir formas. Tokia tėvų sudaryta sutartis peržiūrima teismo, kad atitiktų įstatymų keliamus reikalavimus ir visų pirma viešojo intereso - vaiko teisių ir interesų - atžvilgiu. Teismas įsitikina, kad tokia sutartis neprieštarauja viešajai tvarkai ir nepažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų ar vieno sutuoktinio teisių ir teisėtų interesų (CK 3.53 straipsnis). Vaiko tėvai teismui turi pateikti įrodymus, patvirtinančius kiekvieno iš jų turtinę padėtį ir individualius vaiko poreikius, nes teismas turi patikrinti, ar sudaryta sutartis dėl santuokos nutraukimo pasekmių ar gyvenimo skyrium pasekmių atitinka įstatymo CK 3.192 straipsnio 2 dalyje keliamus reikalavimus, kad išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas. Teismas, savo sprendimu nutraukdamas santuoką ar patvirtindamas gyvenimą skyrium, patvirtina ir sutuoktinių pateiktą sutartį dėl santuokos nutraukimo ar gyvenimo skyrium pasekmių, sutarties turinys įtraukiamas į teismo sprendimą (CK 3.53 straipsnio 2 dalis, 3.76 straipsnio 4 dalis, CPK 541 straipsnis). Teismas gali netvirtinti tokios šalių pateiktos sutarties, jei nusprendžia, kad jame nustatyta vaiko išlaikymo tvarka, dydis ir forma neatitinka ar pažeidžia vaiko teises ir interesus, įstatymo nustatytus reikalavimus. Vaikų interesus pažeidžiančiomis pripažintinos sutarties sąlygos, darančios jų išlaikymą priklausomą nuo tam tikrų sąlygų įvykdymo, taip pat nustatančios akivaizdžiai per mažą, atsižvelgiant į išlaikymą mokančio tėvo ar motinos pajamas ir vaikų poreikius, išlaikymo dydį, taip pat kai išlaikymo forma neatitinka realių vaiko poreikių ir pan. Tokiu atveju teismas šalims gali pasiūlyti sudaryti įstatymus atitinkančią sutartį ir pakoreguoti sutarties sąlygas dėl vaikų išlaikymo. Kol sutuoktiniai sudarys naują sutartį, teismas bylą dėl santuokos nutraukimo sustabdo. Jeigu per šešis mėnesius nuo bylos sustabdymo dienos sutuoktiniai neįvykdo teismo nurodymų dėl sutarties turinio, teismas prašymą palieka nenagrinėtą (CK 3.53 straipsnio 4 dalis).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai ne visada išsamiai patikrindavo, ar sutuoktinių sudarytos sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių sąlygos, nustatančios išlaikymą

nepilnamečiams vaikams, atitinka vaiko teises ir interesus.

Prienų rajono apylinkės teismas civilinėje byloje pagal pareiškėjų M. Šliumpienės ir J. Šliumpos prašymą dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, bylos Nr. 2-44-05/2004, 2004 m. liepos 26 d. sprendimu pareiškėjų prašymą tenkino, santuoką nutraukė ir patvirtino sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, pagal kurią iš J. Šliumpos nepilnamečiam sūnui, gim. 1991 m., išlaikyti priteisė po 50 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų. Teismas sprendime tik konstatavo, kad sutuoktinių pateikta sutartis dėl santuokos nutraukimo pasekmių atitinka įstatymo reikalavimus, neprieštarauja viešajai tvarkai ir iš esmės nepažeidžia sutuoktinių interesų (CK 3.53 straipsnio 3, 4 dalys), tačiau netyrė ir nepasisakė dėl nepilnamečio vaiko poreikių ir dėl to, ar iš tėvo priteisiamas išlaikymo dydis, kuris nustatytas sutuoktinių pateiktoje sutartyje (50 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų) užtikrins bent būtinų vaiko poreikių patenkinimą.

CK 3.193 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad nepilnamečių vaikų tėvai gali sudaryti sutartį dėl savo vaikų materialinio išlaikymo taip pat ir nutraukdami santuoką kitais pagrindais: vieno sutuoktinio prašymu (CK 3.55 straipsnis), dėl vieno ar abiejų sutuoktinių kaltės (CK 3.60 straipsnis), kai gyvenimas skyrium patvirtinamas vieno sutuoktinio prašymu (CK 3.73 straipsnio 1 dalis). Tokiai sutarčiai dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo mutatis mutandis taikomos CK 3.53 straipsnio 3 dalies nuostatos. Kai sutarties sąlygos pažeidžia nepilnamečių vaikų interesus ar prieštarauja viešajai tvarkai arba sutuoktiniai negali susitarti, teismas nepilnamečių vaikų išlaikymo klausimus išsprendžia bendra tvarka (CK 3.59 straipsnis).

Bylos dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu ar vieno sutuoktinio prašymu nagrinėjamos ypatingosios teisenos tvarka (CK XXXV skyrius). Dėl gyvenimo skyrium patvirtinimo į teismą gali kreiptis tiek vienas sutuoktinis, tiek abu sutuoktiniai bendru prašymu (CK 3.73 straipsnis), tačiau abiem atvejais teismas, priimdamas sprendimą dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium, be kitų klausimų, privalo išspręsti vaikų išlaikymo klausimą (CK 3.76 straipsnis).

CK 3.53 straipsnio 3 dalyje ir 3.76 straipsnio 5 dalyje numatyta galimybė pakeisti teismo sprendimu dėl santuokos nutraukimo ar gyvenimo skyrium pasekmių patvirtinimo dalį dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo, jeigu priėmus sprendimą iš esmės pasikeitė tėvų turtinė padėtis, vaiko poreikiai. Tai gali būti sutuoktinio liga, nedarbingumas, nepilnamečių vaikų liga ir kitos svarbios aplinkybės, lemiančios teisės į išlaikymą dydžio

pakeitimą. Kreiptis į teismą dėl sutarties sąlygų ir teismo sprendimo dalies, kuria patvirtintas nepilnamečių vaikų išlaikymas, pakeitimo gali vaikas, vaiko tėvas (motina) arba abu tėvai, jeigu susitaria dėl naujų sutarties sąlygų. Sutarties sąlygų dėl vaiko išlaikymo pakeitimo klausimus teismas sprendžia ypatingąja teiseną mutatis mutandis taikydamas CPK XXXV skyriaus nuostatas (CPK 538 straipsnio 5 dalis). Tuo atveju, kai šalys nesusitaria dėl sutarties sąlygų pakeitimo, teismo sprendimu patvirtintas šalių susitarimas dėl vaiko išlaikymo dydžio ir (ar) formos pakeitimo sprendžiamas ginčo teisenos tvarka vadovaujantis CK 3.201 straipsniu.

Teismų praktika rodo, kad teismai bylas dėl santuokos nutraukimo pasekmių sutarties sąlygų pakeitimo nagrinėja ginčo teisenos tvarka.

Panevėžio miesto apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą pagal D. Bertašienės ir R. Bertašiaus prašymą dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, bylos Nr. N-2-1531-12/04, 2004 m. kovo 25 d. sprendimu tenkino pareiškimą ir patvirtino santuokos nutraukimo pasekmių sutartį, kuria vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su motina ir iš tėvo vaikui priteistas išlaikymas. Šį teismo sprendimą vaiko tėvui apskundus apeliacine tvarka, Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2004 m. gegužės 20 d. nutartimi apeliacinį skundą pagrįstai atmetė, nurodydama, kad pareiškėjui manant, jog po santuokos nutraukimo pasikeitė faktinės aplinkybės, jis turi teisę pagal CK 3.53 straipsnį kreiptis į teismą dėl santuokos nutraukimo pasekmių sutarties sąlygų pakeitimo, o ne prašyti apeliacine tvarka panaikinti teismo sprendimą, kuriuo buvo ši sutartis patvirtinta, nes pats pripažįsta, kad sudaryta sutartis atitiko abiejų šalių valią ir tik po jos patvirtinimo pasikeitė faktinės aplinkybės.

CK 3.193 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad kai vienas iš tėvų nevykdo teismo patvirtintos jų sutarties dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo, kitas iš tėvų įgyja teisę kreiptis į teismą dėl vykdomojo rašto išdavimo (CPK 584 straipsnis). Vykdomasis raštas išduodamas nuo prašymo padavimo dienos.

8.2. Išlaikymo vaikui priteisimas, kai nustatoma vaiko tėvystė

Nustačius tėvystę, teismas atsakovą pripažįsta vaiko tėvu, o vaiką - atsakovo vaiku, ir išsprendžia klausimą dėl reikalavimo priteisti vaikui išlaikymą, jeigu toks reikalavimas byloje buvo pareikštas, arba šį klausimą išsprendžia savo iniciatyva (CPK 392 straipsnio 1 dalis). Kai vaiko kilmė iš tėvo (motinos) yra

nustatyta ne šiam gimus, o esant vyresniam, tėvų ir vaikų tarpusavio teisės ir pareigos taip pat atsiranda nuo vaiko gimimo dienos, tačiau išlaikymo srityje įstatymo jos ginamos iš dalies, ribojant išlaikymo priteisimo terminą trejais metais iki ieškinio pareiškimo dienos (CK 3.200 straipsnis).

Teismų praktika rodo, kad nustačius vaiko tėvystę teismai ne visada tinkamai nustatė išlaikymo prievolės atsiradimo momentą.

Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas civilinėje byloje A. Čibinskienė v. G. Kraujelis, bylos Nr. N-2-86-22/2003, 2003 m. gegužės 14 d. sprendimu ieškinį patenkino iš dalies, nustatė, kad atsakovas yra E. Mickūnaitės ir M. Mickūno tėvas, iš atsakovo vaikams priteisė išlaikymą nuo bylos iškėlimo teisme dienos 2002 m. gruodžio 13 d., nes laikė, kad nuo šios dienos atsirado teisė į išlaikymą. Reikalavimą priteisti vaikams išlaikymą už trejus metus iki ieškinio pareiškimo teisme dienos teismas atmetė nurodymas, kad su nepilnamečių vaikų išlaikymu susijusios prievolės atsiranda pagal įstatymą tėvams, kurių tėvystė yra įforminta, o vaiko ir jo biologinio tėvo nesieja teisinė išlaikymo prievolė, jos negalima priversti vykdyti teismo tvarka. Tokios pačios nuomonės laikėsi ir apeliacinė tvarka bylą nagrinėjusi Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2003 m. liepos 21 d. nutartimi palikusi nepakeistą pirmosios instancijos teismo sprendimą ir konstatavusi, kad tik nustatyta tvarka patvirtinta vaiko kilmė sukelia teises pasekmes, tarp jų - ir tėvo pareigą teikti vaikams išlaikymą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2004 m. sausio 7 d. nutartyje, priimtoje byloje Nr. 3K-3-23/2004 (nutartis paskelbta Aukščiausiojo Teismo biuletenyje Teismų praktika 21, p. 29-32), nesutikdama su tokia teismų nuomone, konstatavo, kad remiantis CK 3.200 straipsniu išlaikymas turi būti priteisiamas nuo teisės į išlaikymą atsiradimo dienos, o tokią teisę atsakovo nepilnamečiai vaikai pagal kilmę įgijo nuo jų gimimo dienos (CK 3.137 straipsnio 1 dalis), kuri tik buvo patvirtinta CK 3.138-3.140 straipsnių nustatyta tvarka. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad pagal CK 3.137 straipsnio nuostatą vaiko kilmės iš tėvų patvirtinimas nesiejamas su vaiko gimimo įrašo padarymo data arba su teismo sprendimu, nustatančiu tėvystę, priėmimo (įsiteisėjimo) data, nes vaiko kilmė yra kildinama iš jo gimimo iš konkrečių tėvų ir nuo jo gimimo dienos. Šioje byloje vaikų kilmė iš tėvo nustatyta ne nuo gimimo dienos, o vėliau, tačiau ir šiuo atveju tėvų ir vaikų tarpusavio teisės ir pareigos atsirado nuo vaikų gimimo dienos, kaip tai numatyta CK 3.137 straipsnio 3 dalyje.

Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo civilinėje byloje L.

Zagorskienė v. G. Purnas dėl tėvystės ir vaiko gyvenamosios vietos nustatymo bei išlaikymo priteisimo, bylos Nr. N-2-2075-19/2004, Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2004 m. spalio 19 d. nutartimi panaikino Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2004 m. birželio 1 d. sprendimo dalį, kuria atmestas ieškinio reikalavimas priteisti išlaikymo įsiskolinimą už praėjusių trejų metų laikotarpį iki ieškinio padavimo dienos ir už visą šį laikotarpį priteistė išlaikymo įsiskolinimą. Teisėjų kolegija pagrįstai atmetė atsakovo argumentus, kad išlaikymo prievolė atsirado tik įsiteisėjus teismo sprendimui, kuriuo nustatyta tėvystė.

Tačiau apibendrintų civilinių bylų medžiaga rodo, kad bylose dėl tėvystės nustatymo ir išlaikymo priteisimo tiek šalys, tiek teismai per mažai dėmesio skiria tėvų turtinei padėčiai ir vaikų poreikių turiniui išsiaiškinti, dažnai jo visiškai nesiaiškina, vadovaujasi tik ieškinyje nurodytu išlaikymo dydžiu.

Klaipėdos miesto apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą A. Gaudutytė v. A. Živelis dėl tėvystės nustatymo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. N2-4872/2004, 2004 m. rugpjūčio 24 d. sprendimu patenkino ieškinį, nurodydamas, kad ieškovės prašomas priteisti išlaikymo dydis po 200 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų yra nedidelis, atsakovas nepateikė įrodymų, kad šios sumos negali mokėti, todėl ji ir yra priteistina.

Plungės rajono apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą N. Buivydaitė v. E. Šapučius dėl tėvystės nustatymo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. 2-660-04/2004, nustatė, kad atsakovas yra šalių sūnaus tėvas, tačiau priteisdamas iš atsakovo minimalaus gyvenimo lygio dydžio išlaikymą visiškai nesiaiškino nepilnamečio vaiko poreikių, o išlaikymo dydį nustatė tik atsižvelgdamas į byloje esamus duomenis apie atsakovo turtingumą.

9. Išlaikymo vaikams priteisimas bylose dėl teismo įsakymo išdavimo

CPK XXIII skyriaus nustatyta tvarka

Išlaikymas vaikams gali būti priteistas išduodant teismo įsakymą CPK XXIII skyriaus nustatyta tvarka. Pareiškimo dėl teismo įsakymo išdavimo formai ir turiniui keliami reikalavimai nustatyti CPK 433 straipsnyje ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 19 d. įsakyme Nr. 362 "Dėl civilinėse bylose dėl teismo įsakymo išdavimo naudojamų procesinių dokumentų formų patvirtinimo" (Žin., 2002, Nr. 125-5689). CPK 433 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad pareiškime dėl išlaikymo priteisimo taip pat nurodoma skolininko gimimo data ir vieta,

išlaikytinio gimimo data, išlaikytinio gyvenamoji vieta, jeigu pareiškimą paduoda ne pats išlaikytinas asmuo, priteistino išlaikymo dydis kiekvieną mėnesį ir priteistino išlaikymo terminas. Prie pareiškimo dėl išlaikymo priteisimo turi būti pridėti atitinkamų civilinės būklės aktų įrašų nuorašai ir duomenys apie visas skolininko gaunamas pajamas. Nurodytame teisingumo ministro įsakyme, kuriuo patvirtinta pareiškimo dėl išlaikymo priteisimo forma, nurodyta, kad prie šio pareiškimo turi būti pridėta išlaikytinio gimimo liudijimo nuorašas, pažyma iš asmens, privalančio teikti išlaikymą, darbovietės apie jo uždarbio (pajamų) dydį ir apie tai, ar iš jo uždarbio (pajamų) daromos išskaitos pagal kitus vykdomuosius dokumentus; duomenys apie skolininko kitas pajamas ar turimą turtą; jeigu išlaikytiniui paskirta globa ar rūpyba, tai liudijančio dokumento nuorašas; dokumentai, patvirtinantys teisę atstovauti, jeigu pareiškimą paduoda atstovas, ir kiti dokumentai, patvirtinantys kreditoriaus reikalavimą. Šiuo teisingumo ministro įsakymu taip pat patvirtinta ir teismo įsakymo dėl išlaikymo priteisimo forma.

Išduodant teismo įsakymą, išlaikymas priteisiamas kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis, išimtiniais atvejais - kitomis CK 3.196 straipsnio 1 dalyje nustatytomis formomis, išskyrus nekilnojamojo turto (CPK 431 straipsnio 1 dalis).

Jeigu teismas taiko laikinąsias apsaugos priemones, teismo įsakymo nuorašas jo išdavimo dieną išsiunčiamas antstoliui, turto registro tvarkytojui ar kitam vykdytojui (CPK 436 straipsnio 6 dalis).

Skolininkui pranešant apie teismo išduotą įsakymą, pranešime turi būti nurodytas siūlymas ne vėliau kaip per dvidešimt dienų nuo pranešimo skolininkui įteikimo dienos perduoti konkrečią pinigų sumą ar tam tikrą turtą, kai išlaikymas priteisiamas šiomis išlaikymo formomis, ar kreiptis į darbdavį ar kitus išmokas išmokančius asmenis, kad būtų išskaitomos įsakyme nustatytos periodinės išmokos, ir apie teismo įsakymo įvykdymą pranešti teismui arba pareikšti prieštaravimus dėl kreditoriaus pateikto reikalavimo (CPK 437 straipsnio 2 dalies 1 punktas). Teismo įsakymas įsiteisėja, jeigu per 20 dienų nuo pareiškimo ir teismo įsakymo nuorašo įteikimo dienos, asmuo, iš kurio priteistas išlaikymas, nepareiškia prieštaravimų ir neįvykdo teismo pranešime skolininkui pateikto siūlymo (CPK 436 straipsnio 7 dalis, 437 straipsnio 2 dalies 1 punktas). Pareiškus prieštaravimą, civilinė byla dėl išlaikymo priteisimo nagrinėjama pagal ieškinio teisenos taisykles, jeigu pareiškiamas ieškinys asmenų, kurie turi teisę kreiptis į teismą dėl išlaikymo priteisimo (CPK 439 straipsnio 3 dalis, CK 3.194 straipsnio 1

dalį). Teismo įsakymas yra vykdomasis dokumentas (CPK 587 straipsnio 2 punktą), turi atitikti visus vykdomajam dokumentui keliamus reikalavimus (CPK 436 straipsnio 4 dalis), todėl jam įsiteisėjus vykdomasis raštas nėra išduodamas, o vykdomas pats teismo įsakymas.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismuose yra nagrinėjamos bylos dėl išlaikymo priteisimo išduodant teismo įsakymą. Kadangi buvo pareikalautos apibendrinti tik tos bylos, kurios buvo peržiūrėtos apeliacine tvarka, tai visose jose po teismo įsakymo priėmimo buvo pareikšti prieštaravimai ir reikalavimas priteisti išlaikymą buvo išspręstas ieškininės teisenos tvarka.

Panevėžio miesto apylinkės teismas civilinėse bylose Nr. 2-2121-02/2003, Nr. 2-1213-02/2003, Nr. 2-1968-15/2003 išnagrinėjęs kreditorių pareiškimus dėl teismo įsakymo išdavimo visais atvejais juos tenkino, priteisė iš skolininkų, vaikų tėvų, atitinkamai 200 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų, 150 Lt periodinių išmokų ir 10 800 Lt išlaikymo įsiskolinimo bei dviem vaikams po 125 Lt periodinių išmokų. Pirmojoje byloje skolininkui pareiškus prieštaravimus, kreditoriui pateikus ieškinį ir išsprendus bylą ieškininės teisenos tvarka, pirmosios instancijos teismo sprendimu priteistas išlaikymas buvo sumažintas iki 125 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų. Apeliacine tvarka bylą išnagrinėjusi Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2003 m. rugsėjo 17 d. nutartimi, atsižvelgusi į ieškovės turtinę padėtį, atsakovo, II grupės invalido, nedarbingumą, jo vienintele gaunamas pajamas - invalidumo pensiją bei į tai, kad jis privalo išlaikyti savo kitą vaiką, priteisto išlaikymo dydį sumažino iki 60 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų.

Teismas, išduodamas teismo įsakymą, iš esmės netikrina kreditoriaus pareikšto reikalavimo pagrįstumo, o tik atlieka kreditoriaus pateikto pareiškimo tyrimą, kuriame, be bendrųjų reikalavimų, turi būti nurodytas reiškiamas reikalavimas ir jo faktinis pagrindas, pagal kuriuos teismas vertina pareiškimo išduoti teismo įsakymą pagrįstumą (CPK 433 straipsnio 1 dalies 4 punktą).

10. Išlaikymo priteisimo momentas ir terminas

Teismas išlaikymą priteisia nuo teisės į išlaikymą atsiradimo dienos, tačiau išlaikymo įsiskolinimas negali būti išieškotas daugiau kaip už trejus metus iki ieškinio pareiškimo dienos (CK 3.200 straipsnis). Pagal CK 3.192 straipsnio 1 dalį tėvai privalo

materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus nuo teisės į išlaikymą atsiradimo dienos, t. y. nuo vaikų gimimo dienos. Vaiko ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos, tarp jų - ir dėl išlaikymo, yra grindžiamos vaiko iš tėvų kilme, kuri patvirtinama nuo vaiko gimimo dienos ir nuo tos dienos sukuria su ja susijusias, įstatymų nustatytas teises ir pareigas (Vaiko teisių konvencijos 7 straipsnis, CK 3.137 straipsnis). Vaiko kilmės iš tėvų patvirtinimas nesiejamas su vaiko gimimo įrašo padarymo data, taip pat su teismų sprendimų, nustatančių tėvystę (motinystę), įsiteisėjimo data. Vaiko kilmės patvirtinimas siejamas su jo gimimo diena ir nuo jos atsiranda su kilme susijusios vaikų ir tėvų tarpusavio teisės ir pareigos.

Tuo atveju, jei tėvas (motina), vykdęs išlaikymo pareigą, ją vykdyti nutraukia, išlaikymas priteisiamas nuo tada, kai tėvas (motina) pradeda nevykdyti pareigos materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus. Pareiga materialiai išlaikyti vaikus susijusi su gyvybiškai svarbių vaikų vystymosi poreikių patenkinimu, todėl ji turi būti teikiama nuolat, be pertraukų ir reikiamo dydžio bei formos. Į tai teismas turi atsižvelgti, nustatydamas, nuo kada priteisti išlaikymą, o jei tėvas (motina) išlaikymą yra teikęs - nuo kada nutrūko vaiko išlaikymo pareigos vykdymas. Tai, kad motina (tėvas) nesikreipė laiku į teismą dėl išlaikymo priteisimo nepilnamečiam vaikui, neturi reikšmės išlaikymo įsiskolinimo priteisimui, tačiau jis priteisiamas ne daugiau kaip už trejus metus iki ieškinio pareiškimo dienos.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai, nustatydami išlaikymo priteisimo momentą, aiškinasi, nuo kada tėvai nevykdo pareigos išlaikyti savo vaikus.

Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas civilinėje byloje A. Zlotovskaja v. N. Agejevas, išnagrinėjęs reikalavimą priteisti išlaikymą, vertino byloje esančius rašytinius ir kitus įrodymus, patvirtinančius iki kada atsakovas teikė išlaikymą vaikui, nustatė, kad paskutinį kartą atsakovas išlaikymą vaikui teikė 2003 m. gruodžio mėnesį, ir nuo tada priteisė išlaikymą.

Klaipėdos apygardos teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija civilinėje byloje D. Jasmontienė v. V. Nausėda, bylos Nr. 3A-556/2004, pakeisdama Klaipėdos miesto 1-osios apylinkės teismo 2004 m. kovo 29 d. sprendimo dalį, kuria nustatytas išlaikymo iš atsakovo priteisimo momentas nuo 2003 m. lapkričio 28 d. (ieškinio padavimo dienos), nustatė išlaikymo priteisimo momentą nuo 2003 m. sausio 1 d., t. y. nuo tada, kai, pagal bylos duomenis, atsakovas nutraukė išlaikymo teikimą vaikui.

Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija apeliacine tvarka išnagrinėjusi civilinę bylą V.

Kuodienė v. D. Kuodis, bylos Nr. 2A-201/2003, dėl materialinio išlaikymo nepilnamečiui vaikui priteisimo atmetė atsakovės apeliacinio skundo argumentą, kad teisė į išlaikymą atsiranda nuo momento, kai šalys pradeda gyventi skyrium, pagrįstai nurodė, kad teisė į išlaikymą atsiranda nuo pareigos materialiai išlaikyti nepilnametį vaiką nevykdymo pradžios.

Kadangi teisė reikalauti išlaikymo teisme atsiranda, kai vaiko tėvas (motina) nebevykdo savo pareigos materialiai išlaikyti nepilnamečius vaikus, tai ieškinio pareiškime dėl išlaikymo priteisimo reikia nurodyti datą, nuo kurios prašoma jį priteisti. Teismas, priteisdamas išlaikymą, už laikotarpį, praėjusį nuo teisės į išlaikymą atsiradimo iki teismo sprendimo priėmimo dienos, iš skolininko priteisia įsiskolinimą.

Išlaikymą teismas priteisia iki vaikas sulaukia pilnametystės. Tačiau išlaikymo priteisimo terminas gali būti nesusijęs su vaiko pilnametystės įgijimu tais atvejais, kai: 1) vaikas yra nedarbingas dėl invalidumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas; 2) kai vaikui būtina parama, jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis negu 24 metų (CK 3.194 straipsnio 3 dalis). Pareigos rūpintis vaiku, auklėti jį ir išlaikyti, sudaryti normalias gyvenamosios aplinkos sąlygas kyla iš tėvų prigimtinės prievolės būti atsakingiems už vaikų padėtį iki jiems sulaukiant pilnametystės. Vaikui sulaukus pilnametystės (18 metų) išnyksta tėvams teisinė pareiga išlaikyti vaiką, laikoma, kad vaikas yra tiek fiziškai, tiek psichiškai subrendęs, darbingas ir pats gali save išlaikyti (CK 3.192 straipsnis, 3.194 straipsnio 3 dalis).

Kai vaikas, dar būdamas nepilnametis, tapo nedarbingas dėl neįgalumo (pvz., gimė fiziškai ar psichiškai neįgalus ar tapo neįgalus dėl vaikystėje persirgtos ligos ir pan.) tėvų pareiga išlaikyti nedarbingą vaiką išlieka ir šiam sulaukus pilnametystės (CK 3.194 straipsnio 3 dalis). Dėl to priteisiant išlaikymą nepilnamečiam vaikui, kuris atitinkamos komisijos pripažintas neįgalus, nedarbingas ar iš dalies darbingas dėl neįgalumo, išlaikymo terminas nustatomas iki vaiko gyvos galvos arba iki jis taps visiškai darbingas priklausomai nuo komisijos išvados (Invalidų socialinės integracijos įstatymo 3 straipsnis, 4 straipsnio 1 dalies 1, 2 punktai (2004 m. sausio 20 d., Nr. IX-1967); Neįgalųjų socialinės integracijos įstatymo 18 straipsnio 1 dalis, 19 straipsnis ir 20 straipsnio 2 dalis (priimtas 2004 m. gegužės 11 d., Nr. IX-2228, įsigalios 2005 m. liepos 1 d.).

Tėvų prievolė išlaikyti vaikus baigiasi, jeigu yra įstatyme numatyti pagrindai: vaikas sulaukia pilnametystės (18 metų); nepilnametis emancipuojamas; vaikas įvaikinamas; vaikas miršta

(CK 3.194 straipsnio 4 dalis).

Kai tėvas (motina), iš kurio buvo priteistas išlaikymas, miršta, išlaikymo prievolė vykdoma palikimu, kiek leidžia paveldimas turtas, nesvarbu, koku būdu priimtas palikimas (CK 3.194 straipsnio 5 dalis). Mirus skolininkui, vaiko tėvas (motina), globėjas (rūpintojas), vaiko teisių apsaugos tarnyba ar prokuroras turi per tris mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos pareikšti reikalavimą priėmusiems palikimą įpėdiniams, testamentą vykdytojui arba palikimo administratoriui dėl išlaikymo prievolės vykdymo palikimu (CK 5.63 straipsnis). Teismas gali pratęsti įstatyme nustatytą trijų mėnesių terminą, jeigu terminas buvo praleistas dėl svarbių priežasčių ir nuo palikimo atsiradimo dienos nepraėjo daugiau kaip treji metai (CK 5.63 straipsnio 4 dalis). Tokiu atveju išlaikymo prievolei įvykdyti nustatomas išlaikymas tvirta pinigų suma arba turtu, kiek leidžia paveldimas turtas (CK 3.196 straipsnio 1 dalies 2, 3 punktai).

Vaikas paveldi pagal įstatymą nepriklausomai nuo prievolės dėl išlaikymo palikimu vykdymo (CK 5.5 straipsnio 1 dalies 1 punktas, 5.11 straipsnio 1 dalies 1 punktas).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai ne dažnai susiduria su išlaikymo pareigos vykdymu iš įpėdinių paveldėto turto.

Kauno rajono apylinkės teismas civilinėje byloje R. Remeikienė v. G. Katinauskienė dėl paveldimo turto dalies nustatymo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. 2-64-03/04, 2004 m. rugpjūčio 17 d. sprendimu tenkino ieškinio dalį dėl privalomosios dalies mirusiojo asmens nepilnamečiam vaikui ir sutuoktiniui nustatymo, tačiau atmetė ieškinio dalį dėl išlaikymo priteisimo iš atsakovės paveldėtos turto dalies, nes iš velionio teismo sprendimu nebuvo priteista išlaikymo. Teismas nurodė, kad nepilnameči dukteriai nustatyta privalomoji palikimo dalis, turinti tikslinę paskirtį - apsaugoti įpėdinio, kurį reikia išlaikyti, turtinius interesus. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi šią bylą apeliacine tvarka, 2004 m. gruodžio 8 d. nutartimi pirmosios instancijos teismo sprendimą paliko nepakeistą, atmetė apeliacinio skundo argumentą dėl išlaikymo iš paveldėto turto priteisimo, nurodė, kad nepilnametė duktė nėra kreditorė, nes išlaikymo teismo sprendimu nepilnameči dukteriai iš velionio nebuvo priteista.

11. Dalyvaujantys byloje asmenys

Kreiptis į teismą dėl išlaikymo priteisimo gali vienas iš tėvų ar vaiko globėjas (rūpintojas), valstybinė vaiko teisių

apsaugos institucija ar prokuroras (CK 3.194 straipsnio 1 dalis, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 2 dalis). Kai vaiko išlaikymo pareigos nevykdo vienas iš tėvų, ieškinys pareiškiamas šią pareigą nevykdančiam vaiko tėvui ar motinai, o pareigą vykdantis vaiko tėvas (ar motina) įtraukiamas dalyvauti byloje trečiuoju asmeniu, nepareiškiančiu savarankiškų reikalavimų (CPK 47 straipsnio 1 dalis). Taip pat į bylą trečiuoju asmeniu, nepareiškiančiu savarankiškų reikalavimų, gali įstoti ar teismo iniciatyva gali būti įtraukiami kiti asmenys, jeigu bylos išsprendimas gali turėti įtakos jų teisėms arba pareigoms (CPK 47 straipsnis).

Jeigu reikalavimas priteisti išlaikymą vaikui pareikštas santuokos nutraukimo byloje ar byloje dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium patvirtinimo, ar byloje dėl tėvų valdžios apribojimo, byloje dalyvauja valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija, kuri pateikia išvadą dėl ginčo (CK 3.80 straipsnis, 3.178 straipsnis, CPK 404 straipsnio 1 dalis). Teismas šiai institucijai taip pat gali pavesti surinkti įrodymus, kurie patvirtintų reikšmingus faktus sprendžiant išlaikymo vaikams priteisimo klausimą. Nepilnametis vaikas, kai tėvai pažeidžia jo teises į išlaikymą, turi teisę jas ginti (CK 3.164 straipsnio 2 dalis, CPK 38 straipsnio 3 dalis). Vaikas iki 14 metų amžiaus turi teisę savarankiškai kreiptis gynybos į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją - rajono miesto vaiko teisių apsaugos tarnybą, kuri turi kreiptis į teismą dėl vaiko išlaikymo, nustačiusi, kad tėvai pažeidžia šias vaiko teises (CK 3.163 straipsnio 4 dalis, CK 3.194 straipsnio 1 dalis). Nepilnamečiai nuo 14 metų turi teisę savarankiškai kreiptis ir į teismą dėl savo teisių ir įstatymų saugomų interesų gynybos, jeigu jų teises į išlaikymą pažeidžia tėvai (CK 2.8 straipsnis, 3.164 straipsnio 2 dalis, CPK 38 straipsnio 3 dalis). Tuo atveju, kai nepilnametis vaikas, sulaukęs 14 metų, savarankiškai negali įgyvendinti savo teisių dėl išlaikymo lėšų tvarkymo, jo teises gina valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras kreipdamasis į teismą su prašymu paskirti nepilnamečiui priklausančio turto administratorių (CK 3.163 straipsnio 4 dalis, 3.185 straipsnio 3 dalis).

Kai vaikas yra pilnametis ir nedarbingas dėl neįgalumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas, ir jam būtina parama, o tėvas (motina) ar abu tėvai materialinės paramos jam neteikia, turi teisę kreiptis į teismą dėl išlaikymo priteisimo taip pat pats vaikas (CK 2.5 straipsnio 1 dalis, 3.194 straipsnio 3 dalis, CPK 5 straipsnio 1 dalis, 38 straipsnio 1 dalis), išskyrus tuos atvejus, kai dėl neįgalumo pobūdžio vaikas pripažintas neveiksniu

(CK 2.10 straipsnis).

Pateiktose apibendrinti bylose nėra nė vieno atvejo, kai į teismą dėl išlaikymo priteisimo kreipėsi pats nepilnametis vaikas. Dažniausiai į teismą dėl išlaikymo priteisimo kreipiasi vienas iš vaiko tėvų. Tai patvirtina, kad paties vaiko kreipimasis dėl išlaikymo yra išimtis, nes valstybės teisinė sistema užtikrina vaiko teisių ir interesų, tarp jų - ir teisės į išlaikymą, gynybą, kurią įgyvendina kiti asmenys (tėvai, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos, globėjai (rūpintojai) ir kiti asmenys), neperkeldami šios naštos patiems nepilnamečiams vaikams.

12. Teismo sprendimas

Be bendrųjų teismo sprendimui keliamų reikalavimų, teismo sprendimo, kuriuo sprendžiamas išlaikymo vaikams (vaikui) priteisimo klausimas, motyvuojamojoje dalyje turi būti nurodytos teismo nustatytos bylos aplinkybės dėl individualių nepilnamečių vaikų poreikių ir tėvų turtinės padėties (CPK 270 straipsnio 4 dalis). Teismas turi aptarti įrodymus, patvirtinančius individualius vaiko poreikius (maistui, aprangai, būstui, mokslui, sveikatai, poilsiui ir laisvalaikiui, užklasei ir kitokiai veiklai), nurodyti juos sprendimo motyvuojamojoje dalyje ir padaryti išvadą dėl vaiko poreikius tenkintino išlaikymo dydžio ir formos. Teismas taip pat turi aptarti įrodymus dėl vaiko tėvų turtinės padėties, nurodyti kiekvieno iš vaiko tėvų turimą turtą, gaunamas pajamas, kitus kiekvieno iš tėvų pagal įstatymą išlaikomus asmenis ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės tėvų turtinei padėčiai. Teismo sprendimo motyvuojamojoje dalyje taip pat turi būti nurodyti argumentai, kuriais remiantis nustatomas konkretus išlaikymo pareigos paskirstymas tarp vaiko tėvų, įgyvendinant išlaikymo pareigos paskirstymo tarp tėvų turtinės padėties proporcingumo principą, įtvirtintą CK 3.192 straipsnio 3 dalyje.

Teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje, tenkinant ieškinio reikalavimo dalį dėl išlaikymo vaikui priteisimo ar teismui priteisiant išlaikymą savo iniciatyva, teismas turi nurodyti, nuo kokio momento, kokio dydžio ir formos ir kokiam terminui priteisiamas išlaikymas (CPK 270 straipsnio 5 dalies 1 punktą, CK 3.194, 3.196, 3.200 straipsniai). Išlaikymas visais atvejais priteisiamas nepilnamečiam vaikui, t. y. vaiko nuosavybėn. Tai lemia 2000 m. CK įtvirtintas vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, teisinis statusas, vaikų ir tėvų turto atskyrimo principas (CK 3.185 straipsnio 1 dalis), pagal kurį nepilnametis

yra nuosavybės teisinių santykių subjektas, tam tikro turto savininkas. Be to, priteisus išlaikymą kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis, teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje turi būti nurodyta, kad išlaikymo suma indeksuojama kasmet Vyriausybės nustatyta tvarka atsižvelgiant į infliaciją (CK 3.208 straipsnis). Tokio teismo priteisto išlaikymo indeksaciją realiai įvykdo teismo sprendimą vykdantys subjektai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai ne visada nurodo šią išlaikymo indeksavimo tvarką.

Tai, kad teismas turi priteisti išlaikymą vaikui, o ne jo įstatyminiam atstovui (vienam iš tėvų, globėjui, rūpintojui ir kt.), patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijų suformuota praktika.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2004 m. kovo 8 d. nutartyje civilinėje byloje I. Mankuvienė v. A. Mankus, bylos Nr. 3K-3-173/2004, nurodė, kad naujajame Civiliniame kodekse, skirtingai negu prieš tai galiojusiam Santuokos ir šeimos kodekse, vaikas pripažįstamas savarankišku civilinių teisinių santykių subjektu. Tai reiškia tėvų ir vaikų turtinių teisių atskyrimo principo įtvirtinimą šalies teisės sistemoje. Į tai atsižvelgtina taikant ir aiškinant CK 3.192, 3.194, 3.196 straipsniuose nustatytas normas dėl išlaikymo priteisimo nepilnamečiam vaikui. Nurodytų CK straipsnių pagrindu išlaikymas priteisiamas vaikui, o ne jo įstatyminiams atstovams, tai turi būti aiškiai nurodyta teismo sprendime.

Šiaulių miesto apylinkės teismas 2003 m. liepos 21 d. sprendimu priteisė ieškovei iš atsakovo nepilnamečių K. Mankutės ir I. Mankutės išlaikymui po 400 Lt kas mėnesį kiekvienai iki pilnametystės, apeliacinės instancijos teismas šį teismo sprendimą paliko nepakeistą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija nurodė, kad pirmosios instancijos teismas sprendime netiksliai suformulavo, kam - vaikams ar jų motinai - priteisiamas išlaikymas; apeliacinės instancijos teismas nepagrįstai nepašalino šio netikslumo. Tais atvejais, kai išlaikymas yra priteisiamas dviem ir daugiau vaikų, teismas rezoliucinėje sprendimo dalyje turi nustatyti kiekvienam vaikui priteistiną išlaikymo dydį, formą, momentą ir terminą.

Teismo sprendimu ar teismo įsakymu dėl išlaikymo priteisimo teismas turi paskirti tėvą (motiną) ar globėją (rūpintoją), tvarkysiantį vaikui išlaikyti skirtas lėšas. Vaikui išlaikyti skirtų lėšų tvarkytojas (uzufruktorius, turto administratorius) turi būti nurodomas ir tada, kai vaiko išlaikymo klausimas išsprendžiamas tėvų susitarimu (CK 3.190 straipsnis). Tėvas (motina) priteistą vaikui išlaikymą tvarko uzufrukto teisėmis (CK

3.185 straipsnio 1 dalis). Vienas iš tėvų, kuris atskirtas nuo vaikų arba kurio tėvų valdžia apribota (CK 3.179-3.183 straipsniai), neturi uzufrukto teisės, nepilnamečių vaikų turtą uzufrukto teise tvarko tas iš tėvų, kuris nėra atskirtas nuo vaikų ir kurio tėvų valdžia neapribota (CK 3.190 straipsnio 1 dalis). Nutraukus santuoką ar patvirtinus gyvenimą skyrium, išlaikymui priteistą turtą tvarko uzufrukto teise tas iš tėvų, su kuriuo lieka gyventi vaikas (CK 3.190 straipsnio 1 dalis). Kai gyvenant santuokoje priteisiamas išlaikymas iš tėvo (motinos), kuris neteikia išlaikymo vaikui, uzufrukto teisė nustatoma kitam iš tėvų. Tėvo (motinos) uzufrukto teisės į vaikų turtą, tarp jų - ir į išlaikymą, yra specifinė, todėl CK 4.141-4.159 straipsniai, reglamentuojantys uzufruktą kaip daiktinę teisę, taikomi tiek, kiek šių santykių nereglamentuoja CK trečiosios knygos nuostatos (CK 3.1, 3.185, 3.186, 3.203 ir kiti straipsniai). Tėvai uzufrukto teisę privalo naudoti ne savo asmeniniams poreikiams tenkinti, o išimtinai vaikų interesams (CK 3.186 straipsnio 1 dalis, 3.203 straipsnio 1 dalis). Nepilnamečiams vaikams priklausančio turto duodami vaisiai ir pajamos priklauso vaikams (CK 4.53 straipsnio 1 dalis), todėl pagal tėvų prievolos negalima išieškoti iš šio turto. Skirtingai nei numatyta CK 4.142 straipsnio 2 dalyje, nepilnamečių vaikų išlaikymui skirtą turtą uzufrukto teisė gali būti ir sunaudojamiems kilnojamiesiems ir nekilnojamiesiems daiktams, kurie yra nuosavybės teisės objektai.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai sprendimu dažniausiai nenustato asmens, tvarkysiančio nepilnamečių vaikų turtą uzufrukto teisėmis, tačiau yra ir išimčių.

Rokiškio rajono apylinkės teismas 2004 m. birželio 15 d. sprendimu civilinėje byloje O. Tičkienė v. R. Tička dėl santuokos nutraukimo dėl sutuoktinio kaltės, vaikų gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. N2-475-03/2004, nustatė šalių dviejų nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su ieškove ir jai pavedė tvarkyti jų turtą uzufrukto teise.

Jonavos rajono apylinkės teismo civilinėje byloje I. Kabajeva v. N. Keris dėl tėvystės nustatymo, nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos nustatymo ir išlaikymo priteisimo, bylos Nr. N-2-0051-04, 2004 m. kovo 18 d. sprendimu priteisdamas iš atsakovo išlaikymą šalių sūnui kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis, pavedė šiomis lėšomis disponuoti įstatyminiam vaiko atstovui - vaiko motinai.

Kai vaikui yra nustatyta globa (rūpyba), išlaikymas priteisiamas vaikui, išieškomų lėšų ir (ar) turto tvarkytoju skiriamas globėjas (rūpintojas), kuris gaunamą išlaikymą tvarko CK ketvirtosios knygos normų, reglamentuojančių turto

administravimą, nustatyta tvarka (CK 3.275 straipsnis, 4.236-4.252 straipsniai). Teismo sprendime, kuriuo priteistas išlaikymas vaikui, kuriam paskirta globa (rūpyba), turi būti nurodytas ne tik skiriamas vaiko globėjas (rūpintojas), bet ir išlaikymo vaikui priteisto turto ir kito turto, kuriam reikalingas turto administravimas, administratorius (CPK 493 straipsnio 2 dalis, 504 straipsnio 3 dalis).

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismai, sprenddami klausimą dėl globos (rūpybos) paskyrimo, priteisia išlaikymą vaikams.

Varėnos rajono apylinkės teismo civilinėje byloje Varėnos rajono savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos tarnyba v. V. Žukauskienė ir V. Žukauskas, bylos Nr. N2-562-03/2003, teismas, nustatęs trims vaikams nuolatinę globą ir paskyręs globėjus, priteisė iš atsakovų išlaikymą ne vaikų globėjams, o patiems nepilnamečiams vaikams.

13. Išlaikymo panaudojimas

Nors iš pateiktų apibendrinti bylų negalima nustatyti, kaip naudojamas vaikams priteistas ir išieškotas išlaikymas, nes nėra bylų, kuriose būtų reikštas ieškinys dėl ne vaiko interesais panaudoto išlaikymo ir pan., tačiau išlaikymo panaudojimą tikslinga aptarti, nes tik tinkamas jo panaudojimas užtikrina vaiko išlaikymo teisės realų įgyvendinimą. Įstatymo numatyta, kad vaikui skirtas išlaikymas privalo būti naudojamas tik jo interesams (CK 3.203 straipsnio 1 dalis). Išlaikymas negali būti naudojamas tėvo (motinos), globėjo (rūpintojo), kitų asmenų asmeniniams poreikiams tenkinti. Visos piniginės sumos ir turtas, gaunami kaip išlaikymas, pirmiausia privalo būti naudojami būtiniausiems vaiko poreikiams tenkinti. Tai, kas sutaupoma iš išlaikymui gaunamų sumų (ar turto), turi būti saugiai investuojama arba laikoma vaiko vardu atidarytoje banko sąskaitoje (CK 3.186, 3.203, 3.275-3.276 straipsniai).

Kai vienas iš vaiko tėvų, vaiko globėjas (rūpintojas) ar kiti asmenys panaudoja vaikui skirtą išlaikymą ne vaiko interesais (sunaudoja jį savo asmeniniams poreikiams tenkinti, iššvaisto, perleidžia kitiems asmenims ir pan.), tokie asmenys privalo atlyginti vaikui padarytus nuostolius. Vaikui skirtas išlaikymas, kurį jo tėvas (motina), globėjas (rūpintojas) panaudoja ne vaiko interesams, yra išieškomas iš asmens, panaudojusio išlaikymą ne vaiko interesams, turto pagal vaiko atstovų, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos ar prokuroro ieškinį (CK 3.203 straipsnio 2 dalis).

Išlaikymą tvarkantys asmenys išlaikymui skirtas pinigų sumas ir turtą turi tvarkyti remdamiesi apdairaus, rūpestingo ir atidaus žmogaus (bonus pater familias) elgesio standartu. Vaikų poreikiams tenkinti skirtos pinigų sumos turi būti racionaliai panaudojamos, sutaupytos išlaikymui skirtos pinigų sumos turi būti saugiai laikomos banke ar kitoje kredito įstaigoje, arba saugiai investuojamos. Nepilnamečio vaiko išlaikymui priteistas kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas turi būti saugiai laikomas ir tvarkomas, racionaliai naudojamas, siekiant gauti vaiko poreikiams tenkinti piniginių lėšų. Kai iš parduoto išlaikymui priteisto turto gautų lėšų ar lėšų, gautų priteisus išlaikymą vienkartinę pinigų suma įgyjamas kitas turtas, vaikas yra šio turto savininkas ar bendraturtis proporcingai jam priklausančių įdėtų lėšų daliai (CK 3.161 straipsnio 4 dalis, 4.72 straipsnis). Pavyzdžiui, įgijus nekilnojamąjį daiktą (pavyzdžiui, butą), sutartyje ir viešame registre nepilnametis privalo būti nurodytas nekilnojamojo daikto savininku ar bendraturčiu.

14. Bylų su tarptautiniu (užsienio) elementu nagrinėjimas

Tarptautinis (užsienio) elementas bylose, kuriose sprendžiamas vaikų išlaikymo klausimas, yra tada, kai viena iš šalių (tėvas, motina) gyvena užsienio valstybėje, yra užsienio pilietis ar asmuo be pilietybės, vaikai gyvena užsienio valstybėje, tėvo (motinos) turtas yra užsienio valstybėje. Šiais atvejais teismams tenka spręsti klausimus dėl teisingumo ir taikytinos teisės, teismo pranešimų ir šaukimų įteikimo, įrodymų, būtinų nustatyti faktines bylos aplinkybes, surinkimo. Šie klausimai aptarti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarime Nr. 28 "Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas" bei 2002 m. birželio 21 d. nutarime Nr. 35 "Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyrium".

Informaciją apie Europos Sąjungos teisės aktus ir jų taikymą teismai gali rasti interneto puslapiuose, kurių adresai:

<http://www.eurocivil.info>;

<http://www3.lrs.lt/n/eu/DPaieskaeu.html>;

http://www.europa.eu.int/index_lt.htm.

Informaciją apie Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos priimtas konvencijas galima rasti interneto puslapyje, kurio adresas:

<http://www.hcch.net>.

14.1. Teisingumas

Bylą nagrinėjantis teismas privalo savo iniciatyva ex officio patikrinti, ar byla jam yra teisinga. Jeigu teismas jau po bylos iškėlimo konstatuoja, kad byla nėra teisinga Lietuvos Respublikos teismams, pareiškimas paliekamas nenagrinėtas (CPK 782 straipsnis).

Teisingumo klausimas yra sprendžiamas atsižvelgiant į tai, ar yra galiojanti Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybės tarptautinė sutartis, kurioje išspręsti teisingumo klausimai. Jeigu tokia sutartis yra galiojanti, tai turi būti taikomos tarptautinės sutarties nuostatos, o ne teisingumo taisyklės, nustatytos Lietuvos vidaus teisėje (CPK 784, 785 straipsniai). Kai yra daugiašalė ir dvišalė tarptautinė sutartis teisingumo klausimais, prioritetą suteikiamas daugiašalėje tarptautinėje sutartyje nustatytoms teisingumo taisyklėms, išskyrus atvejus, kai daugiašalėje tarptautinėje sutartyje numatyta, kad ji neturi įtakos valstybių - sutarties dalyvių - sudarytoms dvišalėms tarptautinėms sutartims. Jeigu sprendžiamas klausimas, kurios valstybės teismui Lietuvos ar Europos Sąjungos narės teisinga byla, turi būti vadovaujamasi 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo nuostatomis.

Teismas, sprenddamas, ar byla su tarptautiniu (užsienio) elementu yra teisinga Lietuvos teismams, turi apsvarstyti klausimą, ar priimtas byloje sprendimas būtų pripažįstamas ir vykdomas užsienio valstybėje. Jeigu priimtą teismo sprendimą teks pripažinti ir vykdyti užsienio valstybėje, o su ta valstybe Lietuva nėra sudariusi tarptautinės dvišalės (daugiašalės) sutarties dėl teisinės pagalbos ar ta valstybė nėra 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencijos dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo narė ar Europos Sąjungos narė, teismo sprendimas gali likti neįvykdytas. Tokiu atveju teismas turi aiškintis, ar byla nėra teisinga atsakovo gyvenamosios vietos valstybės teismui.

Teismas, sprenddamas teisingumo klausimą, taip pat turi atsižvelgti į šalių ir įrodymų buvimą vietą. Jeigu ir atsakovas, ir dauguma įrodymų yra užsienio valstybėje, su kuria Lietuva nėra pasirašiusi tarptautinės dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, išnagrinėti bylą Lietuvos teisme būtų labai sudėtinga. Tokiu atveju, jeigu byla pagal CPK normas nepriklauso išimtinai Lietuvos teismų jurisdikcijai, o yra teisinga ir atsakovo bei daugumos įrodymų buvimą vietos valstybės teismams, arba valstybės

teismams, kurioje priimtą sprendimą teks pripažinti ir vykdyti (kai yra rizika, kad teismo sprendimas gali būti neįvykdytas), vadovaujantis Lietuvos CPK 137 straipsnio 2 dalies 2 punktu, pareiškimą reikėtų atsisakyti priimti pasiūlant ieškovui kreiptis į atitinkamos užsienio valstybės teismą.

Išlaikymo priteisimo reikalavimas gali būti iškeltas tiek bylose, kurios yra šeimos teisinių santykių bylos pagal CPK 784 straipsnį, tiek tėvų ir vaikų teisinių santykių bylos pagal CPK 785 straipsnį, todėl sprendžiant išimtinės Lietuvos Respublikos teismų jurisdikcijos klausimą turi būti vadovujamasi šiomis nuostatomis. CPK 784 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad jeigu abiejų sutuoktinių nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, jų šeimos bylas nagrinėja išimtinai Lietuvos Respublikos teismai, 785 straipsnio 1 dalyje - kad Lietuvos Respublikos teismai išimtinai nagrinėja tėvų ir vaikų teisinių santykių, įvaikinimo teisinių santykių bylas, jeigu nors viena iš šalių yra Lietuvos Respublikos pilietis arba asmuo be pilietybės ir tos šalies nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje. Be to, šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu abiejų šalių nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, jų bylas, nurodytas šio straipsnio 1 dalyje, nagrinėja išimtinai Lietuvos Respublikos teismai.

Iš pateiktų apibendrinti bylų matyti, kad teismams aptariamoms kategorijoms bylose teko spręsti teisingumo klausimus.

Į Lietuvos Respublikos teismą 2003 m. rugpjūčio 14 d. su ieškinio pareiškimu kreipusis Vokietijos piliečiui Burkhard Weiser, atsakovei Lietuvos Respublikos pilietei Valentina Abdulinai, dėl išlaikymo šalių nepilnametei dukteriai, Lietuvos Respublikos pilietei iš ieškovo priteisimo, Kauno miesto apylinkės teismas 2003 m. lapkričio 3 d. nutartimi pareiškimą paliko nenagrinėtą. Teismas savo sprendimą motyvavo tuo, kad Vokietijos Hamburg-Altona pirmosios instancijos teisme 2003 m. rugpjūčio 22 d. atsakovė iškėlė civilinę bylą Nr. 354 F 143/03 dėl išlaikymo šalių nepilnametei dukteriai priteisimo iš ieškovo, todėl abi bylos yra tapačios. Teismas taip pat nurodė, kad ieškovo pareikštas ieškinys bei įstatymo nuostatos, pagal kurias sprendžiant vaikų išlaikymo klausimą būtina nustatyti tėvų turtinę padėtį, lemia tai, kad dauguma įrodymų yra užsienio valstybėje, todėl bylą išnagrinėti Lietuvos teisme dėl daugumos įrodymų buvimo Vokietijoje, su kuria Lietuva nėra pasirašiusi tarptautinės dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, būtų labai sudėtinga. Teismas taip pat atsižvelgė į tai, kad Lietuvos Respublikos teismui priėmus sprendimą gali kilti jo pripažinimo ir vykdymo Vokietijoje klausimas, tačiau dėl Lietuvos ir

Vokietijos tarptautinės dvišalės sutarties nebuvimo, teismo sprendimas gali likti neįvykdytas. Teismas palikdamas pareiškimą nenagrinėtą atsižvelgė į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimo Nr. 28 "Dėl Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas 20 punktą, kuriame numatyta, kad jeigu byla yra teisinga tiek užsienio valstybės teismui, tiek Lietuvos teismui ir yra duomenų, kad pagal tapatų ieškinį civilinė byla yra iškelta užsienio valstybės teisme, tai teismas turi atsisakyti priimti pareiškimą. Jeigu tokia aplinkybė paaiškėja po civilinės bylos iškėlimo Lietuvos teisme, teismas pareiškimą turi palikti nenagrinėtą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ši byla buvo nagrinėta iki Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje, todėl jos teisingumas teismo pagrindai nebuvo sprendžiamas pagal nurodyto Tarybos reglamento nuostatas.

14.2. Taikytina teisė

Teismas, priėmęs nagrinėti ieškinio pareiškimą byloje, kurioje sprendžiamas vaikų išlaikymo klausimas ir kurioje yra užsienio (tarptautinis) elementas, ex officio privalo nuspręsti, kokios valstybės teisė turi būti taikoma nagrinėjant bylą.

Išlaikymo santykiams taikytina teisė nustatoma pagal 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvenciją dėl išlaikymo prievolės taikytinos teisės (CK 1.36 straipsnis). Konvencijoje nustatyta taikytina teisė taikoma neatsižvelgiant į abipusiškumo principą ir į tai, yra ji susitariančiosios valstybės teisė ar ne, t. y. nepriklausomai nuo to, ar užsienio valstybė yra šios konvencijos dalyvė (Konvencijos 3 straipsnis). Išlaikymo prievolėms taikoma asmens, turinčio teisę į išlaikymą (vaiko), gyvenamosios vietos valstybės teisė. Pasikeitus asmens, turinčio teisę į išlaikymą gyvenamajai vietai, naujos gyvenamosios vietos valstybės teisė taikoma nuo tokio pasikeitimo momento (Konvencijos 4 straipsnis). Atkreiptinas teismo dėmesys į tai, kad Konvencijos 4 straipsnis yra bendroji kolizinė norma, kurios išimtis nustato Konvencijos 5-7 ir kiti straipsniai. Išlaikymo teisiniais santykiams taikytina arba vaiko pilietybės valstybės teisė, arba jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisė, atsižvelgiant į tai, kurios teisės nuostatos labiau gina vaiko interesus. Nustatant išlaikymo dydį būtina atsižvelgti į vaiko poreikius ir tėvo (motinos) turtines galimybes, nors taikytina teisė ir numatyta kitaip (Konvencijos 11 straipsnio 2 dalis).

Kai išlaikymo prievolėms taikytinos teisės klausimai reglamentuoti Lietuvos dvišalėje tarptautinėje sutartyje dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir

šeimos bylose, teismas turi taikyti dvišalėje tarptautinėje sutartyje nustatytas kolizines normas (Konvencijos 19 straipsnis).

Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas, išnagrinėjęs civilinę bylą pagal ieškovės E. Semilit ieškinį atsakovui E. V. Semilitui, gyvenančiam Ukrainos Respublikoje, dėl išlaikymo sūnui priteisimo, taikė CK nuostatas, reglamentuojančias išlaikymo priteisimą, 2003 m. birželio 26 d. sprendimu ieškinį patenkino ir priteisė iš atsakovo 4500 Lt išlaikymo įsiskolinimo ir 250 Lt kas mėnesį mokamų periodinių išmokų.

Pagal Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 28 straipsnio 3 dalį, jeigu kurio nors iš tėvų ir vaikų gyvenamoji vieta yra kitos susitariančiosios šalies teritorijoje, jų teisinius santykius reguliuoja įstatymai susitariančiosios šalies, kurios pilietis yra vaikas. Dėl to atsižvelgiant į tai, kad ieškovė su vaiku, Lietuvos Respublikos piliečiu, gyvena Lietuvos Respublikoje, teismas teisingai byloje taikė Lietuvos teisę.

Teismai, taikydami 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvenciją dėl išlaikymo prievolės taikytinos teisės, turi atsižvelgti į tai, kad Lietuvos Respublikos įstatymo dėl Konvencijos dėl išlaikymo pareigoms taikytinos teisės ratifikavimo 2 straipsnyje Lietuvos Respublika padarė išlygą, jog Lietuvos Respublikos valdžios institucijos taikys vidaus teisę, jei ir asmuo, turintis teisę į išlaikymą, ir asmuo, turintis išlaikymo pareigą, yra Lietuvos Respublikos piliečiai pagal Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymą ir jei asmens, turinčio išlaikymo pareigą, įprastinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje. Įprastinė gyvenamoji vieta laikoma nuolatinė asmens gyvenamoji vieta, kuri nustatoma pagal Civilinio kodekso antrosios knygos Asmenys ketvirtojo skirsnio normas.

14.3. Pranešimų ir šaukimų įteikimas

Asmenims, esantiems užsienio valstybėse, pranešimai ar šaukimai siunčiami Lietuvos Respublikos su užsienio valstybėmis sudarytose tarptautinėse dvišalėse sutartyse dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose nustatyta tvarka. Tais atvejais, kai asmuo yra užsienio valstybėje, su kuria Lietuva nėra sudariusi dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, teismo pranešimų ir šaukimų tvarka nustatoma pagal 1965 m. Hagos konvencijos dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse ir komercinėse bylose įteikimo

užsienyje (su pareiškimais, nustatytais Lietuvos Respublikos konvencijos dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse ar komercinėse bylose įteikimo užsienyje ratifikavimo įstatymo 2 straipsnyje (Žin., 2000, Nr. 44) nuostatas, jei užsienio valstybė yra šios Konvencijos dalyvė. Jeigu užsienio valstybė nėra šios Konvencijos dalyvė, tai pranešimai ar šaukimai turi būti siunčiami laikantis diplomatinio susižinojimo tvarkos. Teismas turi siųsti prašymą suteikti pagalbą ir visus reikalingus dokumentus Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai, o ši – Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai, kuri per Lietuvos diplomatinės ar konsulinės įstaigas užsienio valstybėje perduoda juos tam tikrai užsienio valstybės institucijai vykdyti abipusiškumo pagrindu. Pranešimas apie pranešimų, šaukimų ar kitokių dokumentų įteikimą teismui turi grįžti analogiška atvirkštine tvarka. Tuo atveju, jei valstybė, kurioje reikia įteikti pranešimą ar šaukimą yra Europos Sąjungos narė, taikytinas 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1348/2000 dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo valstybėse narėse. Šis Reglamentas netaikomas tada, kai nėra žinomas asmens, kuriam turi būti įteikti dokumentai, adresas (1 straipsnis). Pagal bendrąsias nuostatas teismo dokumentai įteikiami per perduodančias ir gaunančias agentūras, kurias paskiria kiekviena valstybė (2 straipsnis). Reglamente taip pat numatytas teisminių ir neteisminių dokumentų perdavimas konsuliniais arba diplomatiniais kanalais, tiesiogiai per savo diplomatinius ar konsulinius atstovus, taip pat teisminių dokumentų įteikimas tiesiogiai per teismo pareigūnus, tarnautojus ar kitus valstybės narės, į kurią kreipiamasi, kompetentingus asmenis (12, 13, 15 straipsniai).

14.4. Įrodymų rinkimas

Teismas įrodymų rinkimo procese turi būti itin aktyvus, kai sprendžiamas išlaikymo priteisimo vaikams klausimas. CPK 376 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad bylą nagrinėjantis teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą. Be to, pagal to paties straipsnio 3 dalį teismas nėra apribotas pareikšto ieškinio reikalavimu ir dalyku. Teismas, sprenddamas išlaikymo priteisimo klausimą, turi ištirti užsienio valstybėje esančios bylos šalies (tėvo, motinos) turtinę padėtį, surinkti įrodymus apie jų turimą nekilnojamąjį ir kilnojamąjį turtą, visų rūšių gaunamas pajamas. Tačiau itin svarbu atsižvelgti į tai, kad įrodymų pateikimas yra kiekvienos iš šalių

įstatyminė pareiga (CPK 178 straipsnis), teismas reikalavimą dėl vaiko išlaikymo priteisimo turi spręsti operatyviai per kiek įmanoma trumpesnę laiką ir kuo ekonomiškiau (CPK 7 straipsnio 1 dalis), nes nuo to priklauso viešojo intereso - vaiko teisių - apsauga, todėl įrodymų rinkimas užsienio valstybėje negali pažeisti šių principinių nuostatų. Tuo atveju, jei teismui nepavyksta gauti įrodymų, patikimai patvirtinančių šalies turtinę padėtį, visos abiejoms dalybėms dėl išlaikymo dydžio nustatymo turi būti vertinamos vaiko interesų naudai. Įrodymai, esantys užsienio valstybėje, renkami tarptautinių dvišalių sutarčių dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, komercinėse ir šeimos bylose nustatyta tvarka. Jeigu tarp Lietuvos ir užsienio valstybės, kurioje reikia surinkti įrodymus, nėra sudarytos dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, tačiau užsienio valstybė yra 1970 m. Hagos konvencijos dėl įrodymų civilinėse ir komercinėse bylose paėmimo užsienyje dalyvė, tai įrodymai renkami šios Konvencijos nustatyta tvarka. Jeigu užsienio valstybė, kurioje reikia surinkti įrodymus, yra Europos Sąjungos narė, teismai turi taikyti 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose. Jeigu su užsienio valstybe Lietuva nėra sudariusi dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos ir ši valstybė nėra nurodytos konvencijos dalyvė ar Europos Sąjungos narė, prašymai suteikti teisinę pagalbą gali būti teikiami ir vykdomi diplomatiniais kanalais abipusiškumo pagrindu, t. y. kreipiantis į Teisingumo ministeriją, o šiai - į Užsienio reikalų ministeriją, kuri per Lietuvos diplomatinės ar konsulinės įstaigos kreipiasi į kompetentingas užsienio valstybės institucijas.

14.5. Teismo sprendimo pripažinimas ir vykdymas

Teismo sprendimo, kuriuo priteistas išlaikymas vaikui ir priimtas užsienio valstybėje, pripažinimas ir vykdymas Lietuvos Respublikoje vykdomas pagal CPK VII dalies LX skyriaus ketvirtojo-septintojo skirsnio nuostatas, taip pat pagal tarptautines sutartis bei Europos Sąjungos reglamentų normas (CPK 3 straipsnio 5 dalis, 810 straipsnio 1, 5 dalys, 818 straipsnis). Dėl to sprendamas užsienio valstybės teismo sprendimo pripažinimo ir vykdymo klausimą teismas turi vadovautis Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybės sudarytos tarptautinės dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos nuostatomis, 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvencija dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis,

pripažinimo ir vykdymo, jei užsienio valstybė yra šios Konvencijos narė. Taikydamas Konvenciją dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigoms, pripažinimo ir vykdymo, teismas turi atsižvelgti į Lietuvos Respublikos įstatymo dėl Konvencijos dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo 2 straipsnio nuostatas, kuriose Lietuva Respublika padarė išlygas, pasilikdama teisę tam tikrais atvejais pagal Konvenciją nepripažinti ir nevykdyti užsienio valstybės teismo priimto sprendimo.

Tuo atveju, jei teismo sprendimas priimtas užsienio valstybėje Europos Sąjungos narėje, teismo sprendimui pripažinti ir vykdyti taikytinas 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/ 2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo. Pagal Reglamento 66 straipsnio 1 dalį šis taikomas tik byloms, kurios iškeltos, ir dokumentams, kurie formaliai parengiami arba įregistruojami kaip autentiški dokumentai po šio Reglamento įsigaliojimo, t. y. po 2004 m. gegužės 1 d.